T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İŞ BÖLÜMÜ VE GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Bülent KAYALI

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İŞ BÖLÜMÜ VE GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Bülent KAYALI

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Emel MEMİŞ

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İŞ BÖLÜMÜ VE GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Emel MEMİŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Emel MEMİŞ	
Benan ERES	
Serdal BAHÇE	

Tez Sınavı Tarihi 21.01.2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(01/11/2010)

BÜLENT KAYALI

ÖNSÖZ

Bu tez, Gaziantep tekstil sektörünün dünya ekonomik sistemine entegrasyonunu ana hatlarıyla ele alan bir çalışma olarak kaleme alınmıştır. Amacı, henüz yeterince araştırılmamış olduğu düşünülen bu konuda genel bir kanaat oluşmasına katkıda bulunmaktır.

Bir kentin ekonomik durumuna dair araştırmanın, o kentin iktisadi tarihinden bağımsız düşünülemeyeceği kuşkusuzdur. Bu bakımdan, çalışma içerisinde Gaziantep'in iktisadi tarihindeki temel gelişmelere, kentin genel ekonomik durumuna ve sektörler bazında dış ticaret verilerine dair bilgilere de yer verilmiştir. Bu bağlamda, 1980 sonrası görece bir gelişme çizgisi gösteren kentin bu gelişmeyi ortaya çıkaran iktisadi alt yapısı hakkında bir fikir oluşturulmasına gayret edilmiştir.

Türkiye, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Gaziantep'teki ekonomik durum ile ilgili araştırma yürüten ve veri toplayan çok sayıda kamu kurum ve kuruluşunun bulguları çalışmanın ana malzemesini oluşturmuştur. Bu bulguların önemli bir bölümü, konunun gerektirdiği çerçevede değerlendirilebilmesi maksadıyla, derlenerek tablo haline getirilmiştir. Tutarlılık sağlanması açısından verilerin tamamına yakınının bir kaynaktan alınması sağlanmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Sistemi'nden ham olarak indirilen veriler tarafımızca derlenmiştir. Bu gayret sırasında tabloların mümkün olduğunca sarih ve amacı yansıtan özellikleriyle

verilmesine çalışılmış, gereksiz olduğu düşünülen veriler ya ele alınmamış ya da tabloda gösterilmek yerine metnin içine dercedilmiştir.

Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın verilerine ilaveten gerekli durumlarda Türkiye İhracatçılar Meclisi ve Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri verilerinden de istifade edilmiştir.

Tez kapsamındaki alan araştırmasını Gaziantep'te yerleşik tekstil firmalarına e-posta yolu ile iletilen anket çalışması oluşturmaktadır. Bu tür araştırmalara cevap vermek konusunda çok da istekli olunmayan bir kentte, ankete aldığımız 40 adet yanıtın yeterli olduğunu düşünüyoruz. Bazı sorulara verilen cevapların kanaat oluşması için yeterli olmadığı düşüncesi ile bu sorular değerlendirmeye alınmamıştır. Belirgin bir eğilim görülen yanıtlarda ise konu ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Nicel bulguların yanı sıra, kentin iktisadi yapısını aydınlatan kitaplar ve makaleler çalışmanın fikrî alt yapısını oluşturdu. Bunlara ilaveten internet kaynaklarından da istifade edildi. Kamu kurumlarının web sayfalarındaki veri tabanlarında yer alan girdiler ile yapılan anket çalışması istatistikî analizimizin temelini oluşturdu.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ……..... I
İÇİNDEKİLER…… III
TABLO LİSTESİ……..... VI
KISALTMALAR……..... VIII

BÖLÜM 1: GİRİŞ…….. 1

BÖLÜM 2: POST-FORDİST DÜNYA……..……. 7
2.1. ESNEK UZMANLAŞMA YAKLAŞIMI..……. 8
2.2. FRANSIZ DÜZENLEME OKULU……..…….. 12
2.2.1. Düzenleme Okulu ve Uluslararası İş Bölümü…….. 14
2.2.1.a. İlkel Taylorizasyon…… 15
2.2.1.b. Çevresel Fordizm….…… 16
2.3. DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ……..…….…….. 16
2.3.1. Merkez-Çevre…….…….. 17
2.3.2. Teorinin Beslendiği Kaynaklar ve Eleştiriler…….. 19
2.4. KÜRESEL META ZİNCİRLERİ..……..…….…….. 22
2.4.1. Üretici Yönlendirmeli Küresel Meta Zincirleri……..…….. 24
2.4.2. Alıcı Yönlendirmeli Küresel Meta Zincirleri…….…….. 24
2.4.3. Yaklaşımın Temel Boyutları……...…….. 26
2.4.4. Küresel Meta Zincirlerinde Devlet Politikalarının Rolü ….. 27
2.4.5. Küresel Meta Zincirleri ve Uluslararası Ticaret…….….. 28
2.4.6. Tekstil ve Hazır Giyim Meta Zinciri…….…….….. 29
2.5. FORDİZM'DEN POST-FORDİZM'E GEÇİŞ..……..…… 31

BÖLÜM 3: 1980 SONRASI TÜRKİYE İMALAT SANAYİ...……. 33
3.1. ANADOLU İMALAT SANAYİ...…….. 33
3.1.1. Yeni Sanayi Odakları Yaklaşımı…….…….. 34
3.1.2. Anadolu'da Gelişme Gösteren Merkezler…..…….. 38
3.1.3. Küresel Meta Zincirleri…….…..…….. 42
3.2. GELENEKSEL SANAYİ MERKEZLERİ VE ANADOLU SANAYİ……... 44

BÖLÜM 4: GAZİANTEP'İN İKTİSADİ TARİHİ……..…….. 48
4.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM…… 48
4.2. CUMHURİYET DÖNEMİ……..…… 51
4.3. 1980 SONRASI GELİŞMELER…..…… 57
4.4. GAZİANTEP'İN DÜNYA SİSTEMİ İLE BÜTÜNLEŞMESİ...… 59
4.4.1. Gaziantep'in Sanayileşmesinin Temel Dinamikleri…….. 59
4.4.1.a. Üretimin Uluslararasılaşması …….. 59
4.4.1.b. İmalat Sanayinin Desantralizasyonu_.…….. 62
4.4.1.c. Üretimin Enformelleşmesi …….……. 63
4.4.1.ç. Kentin Dokumacılık Geçmişi_…….……. 65
4.4.1.d. Toplumsal Güç Yapıları …….……. 65
4.4.1.e. Tarım ve Hayvancılık Birikimi ile Hammaddeye Yakınlık ……..……. 66
4.4.1.f. İç Talep …… 69
4.4.2. Gaziantep'in Dış Ticaret Hacmini Etkileyen Diğer Gelişmeler……..……... 70
4.4.2.a. Krizler…… …….. 70
4.4.2.b. Körfez Savaşı……..…….. 73
4.4.2.c. Doğu Bloku'nun Yıkılması... …….. 75
4.4.2.ç. Irak'ın İşgali (2003)…….. 76

BÖLÜM 5: GAZİANTEP İMALAT SANAYİ VE DIŞ TİCARETİ...…….... 78
5.1. TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER……. 78
5.2. SEKTÖRLERE GÖRE DIŞ TİCARET …….. 84
5.2.1. Tarımsal Ürünler……..…….. 87
5.2.1.a. Hububat-Bakliyat Sektörü…..…….. 88
5.2.1.b. Kuru Meyve Sektörü……..…….. 92
5.2.2. Sanayi Ürünleri……..…….. 94
5.2.2.a. Kimyevi Mamuller……..…….. 94
5.2.2.b. Makine ve Aksamları...……..…….. 96

BÖLÜM 6: GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ……... 99
6.1. GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ DIŞ TİCARET VERİLERİ.. 100
6.2. ALT SEKTÖRLER İTİBARIYLA GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ…… 102
6.2.1. Halıcılık……..……..... 102
6.2.2. İplik ve Kumaş.……..……..... 104
6.2.3. Ev Tekstili……..……..... 105
6.2.4. Konfeksiyon.……..……..... 108

6.3. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ…..... 109
6.3.1. İşletmelerin Kuruluş Tarihi……..…….. 109
6.3.2. Çalışan Sayısı……..…….. 110
6.3.3. İşletmelerin Mülkiyet Yapısı……..…….. 111
6.3.4. Kuruluş Sermayesinin Kaynağı……..…….. 112
6.3.5. İşletmelerin Tekstil Sektörünü Tercih Etme Nedeni…….. 112
6.1.6. Firmaların Faaliyet Alanı……..……. 113
6.3.7. İşletmelerin Gaziantep'te Kurulmasının Nedeni..…….. 114
6.3.8. İşletmede Üretilen Ürünler……..…….. 114
6.3.9. Firmanın Kapasite Kullanım Oranı…..…….. 115
6.3.10. Üretim İle İlgili Kararlar..……..…….. 116
6.3.11. Üretimin Kimin İçin Yapıldığı.……..…….. 117
6.1.12. En Çok Yurt İçi Satış Yapılan Bölge..……. 118
6.3.13. Firma Teknolojisinin Rekabette Yeterliliği…….. 119
6.3.14. Son Teknolojik Yatırımın Amacı.……..…….. 120
6.3.15. Dış Ticaret Bilgileri..……..…….. 121
6.3.16. Firmanın Fason Durumu…….. 122
6.3.17. Dış Ekonomik Gelişmelerin Etkisi.....…….. 123
6.1.18. Firmaların Rakipleri ve Yönelimleri...……. 125
6.3.19. Çalışanların Durumu……..…….. 127
6.4. DEĞERLENDİRME……...…..... 129

BÖLÜM 7: SONUÇ……..…….. 133

EK: ANKET FORMU...……..……..……... 137

KAYNAKÇA……..……..……... 143

ÖZET…….……..……..……... 152

ABSTRACT...……..……..……... 153

TABLO LİSTESİ

sayfa

TABLO 4.1.	1933 Yılı Gaziantep İhracat Miktarları……..……..…….	53
TABLO 5.1.	Gaziantep Dış Ticaret İstatistikleri….....….....…….....	81
TABLO 5.2.	Gaziantep'ten En Çok İhracatı Yapılan 10 Ürün Kalemi ……...…	82
TABLO 5.3.	Türkiye Dış Ticaretinde Gaziantep'in Payı ……..…….....	83
TABLO 5.4.	Gaziantep'ten En Çok İhracat Yapılan 20 Ülke (2009)……...……	84
TABLO 5.5.	Sektörlere Göre İhracat…… ……...……...…….....	85
TABLO 5.6.	Sektörlere Göre Gaziantep İthalatı……...……...…….....	86
TABLO 5.7.	Hububat Bakliyat Temel Ürünleri İhracat Verileri..…….....	89
TABLO 6.1.	Tekstil Sektörü İhracat Verileri…....……...……...…….	100
TABLO 6.2.	Tekstil Sektörü İthalat Verileri…....……...……...…….	101
TABLO 6.3.	İşletmelerin Kuruluş Tarihi……...……..	110
TABLO 6.4.	Maaş veya Ücret Karşılığı Çalışan Eleman Sayısı …....……..……...……	111
TABLO 6.5.	Mülkiyet Yapısı …....……...…….....…….	112
TABLO 6.6.	Kuruluş Sermayesinin Kaynağı …....……...……...……	113
TABLO 6.7.	Tekstil Sektörünü Tercih Etme Nedeni …....……...……...…	113
TABLO 6.8.	Firmaların Faaliyet Alanı …....……...……...…….	114
TABLO 6.9.	İşletmenin Gaziantep'te Kurulmasının Nedeni …....……...……	115
TABLO 6.10.	İşletmede Üretilen Ürünler …....……...……..…….	115
TABLO 6.11.	İşletmede Üretilen Ürünler …....……...……..…….	116
TABLO 6.12.	Kapasite Kullanım Oranı …....……...……..…….	116
TABLO 6.13.	Düşük Kapasite İle Çalışılmasının Nedeni …....……...……..	117
TABLO 6.14.	Firmanın Üretim İle İlgili Kararları …....……...……...	118
TABLO 6.15.	Üretimin Kimin İçin Yapıldığı …....……...……...…….	118
TABLO 6.16.	Yurt Dışı Satışların Üretim Miktarına Oranı …....……...……...	119
TABLO 6.17.	En Çok Yurt İçi Satış Yapılan Bölge …....……...……...……	119
TABLO 6.18.	Firma Teknolojisinin Yurt İçi Rekabette Yeterliliği …....……...…....	120
TABLO 6.19.	Firma Teknolojisinin Yurt Dışı Rekabette Yeterliliği …....……...….	120
TABLO 6.20.	Son Teknolojik Yatırımın Amacı …....……...……...…….	121
TABLO 6.21.	Hammadde İthalatı Yapılan Bölgeler …....……...……...…....	121
TABLO 6.22.	İthal Edilen Maddeler …....……...……....…….	122
TABLO 6.23.	İhracat Yapılan Bölgeler …....……...……....…….	122
TABLO 6.24.	İhracatta Marka …....……...……...…….	123
TABLO 6.25.	Firmanın Fason Üretim Durumu …....……...……...……..	123
TABLO 6.26.	Gümrük Birliği'nin Etkisi …....……...……...……	124
TABLO 6.27.	Kotaların Kalkması Sonucu Firma Politikası …....……...……..	124
TABLO 6.28.	2008 Krizi Sonucu İthalat Azalması …....……...……...……	124
TABLO 6.29.	2008 Krizi Sonucu İthalat Yapılan Ülkelerde Değişiklik …....……	124

TABLO 6.30. 2008 Krizi Sonucu İhracat Azalması …..……...……...…… 125
TABLO 6.31. 2008 Krizi Sonucu İhracat Yapılan Ülkelerde Değişiklik …...…….. 125
TABLO 6.32. Firmanın En Önemli Rakibi …...……...……...……. 125
TABLO 6.33. Firmanın Önümüzdeki 5 Yıl İçindeki Yönelimi …...……....…… 126
TABLO 6.34. Yeniden Aynı Sektörü Tercih Etme Kararı …...……...……. 126
TABLO 6.35. Çalışanlar İle Yazılı Sözleşme …...……...……...……. 127
TABLO 6.36. Sendikalı Çalışan Varlığı …...……...……...…….……. 127
TABLO 6.37. İşgücünün Genel Olarak Kalifiye Olma Durumu …...……...…… 127
TABLO 6.38. İşyerindeki Kadın Çalışan Oranı …...……...……...…….. 128
TABLO 6.39. Firmanın Kadın Çalışan Tercih Etme Durumu …...……...…… 128
TABLO 6.40. Çalışanların Kadın Çalışan Tercih Etme Durumu …...……...…….. 128
TABLO 6.41. Kadın Çalışan Tercih Etmeme Nedenleri …...……...…… 128

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AYMZ	:	Alıcı Yönlendirmeli Küresel Meta Zincirleri
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	:	Birleşmiş Milletler
DİİB	:	Dahilde İşleme İzin Belgesi
DİR	:	Dahilde İşleme Rejimi
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTO	:	Denizli Ticaret Odası
GAİB	:	Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GBA	:	Gümrük Birliği Anlaşması
GSYİH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTİP	:	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
İMKB	:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İTKİB	:	İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
STA	:	Serbest Ticaret Anlaşması
TL	:	Türk Lirası
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
YSO	:	Yeni Sanayi Odakları
ÜYMZ	:	Üretici Yönlendirmeli Küresel Meta Zincirleri

BÖLÜM 1. GİRİŞ

İş bölümü, "bir toplumsal üretim düzeni içindeki değişik görev ve hizmetlerin, toplumun üyeleri, kümeleri arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde bölünmesi" olarak tanımlanmaktadır.[1] Klasik ekonomide A. Smith ve D. Ricardo tarafından olumlu anlamlar yüklenerek incelenmiş ve ekonominin daha iyiye gitmesinin araçlarından biri olarak görülmüştür. Diğer taraftan Marx iş bölümünü, gerek bireyin gerekse toplumun gelişmesi önünde bir engel olarak değerlendirmiştir. Sonraki kuşakları derinden etkileyen ifadelerle iş bölümüne karşı Marx ve Engels'in yaklaşımları Alman İdeolojisi'nde komünist toplumu betimledikleri pasajda yer almaktadır:[2]

"…Oysa herkesin bir başka işe meydan vermeyen bir faaliyet alanının içine hapsolmadığı, herkesin hoşuna giden faaliyet dalında kendini geliştirebildiği komünist toplumda, toplum genel üretimi düzenler, bu da, benim için, bugün bu işi, yarın başka bir işi yapmak, canımın istediğince, hiçbir zaman avcı, balıkçı ya da eleştirici olmak durumunda kalmadan sabahleyin avlanmak, öğleden sonra balık tutmak, akşam hayvan yetiştiriciliği yapmak, yemekten sonra eleştiri yapmak olanağını yaratır."

İş bölümü kavramı ilk aşamada bir toplum içerisindeki özellikleriyle ele alınırken 19. yüzyılın sonlarına doğru uluslararası nitelikleriyle de incelenir hale gelmiştir. 19. Yüzyıl'da yaşananlar kapitalist üretim biçiminin diğer üretim tarzları üzerinde egemenlik kurmasına yol açmıştır. Bu dönemde imalat sanayinin yükselişi özellikle üretkenlik açısından kapitalizmi baskın üretim tarzı haline getirmiştir. Uluslararası iş bölümünün ilk formunun da bu dönemde ortaya çıktığını görmek mümkündür. Bu ilk formunda uluslararası işbölümü, imalat sanayi alanında gelişme kat eden Kuzey'in mamul mallar üretmek üzere Güney'de üretilen düşük fiyatlı

[1] Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi:02.10.2010.
[2] K.Marx, F.Engels, **Alman İdeolojisi**, Sol Yayınları, İstanbul, 2004, Çeviren: Sevim Belli, s.57.

hammaddeleri kullanması esasına dayanmaktaydı. Bu rejim I. Büyük Savaş'a kadar bu haliyle yürürlükte kalmıştır. II. Büyük Savaş'tan sonra ise bu sistemin kitle üretimi merkezli bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Yaygın olarak kullanılan tabiriyle Fordist üretim sistemi 1945 ile 1970'li yılların başlarına kadar dünya ekonomik sistemini şekillendiren yapı olmuştur.

Fordist dönem kapitalizmin "Altın Çağı"nı ifade etmektedir. Bu dönemde oldukça istikrarlı ve yüksek bir büyüme süreci yaşanmıştır. Toplu sözleşmeler, sosyal sigorta ve işsizlik sigortasını içerecek şekilde bir Refah Devleti ortaya çıkmıştır. Talep artışı esasına dayanan Keynesçi anlayış bu dönem politikalarının özünü oluşturmaktadır.

Fordizm, Taylorizmin[1] ilkelerini daha etkin olarak uygulamaya geçirmiş ve emeğin daha yoğun kullanılmasını sağlamıştır. Emek sürecinin mekanizasyonunu geliştirmiş ve kafa ve kol emeği arasındaki ayrımı pekiştirmiştir. Bu anlamda Fordizm, homojen malın kitlesel üretimi, stoklama ve üretim sonrası kalite kontrolü kavramlarının öne çıktığı bir üretim yapısını ifade etmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından ise Fordist dönem, ithal ikameci sanayileşme dönemidir. 1929 bunalımının ardından Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci sanayileşme uygulanmaya başlanmıştır. 1950'li yıllarda Güney Kore gibi Asya ülkelerinde yaygınlaşan sistemde amaç, merkezden sermaye mallan alarak ve yeni gelişen sanayileri gümrük

[1] Frederick Taylor tarafından ortaya çıkarılan ve işin verimli hale getirilmesinin ilkelerini oluşturan yaklaşım.

duvarlarıyla koruyarak tüketim malları endüstrisinde gelir sağlamak ve sermaye malları üretimi için kaynak oluşturmaktır. Bu amaca ulaşılıp ulaşılamadığı tartışılan bir konu olmakla birlikte, ithal ikamesi döneminin modern işçi sınıfının, orta sınıfın ve sanayi sermayesinin gelişmesiyle toplumsal dönüşümleri teşvik etmiş olduğu kuşkusuzdur.[1]

Fordizm 1960'ların sonlarında krize girmiştir. Çeşitli nedenler sayılabilecek olsa da bu krizdeki temel faktörün kâr oranlarındaki düşme olduğu ileri sürülebilir. 1960'lara kadar yüksek üretkenlik artış oranı ile engellenen kâr oranlarındaki düşme 1970'li yıllarla birlikte engellenemez hale gelmiştir. Bu dönemde, üretimin yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiş ve büyük ölçekli, kitle üretimini ifade eden Fordist üretim sistemi baskın karakterini yitirmeye başlamıştır. Bunun yerine ortaya çıkan ve post-Fordist üretim sistemi olarak nitelendirilebilecek sistem ise farklılaşmış ürünlerin esnek, küçük ölçeklerde üretimi, sıfır stok üretim ve üretim sırasında kalite kontrolü gibi özellikler taşıyan bir üretim sistemidir.

Kendisini kâr ve üretkenlik oranlarındaki düşüşte gösteren krize sermayenin tepkisi, emek-yoğun süreçleri ücretlerin düşük olduğu bölgelere aktarmak, devletin tepkisi de çeşitli "istikrar tedbirleri" almak oldu. Bu "tedbirler" istihdam olanaklarını azalttı ve dolayısıyla, refah devletinin bunalıma girmesine neden oldu.[2]

---

[1]A. Lipietz, "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler: Birikim Rejimleri ve Düzenleme Tarzları", **Toplum ve Bilim,** Bahar 1993, SS: 56-61, s.72.

[2] E.Taymaz, "Kriz ve Teknoloji", **Toplum ve Bilim,** Bahar 1993, SS:56-61, s.23.

Çevrede ise ilk aşamada sağlanan başarılardan sonra, 1960'larda başarısızlığın belirgin bir hal almasının 3 ana nedeni vardır. Bunlar, çevredeki teknolojik yetersizlik, verimlilik ve rekabetçilikten yoksunluk ve ithalat artışından kaynaklanan genel ekonomik sorunlardır.[1]

İletişim ve ulaştırmadaki gelişmeler, sermaye kesiminin üretim sürecini üç safhaya bölmesinin yolunu açmıştır. Buna göre üretim süreci, tasarlama, organizasyon ve mühendislik; kalifiye işçi gerektiren üretim ve ustalık gerektirmeyen işler olarak üç safhaya ayrılmıştır. Yüksek nitelik isteyen işler merkezde kalırken diğerleri çevreye yayılmıştır.[2]

Türkiye ise 1. Büyük Savaş sonrasında yeniden oluşturulan ve pek çok sınırlamaya mahkûm olan ekonomisini 1946'ya kadar denk bütçe esasıyla yönetmiş; 1950-60 arasında tarımsal üretim kaynaklı görece bir gelişme sağlamış; 1960-80 arasında ise kısmi başarılar elde edilen ithal ikamesini uygulamış bir ülke olarak 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla neo-liberal veya post-Fordist döneme adım atmıştır. Planlı dönemdeki anlayışa taban tabana zıt ve ihracata dönük sanayileşme olarak adlandırılabilecek yeni yaklaşımla "Refah Devleti"nin tüm unsurları zaman içerisinde ortadan kaldırılmıştır. Türkiye, yeni sistemde, Batı'nın siparişlerini karşılamak üzere şekillendirilen bir ülke olagelmiştir. Diğer geri kalmış ülkelerle birlikte katma değeri düşük sanayilerin yoğunlaştığı ve kalkınma anlayışının yerini büyüme gibi muğlâk bir kavramın aldığı bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde

[1] A. Lipietz, 1993, ss.72-73.
[2] İbid., s.74.

Türkiye imalat sanayi, geleneksel sanayi merkezlerine ilaveten ortaya çıkan ve bazı yönleriyle görece bir gelişme temposu yakalamış bölgelere tanıklık etmiştir. Gaziantep bu bölgelerden birisidir.

Gaziantep tekstil sektörünün dünya ekonomik sistemine entegrasyonunu incelemeyi amaçlayan bu çalışma 7 bölümden oluşmaktadır. Giriş niteliğindeki 1. bölümün ardından Fordist dönem ve sonrasındaki üretim yapısına ve uluslararası iş bölümüne dair temel kuramların ele alındığı 2. bölüm yer alacaktır. Bu bölümde, esnek uzmanlaşma yaklaşımı, düzenleme okulu, dünya sistemi teorisi ve küresel meta zincirleri yaklaşımı ele alınacaktır.

3. Bölümde, bu temel kuramları Türkiye örneğine uyarlayan yaklaşımlar irdelenecektir. Türkiye imalat sanayisi çerçevesindeki geleneksel sanayi merkezleri ve sonradan ortaya çıkan merkezler arasında karşılaştırma yapılacaktır.

4. Bölüm, çalışmanın özünü oluşturan Gaziantep'in iktisadi tarihini anlamaya dönük olacaktır. Kentin Cumhuriyet öncesindeki iktisadi yaşantısı ile birlikte Cumhuriyet dönemindeki gelişmeler incelenecek ve 1980 sonrasında oluşan gelişmenin dinamikleri ifade edilecektir.

Kentin iktisadi tarihi verildikten sonra mevcut sınai yapı ve dış ticaret gerçekleşmeleri 5. bölümde ele alınacaktır. Gaziantep'in temel imalat sanayi alanları ve yeni gelişmekte olan sektörlerin ilerleme süreçleri ifade edilecektir.

6. Bölüm ise Gaziantep tekstil sektörüne ayrılmıştır. Bu bölümde kent tekstil sektörü ayrıntılı olarak ele alınacak ve yapılan saha araştırmasının neticeleri verilecektir. Çalışma, sonuçların sunulacağı 7. bölüm ile tamamlanacaktır.

BÖLÜM 2: POST-FORDİST DÜNYA

1960'lı yılların sonlarından itibaren, dünya ekonomik sistemine egemen olan üretim sisteminde ve uluslararası iş bölümünde önemli değişikliklerin yaşandığı yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Kapitalizmin gelişim zincirinde önemli bir yer oluşturan Fordist üretim sisteminin başat karakterini yitirmeye başladığı bu dönemin ardından ortaya çıkan üretim ve bölüşüm sisteminin niteliğine dair çeşitli kuramlar ortaya çıkmıştır.

Bu bölümde dünya ekonomik sisteminin 1960'lı yılların sonundan itibaren geçirdiği dönüşüm ile bu dönüşümü ve doğurduğu sonuçları irdeleyen kuramlara yer verilecektir. Uluslararası iş bölümünde yaşanan değişimler etrafında şekillenecek inceleme kapsamında, esnek uzmanlaşma kuramı ile Düzenleme Okulu ele alınacaktır. Bu yaklaşımların ortak yanı Fordizmin ürettiği entegre, katı hiyerarşiye dayalı ve tek tip mal üreten üretim birimlerinin sonunun geldiği, bunun yerine daha esnek, daha küçük, birbirine ağ benzeri yapılarla eklemlenen, matris örgüt veya proje örgütü şeklinde örgütlenmiş yapıların yeni sistemde yaşama şanslarının daha fazla olduğu, üstelik bu yapıların yüksek teknoloji kullanarak emeğin vasıflı hale gelmesine hizmet ettikleri şeklindeki temel saptamalara yaslanmalarıdır.[1]

[1] A.A. Dikmen, **Küresel Üretim,** www.**aso**.org.tr/.../**aso**medya/.../buyuteceylul-ekim2003.html (erişim tarihi: 26.06.2009)

Bu bölümde ayrıca, Immanuel Wallerstein'ın öncülük ettiği dünya-sistemleri kuramı ile son dönemde yaygın bir literatüre sahip olan küresel meta zincirleri yaklaşımı ele alınacaktır.

Belirtilen kuramlar pek çok akademisyen tarafından incelenmiş ve değişik yönleriyle araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu çalışmada ise söz konusu kuramlar, öncelikle uluslararası iş bölümünü ve özel olarak Gaziantep tekstil sektörünün uluslararası iş bölümüne entegrasyonunu ilgilendiren özellikleri ile yer alacaklardır.

2.1. ESNEK UZMANLAŞMA YAKLAŞIMI

Esnek uzmanlaşma yaklaşımı, M.Piore ve C.F.Sabel tarafından 1984'de yayımlanan "The Second Industrial Divide" isimli kitapta geliştirilmiştir. Piore ve Sabel, 19. yy'da, Sanayi Devrimi'ni yaşayan ülkelerin zenaat üretimi ile kitlesel üretim arasında birinci sınaî ayrım olarak nitelendirilen bir seçim yapmak durumunda olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlara göre, kitlesel üretimin baskın geldiği bu dönemde asıl belirleyici unsur, otomobil imalâtı gibi önemli, öncü sektörlerde kitlesel üretim yöntemlerinin yaygınlaşmasıdır. Kitlesel üretimin egemenliği İkinci Dünya Savaşı sonrası pekişerek 1970'lere kadar sürmüştür.[1]

Bu gelişim süreci 1960'lı yılların sonlarında sınırlarına dayanmaya başlamıştır. Esnek uzmanlaşma yaklaşımına göre, 1970'lerde yaşanmaya başlanan

[1] M.J. Piore, C.F. Sabel, **The Second Industrial Divide: Possibilities For Prosperity,** New York, Basic Books, 1984, s.252.

kriz, gerçekte kitlesel üretime dayalı sınaî gelişme tarzının krizidir. Bu krizin temel nedenleri, otomobil, beyaz eşya gibi kitlesel üretimin egemen olduğu ve gelişmenin motoru olan dayanıklı tüketim mallan sektörlerinde piyasaların doymaya başlaması ve geliri artan tüketicilerin artık daha çeşitli mallar talep etmesidir. Ayrıca, gittikçe uluslararasılaşan ekonomik ilişkiler, Keynesçi ulusal devletlerin kitlesel üretimin ihtiyaç duyduğu düzenleyici işlevlerini yerine getirmelerine de engel olmaktaydı.[1] Bir başka deyişle, esnek uzmanlaşma yaklaşımı, krizin kaynağını piyasa ve talep koşullarında gerçekleşen değişimlerde aramaktadır.[2]

Bu yaklaşıma göre, kitlesel üretimin krizi derinleşirken, yeni gelişen teknolojilerin de katkısıyla yeniden canlanan zenaat üretimine doğru bir eğilim başlamıştır. Bir yanda, küçük ve orta ölçekli firmaların yoğunlaştığı sınai bölgeler gelişirken, diğer yanda büyük firmaların küçük, görece özerk birimlere bölünmesi şeklinde ademi-merkeziyetçi eğilim yaygınlaşmıştır.

1960'lı yılların sonlarından itibaren, büyük çaplı, standart ürünlere dayalı kitle üretimi yapan, dikey ve hiyerarşik olarak örgütlenmiş, bürokrasiler tarafından yönetilen, sendikalı işgücü istihdam eden sanayi örgüt modeli ve bu tür sanayi yapısına sahip merkezler belirgin bir gerileme sürecine girerken esnek uzmanlaşma diye adlandırılan üretim örgütlenmesinin ön plana çıkması dikkatleri enformel

[1] M.J. Piore, C.F. Sabel, 1984, s.253.
[2] A.H. Köse, A. Öncü, "Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Anadolu İmalat Sanayi: Zenginleşmenin mi Yoksa Yoksullaşmanın mı Eşiğindeyiz?", *Toplum ve Bilim*, Yaz 1998, S.77, s.138.

özellikleri ağır basan bu yeni model üzerinde toplamıştır.[1] Bu modele örnek olarak verilen bölgeler İtalya (Emilia-Romana), ABD (Silikon Vadisi) ve Almanya (Baden-Wüttemberg)'dır. Bu bölgeler, yenilikçi, buluşçu, yüksek vasıflı işgücü istihdam eden, küresel rekabet gücüne sahip, firmalar arası rekabetin esas olarak yenilikçilik, ürün çeşidi ve kalite çerçevesinde gerçekleştiği bir üretim örgütlenmesinin esas olduğu yerler olarak sunulmaktadır.[2]

Piore ve Sabel'e göre bu bölgeler esnek uzmanlaşmanın sürdürülebilir bir gelişme modeli olduğunu göstermektedir. Bu bölgelerde yoğunlaşan küçük ve orta ölçekli işletmeler bir ilişki ağı oluşturmakta, işletmeler birbirlerine taşeronluk yaparken üretim bilgisini paylaşmakta, bir firmanın sağlayamayacağı eğitim, araştırma, kredi temini gibi faaliyetler ortaklaşa yürütülmektedir. Firmalar arasındaki işbirliği ve rekabet ile sermaye-emek ilişkileri yerel politik yapılanmalar vasıtasıyla düzenlenmektedir.[3]

Diğer taraftan, esnek uzmanlaşma yaklaşımına göre, başarılı bölgelerde, firmalar arasındaki rekabetin ücretlerin düşürülmesi yoluyla değil, ürün ve üretim süreçlerindeki yenilikler ile yürütülmesini teşvik eden kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Piore ve Sabel, sınai bölgeyi oluşturan firmaların birbirlerine piyasa mekanizmasının dışında güven ilişkileriyle de bağlı olduğunu ve firmaların yüksek

[1] S. Ayata, "Bir Yerel Sanayi Odağı Olarak Gaziantep'te Girişimcilik, Sanayi Kültürü ve Dış Ekonomik Dünya ile İlişkiler", **İlhan Tekeli için Armağan Yazılar içinde,** derl. S. İlkin, O. Tekelioğlu & M. Güvenç, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2004, s.579.
[2] M.J. Piore, C.F. Sabel, 1984, s.265
[3] İbid, s.266.

yenilik temposunu sürdürmek için gerekli olan firmalar arası bilgi akışı ve paylaşımını piyasa dışı mekanizmalarla gerçekleştirdiğini savunmaktadır.[1]

Esnek Uzmanlaşma çerçevesinde ortaya çıkan bir diğer yaklaşım, özellikle Hubert Schmitz tarafından incelenen Sınai Kümelenme (Industrial Clustering) yaklaşımıdır. Kümelenme, firmaların sektörel ve mekânsal olarak yoğunlaşması olarak tanımlanmaktadır. Sınai kümelenme kavramının temellerinin Alfred Marshall tarafından atıldığı değerlendirilmektedir. Marshall, benzer işlerle meşgul firmaların biraraya gelmesinin küme kapsamındaki ürünler için uzmanlaşmış işçiler, kolay girdi temini ve bilgi edinimi sayesinde maliyet düşürücü bir dışsal ekonomi oluşturacağını belirtmektedir.[2]

Sanayileşme arayışındaki bölgelerin kullanılmayan yerel kaynakların harekete geçirilmesi ve efektif şekilde kullanılması gibi iki temel zorunluluğu bulunduğunu belirten yaklaşım, kümelenmenin bu noktada önemli hale geldiğini savunmaktadır. Buna göre, kümelenme uzmanlaşmayı ve yatırımı küçük adımlar halinde örgütlemektedir. Üreticiler üretim sürecinin bütünü için donanım edinmek zorunda değildir. Bu sayede belirli aşamalara yoğunlaşıp diğer aşamaları diğer girişimcilere bırakmaktadırlar. Benzer şekilde hammadde ve parça temininin yakın mesafedeki tedarikçilerden sağlanması neticesinde depolama zorunluluğu da ortadan kalkmaktadır.[3]

---

[1] M.J. Piore, C.F. Sabel, 1984, s.267.
[2] A. Marshall'dan aktaran H. Schmitz, K. Nadvi, "Clustering and Industrialization: Introduction", **World Development**, C:27, S:9, s.1504.
[3] H. Schmitz, K. Nadvi, s.1505.

Özetle, kümelenme finansal ve beşeri kaynakların harekete geçmesini kolaylaştıran, yatırımı küçük ve daha az riskli aşamalara bölen, bir firmanın diğeri için sermaye birikimi ve ustalık ortaya çıkarmasını sağlayan bir süreci ifade eder. Böylece endüstriyel bölgede yer alan esnek uzmanlaşmış firmalar sürekli değişen piyasaların ihtiyaçlarına uyan geniş bir ürün yelpazesi üretme olanaklarına kavuşacaklardır. Üstelik endüstriyel bölgede yer alan firmaların üretim sürecinde, yenilik yaratmada ve pazarlamada işbirliği yapmalarıyla yalnızca firma düzeyinde değil, firmalar arasında da esnek uzmanlaşmanın koşulları yaratılmış olacaktır. Tayvan'daki bilgisayar sanayisi bu yaklaşımın en iyi örneği olarak gösterilmektedir.

2.2. FRANSIZ DÜZENLEME OKULU

Düzenleme Okulu 1970'li yılların başında iktisat ve iktisat siyaseti üzerine çalışan bir grup Fransız yazarın ortaya çıkardığı ve sermaye birikim sisteminin düzenlenmesi ve istikrar kazanması süreçlerini araştıran bir iktisat siyaseti yaklaşımıdır. Başlangıç noktasını Michel Aglietta'nın 1976 yılında yayımlanan Kapitalist Düzenleme Teorisi isimli yapıtı oluşturur. Aglietta'nın yanı sıra Robert Boyer, Alain Lipietz ve Bob Jessop yaklaşımın önde gelen temsilcileridir.

Düzenleme yaklaşımının temel amaçlarından biri, tüm çelişkilerine rağmen kapitalist üretimin nasıl uzun dönemlerde görece istikrarlı bir şekilde gelişebildiğini

açıklamaktır.[1] Düzenleme Okulu'nun kullandığı kavramlar ve yöntem büyük ölçüde Marksist iktisada dayanmaktadır. Yaklaşımın temel kavramları birikim rejimi ve düzenleme tarzıdır.

Birikim rejimi, sermayenin örgütlendiği ve üretim, dolaşım, tüketim ve dağıtım kanalıyla belirli bir dönem için bir dereceye kadar istikrar sağladığı formları ifade etmektedir. Düzenleme tarzı ise, birikim rejiminin işlemesine zemin hazırlayan kanunlar, kurallar ve devlet biçimlerini işaret eder. Düzenleme tarzının birikim rejimi için uygun şartları yarattığından söz edilebilir. İkisi arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkan dönemleri düzenleme okulu teorisyenleri kriz dönemi olarak ele almaktadır.

Birikim rejiminin zaman içinde gelişmesi, düzenleme tarzının etkinliğini yitirmesine yol açarak yeni ekonomik düzenlemelere ve yeni düzenleyici sistemlere olan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bir birikim rejimi, sermaye sınıfının belirli bir kapitalist gelişme biçimi süresince ortaya çıkan fırsat ve sınırlamaların çerçevesini çizmektedir. Söz konusu çerçeve, kapitalizmin ürettiği kriz dönemlerinde sermaye sınıfı ve devlet tarafından yeniden yapılandırılmakta; böylelikle yeni bir birikim rejimi ve yeni bir kapitalist gelişme dönemi başlamaktadır.[2]

Düzenleme kuramının en önemli katkılarından biri, birikim sürecinin sürekliliğinin sağlanmasında düzenleyici kurumların önemini ve bu bağlamda krizde

[1] A.H. Köse, A. Öncü, "İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi", **Toplum ve Bilim**, Güz 2000, S:86, s.73.
[2]M. Dulupçu, "Americanismo e fordismo ve yeni kapitalist gelişme: düzenleme perspektifi", **İktisat Dergisi,** 2003 Eylül-Aralık, ss. 441-444, s. 56.

makro-ekonomik koşulların etkisini vurgulaması olmuştur. Bir başka önemli katkısı ise, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sağlanan hızlı ve istikrarlı büyüme döneminde kitlesel tüketimin ve bu tüketimi sürdürebilecek düzenleyici kurumların önemini vurgulamasıdır.[1]

2.2.1. Düzenleme Okulu ve Uluslararası İş Bölümü

Düzenleme Okulu içerisinde, yaklaşımın uluslararası boyutuna dair kapsamlı analizleri Alain Lipietz'ten takip etmek mümkündür. Lipietz, Marksistler ve bağımlılık teorisyenlerinin, kapitalizmin uluslararası eşitsiz gelişiminin varlığının, ileri ülkelerdeki hızlı birikimi gözeten bir durum olduğu yönündeki tespitlerine katılarak merkez-çevre kutuplaşmasının düzenleyici bir rol oynadığı küresel çapta bir birikim rejiminin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, merkez-çevre ilişkilerinin istikrar kazandığı andan itibaren, özgün düzenleme rejimlerine sahip bir uluslararası bir iş bölümünün varlığından söz etmek mümkündür.[2]

Lipietz'e göre, Fordizmin krizine sermaye gruplarının tepkisi kendi sektörlerindeki emek sürecini parçalayarak bu parçaları farklı istihdam ilişkileri barındıran çeşitli emek havuzlarına dağıtmaları şeklinde gelişmiştir. Böylece, bilinçli bir şekilde coğrafî bir iş bölümünün örgütlenmesi gündeme gelmektedir. Bu durum

[1] E. Taymaz, "Kriz ve Teknoloji", **Toplum ve Bilim 56-61 Bahar 1993**, s. 24.
[2] A. Lipietz, "Labour Relations, International Hierarchy and Global Ecology", http://lipietz.net (erişim tarihi:12.08.2009)

ise, yeni bir uluslararası iş bölümünü pekiştirmektedir. Lipietz bu görüşünü ilkel Taylorizasyon ve çevresel Fordizm gibi çeşitli içsel birikim rejimleri çerçevesinde ifade etmektedir.

2.2.1.a. İlkel Taylorizasyon

İlkel Taylorizasyon denilen olgu Lipietz tarafından çok güçlü oranlarda sömürü içeren toplumsal oluşumlarda sektörlerin belirli ve sınırlı kesimlerinin yerlerinin değiştirilmesi olayı olarak nitelenmiştir.[1] Bu sistemde ürünler genellikle merkeze yeniden ihraç edilir. 1960'larda, Asya'nın serbest ticaret bölgeleri ve Singapur, Hong Kong gibi bölgeler, bugün yaygın olan bu stratejinin en iyi örnekleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum özellikle tekstil ve elektronik alanlarında görülmektedir.

Lipietz'e göre, düzenlemesinin çok uluslu tekelci şirketler tarafından yapıldığı bu stratejinin uygulandığı firmalarda sermayenin teknik niteliği önemli ölçüde düşüktür; hattâ iç pazar için üretim yapan firmalardan çok daha düşüktür. Sonuç olarak, bu şekilde endüstrileşme ihraç ikamesinin önemli dezavantajlarından biri olan sermaye mallarını ithal etmenin maliyetinden muaf olarak gerçekleşmektedir. Lipietz'e göre bu olgunun "kanlı" olarak nitelenmesinin nedeni ise, özellikle kadınlar üzerinde kurulan fiziki baskıya ilaveten sosyal hakların yokluğudur.[2]

[1] A. Lipietz, 2009,
[2] İbid.

2.2.1.b. Çevresel Fordizm

Lipietz, merkezî kapitalizmin gidişatındaki değişikliklerin, 'eski' işbölümü üzerinde güçlü etkileri olduğunu savunmakta ve buna göre, 'çevresel bir Fordizm'in oluştuğunu ifade etmektedir.[1] Çevresel Fordizm, 1970'lerde bazı ülkelerde yerel özerk sermaye, geniş şehirli orta sınıf ve tecrübeli işçi sınıfının önemli unsurlarının kesişimi neticesinde ortaya çıkmıştır. Hakiki bir Fordizm olmakla birlikte üretken sektörlerdeki mühendislik gibi kalifiye istihdam konumları çevre ülkelerde yaygın olarak bulunmadığından bu örneklerdeki Fordizm çevresel olarak kalmıştır.[2]

Lipietz, otomotiv endüstrisini çevresel Fordizmi anlamak için tipik örnek olarak görmektedir. Buna göre, çevre ülkelerde fabrikaların kurulması ithal ikameciliğin ilk döneminde korunan pazarlara sızmak için başlatılmış ve kısa süre içinde yerel pazara sızmak ve taşıt parçalarının merkeze yeniden ihracını içerecek şekilde çifte bir amaç kazanmıştır.[3]

2.3. DÜNYA-SİSTEMLERİ ANALİZİ

Immanuel Wallerstein tarafından 1974 yılında yayımlanan kitap ile ortaya çıkarılan dünya-sistemleri analizi geçen yıllar içinde bir hayli tartışılmış ve taraftar bulmuş bir yaklaşımdır. Kapitalizmi küresel bir sistem olarak kavrayan dünya-

[1] A. Lipietz, "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler: Birikim Rejimleri ve Düzenleme Tarzları", **Toplum ve Bilim,** Bahar 1993, 56-61, s.59.
[2] İbid.
[3] İbid.

sistemleri analizi, herhangi bir ulusal ekonominin dünyanın geri kalan bölgelerinden bağımsız ele alınamayacağına dair vurgusuyla, uluslararası iş bölümünün mikro temellerini aydınlatacak kavramsal araçlar sunarken dünya yatırım, üretim ve ticaretinin bölgeler arasında nasıl dağılmakta olduğunu, işletme düzeyindeki karar süreçlerini inceleyerek belirlemeye çalışmaktadır.[1]

Wallerstein, 16. yüzyıldan beri uluslararası iş bölümü ile karakterize edilen bir dünya-sistem yaşandığını savunmaktadır. Modern dünya-sistemin kökenleri Avrupa ve Amerika kıtasının bazı kısımlarında konumlanmıştır. Sermaye birikiminde başlangıçta Fransa ve İngiltere'de görülen belirli politik olaylar, aşamalı bir genişleme süreci sonunda günümüzde bir küresel değişim ağı haline gelmiştir. 19. yüzyılla birlikte yeryüzünün her köşesi kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşmiş durumdadır. Bu bakımdan Wallerstein, ekonomik değişim ilişkilerinin oluşturduğu bir ağ ile birbirine bağlı tek bir dünya-ekonomi olduğunu savunur. Bir dünya-ekonomi, içinde bir iş bölümü olan ve bu yüzden temel ya da asli malların dikkate değer bir büyüklükte içsel mübadelesinin yapıldığı ve sermaye ve emek gücü akışlarının gerçekleştiği büyük bir coğrafi alandır.[2]

2.3.1. Merkez-Çevre

Dünya-sistemleri analizine göre, dünya-sistemleri, dünya-imparatorlukları ve dünya-ekonomileri olmak üzere iki sosyal sistemden oluşur. Bu teoriye göre,

[1] A.H. Köse, A. Öncü, 2000, s.73.
[2] I. Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, 2. Baskı, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005, Türkçesi: E. Abadoğlu – N. Ersoy, s.45.

kapitalizmin ortaya çıkmaya başladığı 16. asırdan itibaren gelişmiş ülkelerin artan mal üretimi ve pazar arayışı, onları az gelişmiş bölgelere yöneltmiştir. Böylece, az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerini almaya ve hammadde ihracında uzmanlaşmaya zorlanmıştır. Ticaret yoluyla dayatılan bu süreç, sonunda bölgeler arasında merkez, çevre ve yarı-merkez olarak betimlenen toplumsal bir iş bölümü yaratmıştır. Wallerstein'ın teorisinde, gelişmiş ülkeler merkezi, sömürge bölgeler çevreyi ve siyasi olmasa da ekonomik sömürüye maruz kalan bölgeler de yarı-çevreyi oluşturmuştur.

Bu ayrışmada, merkez ve çevre arasında yapısal ve kurumsallaşmış bir iş bölümü bulunduğunu savunan Wallerstein, merkezin yüksek düzeyde teknolojik ilerlemeye sahip ve ileri düzeyde ürünler üretirken; çevrenin rolünün, merkezin temsilcilerine hammadde, tarımsal ürün ve ucuz işgücü sağlamaktan ibaret olduğunu belirtmektedir. Buna göre, kapitalist bir dünya-ekonominin eksenel iş bölümü, üretimi merkeze özgü ürünlerin üretimi ve çevresel ürünlerin üretimi şeklinde bölmektedir.[1] Merkez ve çevre arasındaki değişim eşit olmayan şartlarda gerçekleşir. Çevre ürünlerini ucuz fiyatlardan satmak zorundadır fakat buna karşılık merkezin ürünlerini daha pahalı almak zorundadır. Sonuç olarak, çevresel ürünlerin üreticilerinden merkeze özgü ürünlerin üreticilerine sürekli bir artı-değer akışı vardır. Bu eşitsiz mübadele olarak adlandırılır.[2]

Wallerstein'e göre merkez ülkeler ekonomik olarak daha güçlü oldukları için dünya ticaret düzenini kendi çıkarlarına göre düzenlemekte ve böylece az gelişmiş

[1] I. Wallerstein, 2005, s.51.
[2] İbid, s.52.

çevre ülkelerini doğal kaynaklar ve insan gücü açısından sömürmektedirler. Böylece, Wallerstein küreselleşmenin ülkeler arasındaki eşitsizliği süreklileştirdiğini ve bu eşitsizliği küresel gelişmelere paralel olarak belirli formlar içerisinde yeniden ürettiğini öne sürmektedir.

Wallerstein'e göre ekonomik ve siyasal düzeydeki küresel değişmeler kapitalist dünya ekonomisinin genişlemesiyle birlikte oluşmuştur. Bu nedenle hiçbir tarihsel sistem kapitalist dünya-ekonomi kadar kendi içinde ilintili, karmaşık, yaygın ve ayrıntılı olmamıştır. Wallerstein'in yaklaşımına göre, kapitalist dünya-ekonomi genişlemeye her zaman gereksinim duymuştur ve bunun sonucu olarak son dört yüzyılda Avrupa merkezli bir sistemden bütün küreyi kapsayacak bir sisteme geçmiştir. Bu süreç içerisinde merkez ülkeler kendi ulusal devletlerini güçlendirmiş, ekonomilerini kalkındırmış ve ulusal kültürlerini de geliştirmişlerdir. Buna karşın çevresel süreçlerin çok orantısız bir payını barındıran çok zayıf devletler ise genelde eksenel iş bölümünü etkilemek için pek bir şey yapamazlar.[1]

2.3.2. Teorinin Beslendiği Kaynaklar Ve Eleştiriler

Dünya-sistemleri analizi, Batı Avrupa'da modern zamanlarda yükselen toplumsal, siyasal ve iktisadi yapıyı anlamaya dönük çalışmalarda bulunan düşünürlerin çözümlemelerinin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Temel yaklaşımı

[1] I. Wallerstein, 2005, s.53.

ve terminolojisi itibarıyla Marksist teorik yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Dünya-sistemleri, çağdaş toplumsal yapıyı anlamak için kapitalizmin tabiatı ve işleyişini anlamaya dair felsefi ve sosyolojik yaklaşımların geliştirilmesi yönündeki iradeyi paylaşmaktadır. Dünya-sistemleri teorisyenlerinin etkilendiği diğer bir düşünce sistemi ise en önemli temsilcilerinden birisi Fernard Braudel olan Annales Okulu'dur.[1]

Dünya-Sistemi teorisinde, 'merkez' ile 'çevre' arasındaki ilişkilerinin değerlendirilmesinde, Lenin'in 'emperyalizm' kuramı belirgin bir rol oynar. Lenin, var olan kar marjının devamını sağlamak üzere finans kapitalin, önceleri yeni piyasa arayışına girdiğini, yeni piyasaların kar marjı tatminkâr olmayınca önce sömürgecilik ardından da son aşama olan emperyalizmin sahneye çıktığını savunur.[2] Dünya-sistemleri teorisyenleri de merkez-çevre ilişkisinin nihai olarak emperyalizmle son bulduğunu savunurlar.

Modern dünya-sistemleri ekolu 1970'lerde şekillenmeye başlarken en ciddi entelektüel bağı bağımlılık yaklaşımını benimsemiş düşünürlerden bulmuştur. Bu düşünürlerin en önemlisi Andre Gunder Frank'tır. Bağımlılık ekolu çevrenin merkeze olan bağımlılığı üzerine çalışmalar yapmıştır. Temel inceleme alanı Latin Amerika'dır. Latin Amerika'nın azgelişmişliğine sebep olarak gelişmiş ülkelerin bu

[1] Annales Okulu adını, tarih bilimine sosyal bilimleri uygulaması ve tarihsel olayların arkasında uzun vadeli toplumsal olguların bulunduğu yönündeki yaklaşımıyla tarih yazımı üzerinde etkili olmuş dergiden alan bir tarih anlayışıdır.
[2] V.İ. Lenin, **Emperyalizm - Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2009.

ekonomiye uyguladığı adaletsiz değişim politikaları gösterilmektedir. Bu nedenle, az gelişmiş bir ülkenin kalkınması ancak gelişmiş ülkelerle girdiği ilişkilerin azaldığı dönemlerde mümkündür. Çünkü gelişmiş ülkeler, azgelişmiş ülkeleri dış ticarette kendilerinin ürettiği sanayi mallarına muhtaç tutmakta ve bu ülkeleri hammadde üreticisi ve ihracatçısı konumuna getirerek sanayileşmelerine engel olmaktadırlar.[1]

Bağımlılık teorisinin temel kavramları arasında, merkez-çevre ayrımına ilaveten, eşitsiz mübadele ve bağımlı burjuvazi yer almaktadır. Eşitsiz mübadele, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle yaptığı ticaretteki olumsuz koşulların ifadesidir. Az gelişmiş ülkeler sürekli olarak düşük değerli hammadde ihraç ederek karşılıklı ticarette bağımlı hale gelmektedirler. Bununla beraber, bağımlılık kuramcıları, çevre ülkedeki burjuvazinin dış güçlere bağımlı olduğunu, dolayısıyla merkez ülkelere bir karşı duruşunun olamayacağını ve bu yüzden, anti-emperyalist bir rol üstlenemeyecekleri görüşündedirler.[2]

Frank'ın çevrenin var olan ekonomik yapısını anlamlandırmada salt merkez-çevre denklemini kullanması ve azgelişmişliği açıklamakta sadece ticareti dikkate alması, azgelişmiş ülkelerin kendi iç niteliklerine vurgu yapmaması bağımlılık kuramına yöneltilen temel eleştirilerdir.[3]

---

[1] A.G.Frank, **Lümpen Burjuvazi – Lümpen Gelişim**, İstanbul, Gökkuşağı, 1995.
[2] İbid.
[3] Y. Akkuş, "Çağdaş İktisadi Düşüncede Sol Perspektifler - Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemi Teorisi", http://www.econturk.org/Turkiye2004.html, Erişim Tarihi:10 Mart 2010

Benzer şekilde, dünya-sistemleri kuramı, merkez-çevre ikileminin salt ekonomik bir yaklaşım altında ele alınmasıyla eleştirilmiştir. Buna göre, merkezin ticaret yapısındaki değişikliklerin çevredeki sosyo-ekonomik ve siyasal değişiklikleri etkileyen en önemli unsur olduğuna dair varsayım her bölgenin kendine ait bir tarihi ve özgün nitelikleri bulunduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Bu sebeple, teori, çevrenin özellik gösteren gelişme biçimlerini açıklama konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Dünyadaki gelişmenin özgül biçimlerinin anlaşılabilmesi için devlet ve hukuk gibi ekonomi-dışı yapıların da göz önüne alınması gerekir.[1]

Sonuç olarak Wallerstein, azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsiz ekonomik ilişkilerin küreselleşme üzerine olan etkilerini vurgulaması açısından literatüre önemli bir katkıda bulunmuştur.

2.4. KÜRESEL META ZİNCİRLERİ

Meta zincirleri kavramı ilk defa 1977 yılında Terrence Hopkins ve Immanuel Wallerstein tarafından kullanılmıştır.[2] Modern dünya-sisteminin gelişme dinamiklerinin incelendiği makalede meta zinciri, nihai tüketim malının bünyesinde yer alan hammadde, ulaştırma mekanizmaları, emek girdisinin oluşumu ve yeniden üretimi gibi süreçleri içeren birbirine bağlı işlemler kümesi olarak tanımlanmıştır.[3]

---

[1] Yakup Akkuş, ibid.
[2] Jennifer Bair, "Global Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward", **Competition and Change**, C.9, S.2, 2005, s.154.
[3] T. Hopkins, I. Wallerstein, "Patterns of Development of The Modern World-System", **Review,** C.1, S.2, 1977, s.128.

Yazarlar, meta zincirini sonucu nihai ürün olan emek ve üretim süreçleri ağı olarak nitelendirmişlerdir.[1]

Kavram 1980'lerde dünya-sistemi teorisi çerçevesinde kullanılmaya devam etmiştir. Wallerstein, "Tarihsel Kapitalizm"in ilk sayfalarında kavrama yer vermiştir.[2]

Kavramın bütünlüklü şekilde ele alınışı için ise 1994 yılını beklemek gerekmiştir. Gary Gereffi ve Miguel Korzeniewicz tarafından derlenen ve konunun değişik yönleriyle ve farklı örnekleriyle irdelendiği bir konferansın sonucu olarak ortaya çıkan eser Fordizmin çözülüşü sonucu ortaya çıkan krizi ve içinden geçilen post-Fordist dünyayı açıklamak için farklı bir yöntem getirmiştir.[3] Buna göre, meta zinciri, bir ürünün tasarımı, üretimi ve pazarlaması içinde yer alan tüm etkinliklere işaret etmektedir.[4]

Küresel meta zincirleri yaklaşımı üretici yönlendirmeli küresel meta zincirleri ve alıcı yönlendirmeli küresel meta zincirleri olmak üzere iki ana eksen üzerinden ele alınmış ve bu ayrım temelinde 1990'ların ortalarından itibaren pek çok alanda yürütülen uygulamalar ile zenginleşmiştir.

---

[1] T. Hopkins, I. Wallerstein, "Commodity Changes in the World Economy Prior to 1800", **Review,** C.10, S.1, 1977, s.159.
[2] I.Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm**, Metis Yayınları, 2009, İstanbul, s.14.
[3] G. Gereffi, M.Korzeniewicz, (ed), **Commodity Chains and Global Capitalism**, Westport, CT, Praeger, 1994.
[4] G. Gereffi, "A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries", 1999, Yayımlanmamış Çalışma, http://mgtclass.mgt.unm.edu/DiGregorio/cidesi/mexico/gereffi%201999%20global%20value%20chain.pdf, Erişim Tarihi: 18 Haziran 2009.

2.4.1. Üretici Yönlendirmeli Küresel Meta Zincirleri (ÜYMZ)

Üretici yönlendirmeli küresel meta zincirleri otomotiv ve hava taşıtları gibi büyük ölçekli üretim süreçlerine sahip olan sanayilerde görülen zincirlerdir. Teknoloji seviyesi yüksek, geniş ölçüde yatırım isteyen ve sektöre girişin hayli zor olduğu endüstrilerde tespit edilen bu zincirde, belirleyici faktör üretici şirketlerdir. Düşük ölçekli işletmelerin bu şirkete rakip olması söz konusu değildir. Tedarikçiler bu zincirde ancak diğer tedarikçiler ile rekabete girebilir. Koşulları sıkı şekilde belirlenmiş sözleşmelere bağlı olmak zorunda olan tedarikçiler büyük şirketin kurallarına uyduğu ölçüde diğer tedarikçilerden öne çıkabilmektedir. Küresel ölçekli otomotiv firmalarının Latin Amerika başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde yürüttükleri çalışmalar bu tip zincirin ne şekilde işlediğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Son yıllarda Türkiye'de de görülen bu eğilim, temelde işçilik ücretlerinin daha düşük olduğu bölgeleri seçme yönünde ilerlemektedir.

2.4.2. Alıcı Yönlendirmeli Küresel Meta Zincirleri (AYMZ)

Alıcı yönlendirmeli küresel meta zincirleri ise daha küçük ölçekte üretim yapan firmaları kapsar. Bu bakımdan üretim zincirine katılmak daha kolaydır. Bu zincirde üreticiler uluslararası güce sahip marka veya toptancıların kontrolü altındadır. Üretim kurallardan arındırılmış ve ademi-merkezi yapıya sahip, çoğunlukla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ve bölgelerde gerçekleştirilir.

İhracata dayalı sanayileşmeyi benimsemiş bu ülkelerde çoğunlukla emek yoğun üretimin uygulandığı giyim eşyası, ayakkabı ve oyuncak sektörleri bu tarz zincirin en yaygın olarak görüldüğü sektörlerdir. Üretim genellikle yabancı alıcılar için nihai ürün yapan üçüncü dünya ülkelerindeki taşeronlar eliyle yürütülür. Bu üretimin nasıl yapılacağına dair düzenlemeleri ise siparişi veren büyük toptancılar ya da pazarlamacılar gerçekleştirir.[1]

Alıcı yönlendirmeli modele uyan şirketlerin temel özelliklerinden biri bu şirketlerin tasarım ve pazarlama işiyle uğraşması fakat kendi markalarını taşıyan bu ürünleri kendilerinin üretmemesidir. Bunlar malların üretiminin tasarım ve pazarlama süreçlerinden tamamen ayrıldığı "fabrikasız üreticiler"dir. Bu şirketler, kendi markaları ile çevre ülkelerinde yaptırdıkları ürünleri satmaktadırlar. Bu zincirlerde kar, üretici yönlendirmeli zincirlerdeki gibi ölçek, hacim ve teknolojik gelişme sayesinde değil, araştırma, tasarım, pazarlama ve finansal hizmetlerin, toptancı, tasarımcı ve pazarlamacıların, denizaşırı fabrikalar ile ana tüketici piyasalar arasındaki ilişkiyi sağlayan stratejik aracılar olarak hareket etmesine imkan sağlayan benzersiz kombinasyonundan elde edilir.[2]

Bu lider şirketler üretimin nasıl yapılacağını belirlemek açısından önemli imkânlara sahiptir. Üretim sürecindeki risklerin tamamını çevre ülkelerdeki firmalar üslenmektedir. Lider şirketler gerektiği zaman üretimi ya o ülke içerisinde başka

[1]G. Gereffi, 1999.
[2]G.Gereffi, "The Organisation of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How U.S. Retailers Shape Overseas Production Networks", **Commodity Chains and Global Capitalism**, Gereffi, G. and Korzeniewicz, M.(ed), 1994, Westport, CT, Praeger, s.99.

firmalara, ya da başka ülkelerdeki üreticilere kaydırma esnekliğine de sahiptirler. Bu sayede, maliyeti düşürmek ve yeni ürünlerin ortaya çıkmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmak gibi olanaklar elde edilmektedir. Kısacası, küresel üretim olanakları büyük tüccar şirketlere üretimlerini istedikleri gibi planlamak konusunda büyük bir esneklik tanırken aynı esneklik çevre üretici firmaları için bir bağımlılık ilişkisine dönüşmektedir.[1]

2.4.3. Yaklaşımın Temel Boyutları

Gereffi, meta zincirleri yaklaşımının arz zinciri, değer zinciri gibi yaklaşımlardan farkını dört başlık altında değerlendirmiştir. Buna göre, bu yaklaşım, incelemeye uluslararası bir boyut eklemlemesi; meta zincirinin çeşitli katmanlarında lider şirketlerin uyguladığı güç ve bu gücün zaman içinde nasıl değiştiğine odaklanması; tüm zincirin eşgüdümünü anahtar faktör olarak açıklaması ve örgütsel öğrenmeyi firmaların zincir içindeki pozisyonlarını geliştirmeye veya korumaya yönelik kritik bir mekanizma olarak değerlendirmesi bakımından diğer yaklaşımlardan ayrılmaktadır.[2]

[1] A.A.Dikmen,"Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi", **Toplum ve Bilim**, Güz 2000, S:86, s.295.
[2] G. Gereffi, 1999.

Küresel meta zincirleri yaklaşımının üç boyutu bulunmaktadır:[1]

1- Zincirin girdi-çıktı yapısı (değer yaratan ekonomik aktiviteler dizisi içinde birbirine bağlı ürün ve hizmetler kümesi)
2- Zincirin kapsadığı mekan (üretim ve dağıtım şebekelerinin mekansal yayılımı veya odaklanması)
3- Zincirin yönetim yapısı (Finansal, fiziki ve beşeri kaynakların zincir içindeki dağılımını ve akışını belirleyen otorite ve güç ilişkileri)

Küresel meta zincirleri yaklaşımının temel savlarından biri, gelişmenin zincir içindeki en önemli lider firma ile bağlantıdan geçtiği savıdır.[2] Buna göre, zincir içinde en çok kar getirecek temel kaynaklara erişime sahip olan lider firma, gelişmenin odağı konumundadır.

2.4.4. Küresel Meta Zincirlerinde Devlet Politikalarının Rolü

Gereffi, devlet politikalarının küresel meta zincirleri üzerinde önemli bir role sahip olduğunu belirtmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin, ithal ikameci sanayileşme veya ihracata dayalı sanayileşmeden ibaret iki alternatif kalkınma modelinden birini seçmek gibi bir zorunlulukla karşı karşıya kaldığını belirten Gereffi, bu iki modelle küresel meta zincirlerinin iki görüntüsü arasında bir paralellik olduğunu

[1] G. Gereffi, 1994, ss. 96-97.
[2] İbid.

savunmaktadır. Buna göre, ithal ikamesi, üretici yönlendirmeli küresel meta zincirleri tarafından temsil edilen sermaye ve teknoloji yoğun sanayilerde ortaya çıkarken, ihracata dayalı sanayileşme, üretimin çoğunlukla üçüncü dünya ülkelerindeki emek yoğun, küçük ve orta ölçekli yerel teşebbüslerde örgütlendiği alıcı yönlendirmeli küresel meta zincirlerinde ortaya çıkmaktadır.[1]

2.4.5. Küresel Meta Zincirleri Ve Uluslararası Ticaret

Küresel meta zincirleri yaklaşımı ortodoks ticaret teorilerinden radikal bir kopuşu temsil etmektedir. Küresel meta zincirleri, zincir içindeki kilit aktörlerin yönlendirdiği üretim ve ticaret şebekeleri olarak ele alınmaktadır. Ticaret, iktisat teorisinde birkaç anahtar iktisadi faktör tarafından belirlenen yalıtılmış bir olgu olarak ele alınırken, küresel meta zincirleri yaklaşımında bütünsel bir sistem olarak değerlendirilmektedir.[2] Bu yaklaşım, uluslararası ticaretin örgütsel yapısı üzerinde durmaktadır. Bu yapıyı oluşturan hammadde tedarikçileri, işleyiciler, tüccarlar, toptancılar gibi iktisadi ajanlar arasındaki bağlantılar ve eşgüdüm küresel meta zincirleri yaklaşımının temel çalışma konularıdır.

---

[1] G. Gereffi, 1994, s.100.

[2] Centre for Development Research, Kopenhag, **Global Commodity Chain Analysis and the French Filiere Approach: Comparison and Critique, Working Paper**, Şubat 2000, www.inti.gov.ar/cadenasdevalor/wp-00-3.pdf, Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2009

2.4.6. Tekstil Ve Hazır Giyim Meta Zinciri

Giyim meta zinciri hammadde tedariki, bileşenlerin sağlanması, yerel ve denizaşırı taşeronları içerecek şekilde fabrikalardan oluşan üretim ağları, aracı firmalar tarafından oluşturulan ihracat kanalları ve pazarlama ağları olmak üzere beş ana katman şeklinde örgütlenmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörlerinin tüm dünyayı saran bir ağ içerisinde örgütlenebilmesinin temel nedenlerinden birisi bu sektörlerin emek yoğun olması, yüksek teknolojiye ihtiyaç duymaması ve bu nedenlerle çoğu ülkenin sanayileşme çabalarındaki ilk aşamalardan birini oluşturmasıdır. Dolayısıyla, çok uluslu şirketler, dünyanın herhangi bir yerinde kendileri için üretim yapacak firma, atölye, ev üreticisi bulmakta zorlanmamaktadır. Özellikle hazır giyim sektörü daha küçük ölçekli işletmelerden oluşan daha dağınık bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle bu sektördeki esneklik tekstil sektörüne nazaran daha fazladır.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe karşılaşılan bir başka ayrım, standart ürün üreticileri ile modaya dönük üretim yapan firmalar arasındadır. Modaya dönük üretim yapan firmalar küresel meta zincirlerine en çok entegre olan veya bu zincirleri oluşturan, firmalardır. Büyük toptancı veya marka sahibi Amerikan şirketlerinin bu yolla oluşturduğu ticaret hacmi, ülke içerisinde hatırı sayılır meblağlara ulaşmıştır.[1]

[1] G. Gereffi, 1994, ss.102-103.

Tüccar yönlendirmeli meta zincirinin merkez ve çevredeki aktörleri arasında, merkezdeki büyük tüccarlar, pazarlama şirketleri ve marka tacirleri ile çevredeki bağımsız fabrika sahipleri yer alırlar. Merkezdeki aktörlerin en temel rolü, birbirinden farklı ihracatçı ülkeleri ademi-merkezi bir üretim ağı içinde birleştirmektir. Bu ağ içinde, araştırma-geliştirme, ürün tasarımı, satış, pazarlama ve finans hizmetleri merkez aktörlerin bünyesinde yürütülür. Çevredeki bağımsız fabrika sahipleri ise üretimin geri bağlantıları ile emek sürecinin denetim ve örgütlenmesinden sorumludur. [1]

Genellikle fason üretim birimleri olan çevre üreticileri model, marka ve fiyat bakımlarından uluslararası tüccar ve aracıların doğrudan yönlendirmelerine açık çalışmakta, nihai ürün üretmekte ama ürünler kendi malları olarak değil, uluslararası tanınmış markaların malları olarak piyasaya sürülmektedir.[2]

Tüccar yönlendirmeli meta zincirlerinde üretimin yapıldığı bölgeler içinde Asya ülkelerinin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Ucuz işgücü deposu olarak faaliyet gösteren Çin, Endonezya, Bangladeş, Hindistan, Sri Lanka gibi ülkelerde karın tokluğuna ve güvencesiz olarak çalışan milyonlarca insan merkez ülkelerindeki lider firmaların bütçelerine her yıl milyarlarca dolar eklemektedir.

[1] M. Özuğurlu, **Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi**, İstanbul, Halkevleri, 2005.
[2] A.A. Dikmen, Küresel Üretim.

2.5. FORDİZM'DEN POST-FORDİZM'E GEÇİŞ

Bu bölümde incelenen literatür, Fordizmin krizinin ardından geçilen yeni aşama olarak kabul edilen Post-Fordizmi öncekinden kesin şekilde ayrılan yeni bir üretim biçiminin doğuşu olarak kabul etmektedir. Diğer taraftan, bu dönüşümün ciddi anlamda bir kırılma olmadığı yönünde görüşler de mevcuttur. Dikmen'e göre, Fordist/Taylorist üretim teknikleri insanlığın en önemli üretim tekniği buluşudur, bu aşamaya ulaşabilmek için binlerce yıllık bir gelişme süreci yaşanmıştır ve yeni üretim teknikleri olarak adlandırılan teknikler de bu süreçten bir kopmayı değil bu sürece yeni zincirler eklemeyi ifade etmektedir.[1] Bu çerçevede, Fordist anlayışla çalışan ve kitlesel üretim yapan büyük işletmeler yalnızca birkaç ürün üzerine yoğunlaşmamakta ve kitlesel üretim yapan işletmelerin ürün çeşitliliği sanılandan fazla bulunmaktadır. Dayanıklı tüketim malları ve otomotiv gibi sektörler hâlâ kitlesel olarak üretilmektedir. Diğer taraftan, küçük ölçekli üretimin yaygınlaşması, büyük ölçekli üretimin düşüşü anlamına gelmemekte, kitlesel üretim de Post-Fordist yeniliklerle ürün çeşitliliğini artırarak üretime devam edebilmektedir. Tekstil sektörü hem kitlesel üretim yapılabilen hem de esnek olarak üretim yapılabilen bir sektördür.

Ayrıca, belirtilen yaklaşımlar çerçevesinde küçük üretim birimlerine ve proje örgütlenmelerine gereğinden fazla önem verildiği de savunulmaktadır. Bu eleştirinin

[1] A A. Dikmen, "Standart Üründen Marka Standardizasyonuna", **İktisat Üzerine Yazılar 1 – Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, A. H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan (ed), İletişim Yayınları, 2003, İstanbul, s.519.

sahipleri, teknik olarak, Fordist fabrika olgusunu ortaya çıkaran standardizasyon süreçlerinin hiçbirinden günümüzde vazgeçilmiş olduğunun söylenemeyeceği ve Fordist montaj hattı sistemiyle örgütlenen yapıların günümüzde de hâkim durumda olduğunu belirtmektedirler.[1] Bu görüşten hareketle, yapılacak analizlerin özellikle 1980 sonrasına dair kısımlarının kesin bir Post-Fordizm peşin kabulü ile ele alınmaması gerekliliği savunulmaktadır.

[1] A A. Dikmen, "Standart Üründen Marka Standardizasyonuna Dikmen, s.531.

BÖLÜM 3. 1980 SONRASI TÜRKİYE İMALAT SANAYİİ

Bu bölümde, önceki bölümde ifade edilen kuramların Türkiye örneğine uyarlandığı yaklaşımlar ele alınacaktır. İlk ayrımda Anadolu Sanayi olarak ifade edebileceğimiz olguya yönelik üç farklı kuramsal yaklaşım irdelenecektir. Esnek uzmanlaşma yaklaşımına paralel unsurlar içeren yeni sanayi odakları yaklaşımı ile birlikte düzenleme okulu ve dünya sistemi kuramına dair izler taşıyan ve meseleyi gelişme gösteren merkezler tanımı çerçevesinde ele alan yaklaşımla birlikte meta zincirleri kuramını Türkiye'de sınayan yaklaşım belirtilecektir. İkinci ayrımda ise 1980 sonrası Türkiye imalat sanayinin temel özellikleri geleneksel sanayi merkezleri ve yeni gelişen sanayi merkezleri arasındaki karşılaştırma vasıtasıyla ifade edilecektir.

3.1. ANADOLU İMALAT SANAYİ

Bu ayrımda, Anadolu sanayisinde 1980 sonrasında ortaya çıkan gelişmeler değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bir dönem gerek iktisat yazınında gerekse yaygın iletişim kanallarında sıkça zikredilen "Anadolu Kaplanları" tabiri bu yaklaşımlardan birisini oluşturmaktadır. Anadolu şehirlerindeki gelişmeye övgüler düzen bu yaklaşımın karşısında, bu şehirlerin aslında düşük ücret esasına dayanan bir tür ilkel Taylorizm anlayışının esiri olduğunu savunan ve yaşananların gelişme şöyle dursun gerileme olduğunu ifade eden görüşler mevcuttur.

3.1.1. Yeni Sanayi Odakları (YSO) Yaklaşımı

1970'li yılların sonunda Fordist üretim sisteminin çözülüp, post-Fordist üretim sistemine geçilmesiyle birlikte, eski geleneksel bölgesel planlama ve bölgesel kalkınma anlayışı prestij kaybetmeye başlamış; post-Fordist kuramlar çerçevesinde, mekanın dinamizmini ve sosyo-ekonomik gelişim süreci içerisindeki belirleyiciliğini irdeleyen yerel kalkınma anlayışı gündeme gelmiştir. Son yıllarda, Türkiye'de de, Denizli ve Gaziantep'in başını çektiği örneklerle, Anadolu kaplanları gibi kimi tanımlamalar altında "yerel kalkınma ve yeni sanayi odakları" konuları tartışılmıştır.[1] "Anadolu Kaplanları" ifadesinde vücut bulan görüş akademik çevrelerde sanayinin mekânsal dağılımının görüntülerinin incelendiği çalışmalar ile desteklenmiştir.

Sanayi odakları yaklaşımı, 70'li yıllarda yaşanan kriz koşullarının üstesinden gelebilmek için gündeme gelen, esneklik ve esnek üretim örgütlenmesi kavramlarına dayanan esnek uzmanlaşma yaklaşımının bir uzantısıdır. Bu yaklaşıma göre, yeni üretim örgütlenmesinin yeni mekân arayışları söz konusu olmaktadır. Bu yeni mekânlardan biri de sanayi odaklarıdır.[2]

Sanayi odakları yaklaşımına göre, esnek üretim örgütlenmesi standart mal üretimi yapan büyük ölçekli firmaların yeniden yapılanmasını gerektirirken, belirli bir üretim dalında yoğunlaşmış küçük sanayi birimlerinin olduğu yöreler yeni üretim biçimi için daha uygun olanaklar ortaya koymaktadır. Küçük sanayi birimlerinin

---

[1] H. Karaçay Çakmak, H. Erden, "Yeni Sanayi Odakları Ve Sanayinin Yeni Mekan Arayışları: Denizli Ve Gaziantep Örneği", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2005,s.111.

[2] A.Eraydın, **Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması**, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2002, s. 20.

çoğu kez el sanatları ve buna dayalı olarak gelişen geleneksel sanayi kollarında yoğunlaşması söz konusu olurken, ileri teknoloji kollarında ortaya çıkan yeni birimlerin bir arada olması da yeni üretim örgütlenmesine geniş olanaklar sunmaktadır.[1]

Sanayi odakları yaklaşımı, küreselleşme ile yerelleşmenin birbirini besleyen görüntülerini açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Bu şekilde, küresel bir dünyaya entegrasyon sürecine daha iyi uyum gösterebilecek üretim örgütlenmesi esnekliğine; küçük ve orta ölçekli işletmelere; yerelin özgünlüğüne; yerelin kültürel, tarihi ve coğrafi olarak yenilenemez karşılaştırmalı avantajlarına dayalı yeni bir endüstriyel kalkınma modeli geliştirme iddiasında bulunulmaktadır.[2]

Yeni sanayi odakları olarak adlandırılan bu modelde temel olarak, bölgelerin kendilerine özgü kaynaklarına dayanarak yerel refah yaratıcı mekanizmaların nasıl işleyebileceği ve böylece bölgelerin kendi geleceklerini nasıl kontrol altına alacakları gösterilmeye çalışılmıştır.[3]

Bu literatür altında iki tür sanayi odağından bahsetmek mümkündür: Birinci grupta, zanaatsal bilgiye dayalı ve geleneksel olarak uzmanlaşılan sektörlerin oluşturduğu sanayi odakları yer alırken, ikinci grupta, Silikon vadisi tipi, daha çok

[1] A.Eraydın, 2002, s. 21.
[2] H. Karaçay Çakmak, H. Erden, 2005, s.114.
[3] ibid, s.115.

ileri teknoloji yoğun sektörlere dayalı odaklar yer almaktadır.[1] Geleneksel kökenli yeni sanayi odaklarının en ayırt edici özellikleri; belli bir sektörde uzmanlaşması, küçük ve orta ölçekli sanayi birimlerinin egemen olması, firmalar arası dayanışma ağları, kaliteye dayalı bir rekabet ortamı ve bu yolla ulaşılan ortak verimlilik artışı ile fason ilişkilerin yoğunluğudur.[2] Bu tip sanayi odaklarında; ortak sosyal ve kültürel yapı, ortak değerler, davranışlar ve dilin paylaşılması, yüz yüze ilişkiler yardımıyla dayanışma ağının, bilginin yayılmasının ve yaratıcı ortak düşüncenin gelişmesi faktörü önem arz etmektedir.[3]

Esnek uzmanlaşmanın beraberinde küçük ölçekli firmaların, az gelişmiş ülkelerde sanayi bölgeleri ve yerel birimlerin gelişmesine olanak sağlayarak bölgesel kalkınmaya katkıda bulunacağı sonucuna varılmıştır. Esnek uzmanlaşma yönünde ilk teorik katkıyı yapan C. Sabel, küçük ölçekli işletmelerin esnek uzmanlaşma yönündeki eğilimlerinin bölgesel ekonomilerin rönesansı anlamına geldiği ve bu fırsatın iyi değerlendirilmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapmıştır.[4]

Yeni sanayi odaklarının 2 temel özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki üretimin, ağlara dayalı olarak gerçekleşmesidir. Bu çerçevede, yeni sanayi odakları yazınında üretimin örgütlenmesi en fazla öne çıkan konulardan biridir. Bu kapsamdaki temel kavramlar; üretimin düşey örgütlenmesi, esneklik, firmaların farklı üretim aşamalarında uzmanlaşması kavramlarıdır.

---

[1] A.Eraydın, 2002, ss. 22-23.
[2] İbid, s.24
[3] H. Karaçay Çakmak, H. Erden, 2005, s.115.
[4] Aktaran F. Ercan, "Sermaye Birikimi Sürecinde Bölgesel Kalkınma-Planlama ve Anadolu Sermayesi", **Ekonomide Durum**, Güz 1999, Kitap: 6, s.42.

Bu noktada üzerinde durulması gereken durum ise, gelişmiş ülke odaklarında ortaya çıkan bu yapının az gelişmiş örneklerde aynı nitelikleri taşımadığı gerçeğidir. Azgelişmiş ülkelerde tanımlanan sanayi odaklarının ilk aşamalarında küçük sanayi birimleri ve bunların birliktelikleri ile rekabet gücü kazandıkları, ancak gelişmenin ileriki aşamalarında bu üretim örgütlenmesinin artan ürün talebini karşılayamaması ve üretim kalitesindeki darboğazları aşamaması nedeniyle üretim ölçeklerinin büyüdüğü izlenmektedir.[1]

Yeni sanayi odaklarının diğer temel özelliği ise ihracata yönelimdir. Dünyada son dönemde öne çıkan sanayi odaklarının ana güdüsünün uluslararası piyasalara üretim yapmak olduğu görülmektedir. Ancak, mevcut yapıları nedeniyle bu amaca ulaşamayacak, teknolojik açıdan yetersiz ve rekabet gücü olmayan firmalar da bulunmaktadır. Bununla beraber, yeni sanayi odakları yaklaşımı, bu odakların, gelişme sürecinin ilk aşamasının özellikle düşük emek maliyetine dayalı olarak sağladıkları göreli üstünlükleri kullanarak, daha sonraki dönemlerde dış talep koşullarına uyum sağlayacak şekilde geliştiklerini savunmaktadır. Dış piyasalara eklemlenme başarıldıktan sonra imaj, tasarım ve moda ürün geliştirilmeye başlanabilecektir.[2]

Yeni sanayi odakları yaklaşımı, Anadolu sermayesinin büyük kentlerdeki sermayenin karşısında söz sahibi olmaya çalışması yönünde yorumlara neden olmuş,

[1] A.Eraydın, 2002, s. 33.

[2] A. Eraydın, "Sanayinin Anadolu'ya Yaygınlaşması ve Son Dönem Gelişen Yeni Sanayi Odakları", **75 Yılda Çarklardan Çiplere**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 274.

bu dönemin en belirgin ifadesi de “Anadolu Kaplanları” olagelmiştir. Bu durum kimi yazarlarca, Türkiye’nin giderek sanayi coğrafyasının değiştiği gerçeğinin anlaşılmasına yardımcı olduğu yönünde yorumlanmıştır.[1] Buna göre, imalat sanayi üretiminin önemli bölümü İstanbul ve çevresinde yoğunlaşmakta ve Ankara, İzmir, Bursa gibi bazı kentler sanayi şehirleri olarak nitelenebilirken, 1980 sonrasının iktisadi paradigmasının katkılarıyla, geçmişte sanayi odağı olmaktan uzak olan bazı şehirlerin bu alanda yol aldıkları görülmüştür.

Sanayi odakları yaklaşımına göre, günümüzde Anadolu’daki merkezler ilk aşamada yakaladıkları ivmeyi geliştirmeye ve uluslararası piyasalara ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu başarıldıktan sonra, özel ürünlere, ürün çeşitlemesine, buluş ve tasarım ağırlıklı aşamaya geçebilirlerse, esnek uzmanlaşmanın gerektirdiği yeni üretim sistemi ile küresel üretim ağlarının bir parçası olabileceklerdir.[2]

3.1.2. Anadolu’da Gelişme Gösteren Merkezler

Esnek uzmanlaşma anlayışına paralel olarak gelişen yeni sanayi odakları yaklaşımı karşısında düzenleme okulunun paradigmalarına yakın duran ve dünya sistemi teorisinin bütünlükçü yaklaşımına dayanan çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar, yeni sanayi odakları olarak adlandırılan bölgelerdeki gelişmenin kalkınma olarak değerlendirilemeyeceği, aksine bu bölgelerin geleneksel sanayi mekanlarına nazaran gerilemeye devam ettiklerine dair görüşler ortaya sürmüşler ve

[1] A.Eraydın, 2002, s.62
[2] A.Eraydın, 1999, s. 277.

bu görüşleri ampirik olarak sınamışlardır. Ortaya çıkan sanayi birimlerini ise "Yeni Sanayi Odakları" olarak değil "Gelişme Gösteren Merkezler" ifadesiyle tanımlamışlardır.

Bu yaklaşım, Anadolu'da gelişme gösteren merkezlerin seyrinin, kapitalist kalkınmanın toplumsal ve kurumsal etkenlerce şekillendiği ve bu etkenlerin toplumsal sınıf ilişkileri ve politik mücadelelerin özgün oluşma biçimine bağlı olarak tarihsel olarak belirlendiği görüşünü benimsemektedir.[1] Diğer taraftan, ulusal ekonomilerin dünyanın geri kalanından ayrı ve bağımsız incelenemeyeceğini temel alan dünya sistemi teorisinin argümanları da Anadolu sanayisinin açıklanması gayretlerinde esas alınan unsurlardır.

Gelişme gösteren merkezler, 1980'li yıllarda imalat sanayinde emek yoğun sektörler lehine ortaya çıkan değişime uygun olarak, ülkenin sanayi coğrafyasında ortaya çıkan yeni oluşumlardır. Önceleri tarım ve zanaat tipi üretimin yaygın olduğu bazı kentlerdeki emek yoğun sanayilerde belirgin bir artış görülmüştür.[2] Bu artışın uluslararası bağlamdaki nedeni olarak ise 1970'li yıllarla birlikte erken kapitalistleşen ülkelerde yoğun sermaye birikimine olanak sağlayan sürecin, krizle birlikte artık sağlıklı bir şekilde devam edemez olması nedeniyle oluşturulan yeni birikim tarzı gösterilebilir. Bu yeni birikim tarzı mekânsal anlamda verili iş bölümünün gerek ülke içinde gerekse uluslararası ölçüde değişimine neden olmuştur. Aşırı biriken sermayenin değer yitirme sürecine bağlı olarak açığa çıkan rekabet,

[1] A.H. Köse, A. Öncü, "İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi", **Toplum ve Bilim**, Güz 2000, S:86, s.73.
[2] İbid, s.85.

yeni mekânsal iş bölümünün yapılanmasında belirleyici olmuştur. Bu dönemde, yatırım kararları alınırken, emek ve sermayenin ya ucuz olduğu ya da üretim için gerekli donanıma sahip olduğu bölge ve ülkeler veya üretilen metalar için pazar olanağı sağlayan bölge ve ülkeler göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır.[1] Üretim etkinliğinin dünya üzerine saçılması, zorunlu olarak uluslararası sermaye ile faaliyetini aktardığı mekân ve ülkelerde yeni ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu ilişkilerden en önemlisi uluslararası alt-sözleşme ilişkileridir.[2]

Aynı sürecin ülke içi yansımaları da söz konusudur. Buna göre, ülke içi büyük ölçekli sermayenin üretim sürecini parçalara ayırarak, maliyet olarak en uygun bölgelerde alt-sözleşmeler ile üretmesi yaygın olarak kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Bu sermaye grupları, daha kaliteli ve daha ucuz girdi sağlamak ve üretimin bir kısmını küçük işletmelere aktarmak için küçük üreticiliğin devlet tarafından teşvikini de hızlandırmak istemektedir. Bu şekilde, büyük sermayenin üstleneceği maliyetlerin devlet teşvikleri kanalıyla sosyalleştirilmesi mümkün olabilmektedir.[3]

Özellikle tekstil ve gıda sektöründe gözlemlenen hızlı gelişmenin uluslararası alt-sözleşme ilişkileriyle bağlantısı bulunmaktadır. Fakat bu üretimlerde, kayıt dışı sektör artmakta, sermaye yoğun yatırım yapılmamakta, güvencesiz çalışma yaygınlaşmaktadır. Bu koşullar altında geliştiği görülen küçük üreticiliğin önem kazanmasının belirleyici nedeni üretim maliyetinin düşük olmasıdır. Bu sektörlerle ilgili olarak öne sürülebilecek bir diğer görüş de, 1980 öncesi ithal ikamesi

[1] F. Ercan, 1999, s.40.
[2] İbid, s.41.
[3] İbid, s.50.

döneminde küçük üreticilik ülke içindeki diğer orta ve büyük sermaye ile yatay bir ilişki içinde ve onun tamamlayıcısı konumundayken, 1980'li yıllarla birlikte bunun daha çok, dikey ve uluslararası bağlantı noktaları olan bir özellik kazanma eğilimine girmiş olduğudur.[1]

Anadolu'daki gelişmeye düzenleme kuramı ve dünya sistemi yaklaşımı çerçevesinde bir yaklaşım geliştiren bu anlayışa göre, Anadolu imalat sanayinin sahip olduğu özellikler, bu oluşum hakkında yeni sanayi odakları yaklaşımı tarafından öne sürülen önermeleri sağlamamaktadır. Bu bakımdan, Anadolu işletmeleri kalkınma aktörleri olarak değerlendirilmemelidir. Buna göre, Anadolu sanayi, 1980'li yıllardan günümüze, toplam sanayi içindeki göreli konumunda yapısal bir değişim olarak adlandırılabilecek bir atılım gösterememiştir.[2] Anadolu sanayi, niteliksiz işgücü kullanımının yaygın olduğu, makine donanım ve teknolojik uyum açısından önemli sorunlarının var olduğu, örgütsel düzenlenme sorunlarının yaşandığı, büyük ölçüde aile işletmelerinin oluşturduğu hedefsiz bir kitle görünümündedir.[3] Buna rağmen, 1980'lerden itibaren ihracatta atılım gösteren merkezlerin küresel üretim ağlarına eklemlenmede gösterdikleri başarının arkasında ise, bu yörelerde Türkiye ortalamasının altındaki ücret düzeyleri, son derece düşük sendikalaşma oranları ve benzer ürünler üreten çok sayıda firmanın fiyat kırarak rekabet etmeye çalışması gerçeği bulunmaktadır.[4]

---

[1] F. Ercan, 1999, s.51.
[2] A.H. Köse, A. Öncü, "Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Anadolu İmalat Sanayi: Zenginleşmenin mi Yoksa Yoksullaşmanın mı Eşiğindeyiz?", **Toplum ve Bilim**, Yaz 1998, S.77, s.156.
[3] İbid.
[4] P. Bedirhanoğlu, G.L. Yalman, "Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Sermaye: Gaziantep, Denizli ve Eskişehir'den İzlenimler", **Praksis**, 2009, S:19, s.247.

Bu çerçevede, gelişme gösteren merkezlerin ulusal imalat sanayi içindeki payında belirgin bir değişmenin olmadığı, ancak geleneksel sanayi kentleri ile kıyaslandığında, özellikle emek yoğun sanayiler lehine belirgin bir sıçramanın gerçekleştiği görülmektedir. 1980 yılında söz konusu kentsel yığında yer alan emek yoğun sanayiler özel imalat sanayi üretiminde % 31'lik bir paya sahipken, 1996 yılına gelindiğinde % 49'luk bir paya sahip olmuştur. Diğer taraftan farklılaşmış ve bilim temelli sanayilerde ise önemli bir daralma gerçekleşmiştir. Yeni sanayi mekânlarında emek yoğun mallar lehine ortaya çıkan bu değişimin, geleneksel sanayi kentlerinden çok daha belirgin düzeyde olduğu dikkate alındığında, bu sanayilerin ulus ekonomisi içerisinde mekânsal bir kayış yaşadığını söylemek mümkün olmaktadır. Bu olgunun ardındaki en önemli faktör ise kuşkusuz bu mekânlardaki ücretlerin geleneksel sanayi kentlerinden çok daha düşük oluşudur.[1]

3.1.3. Küresel Meta Zincirleri

Anadolu Kaplanları olarak adlandırılıp tek tip bir gelişme çizgisi içerisinde yer aldığı düşünülse de, Gaziantep, Denizli, Kayseri ve Konya gibi illerin başını çektiği merkezlerdeki gelişme her birinde farklı bir patika izlemiş ve her birinin dünya ekonomik sistemine eklemlenme gayretleri değişik sonuçlar vermiştir. Bu kentlerdeki sınai etkinliğin doğrudan doğruya uluslararası birikim dinamikleri ile bağlantılı olduğunu belirten Özuğurlu, bu saptamanın küresel üretim zincirine 'başarılı' bir biçimde entegre olmuş Denizli için çok daha geçerli olduğunu ifade

[1] A.H.,Köse, A. Öncü, 2000, s.86.

etmektedir.[1] Üzerine bir hayli çalışma yapılmış olan Denizli, iç piyasadan çok dış piyasaya bağlanmış görüntüsü ile benzersiz bir örnektir. Özuğurlu'ya göre, yeni sanayileşen kentleri, önceki sanayi kentlerinden ayıran nokta da, önceki sanayi kentleri ulusal birikim dinamiklerinin bir parçası olarak gelişmişken, yeni kentlerin uluslararası birikim süreçlerinin bir parçası olarak şekillenmesidir.[2]

Tüccar yönlendirmeli meta zincirlerine Türkiye'de yaygın şekilde entegre olmuş iki ilden söz etmek mümkündür. Bir tanesi ülkenin en büyük sanayi şehri olan İstanbul'dur. İstanbul'un bazı sanayi siteleri yalnızca Avrupalı ve Amerikalı büyük hazır giyim şirketlerine fason üretim yapmak temelinde faaliyet göstermektedir. Bununla beraber, İstanbul'un belirleyici özelliği bu zincirlere bağlı olarak çalışması değildir kuşkusuz. Böyle bir özelliğe sahip olan şehir Denizli'dir.

Denizli Ticaret Odası'nın (DTO) 2004 verilerine göre, Denizli sanayi üretiminin yaklaşık %45'i tekstil ve hazır giyime dayanmaktadır. Özellikle havlu ve bornoz üretimi toplam tekstil üretimi içerisinde önemli yer tutmaktadır. Denizli çok büyük bir tekstil ve hazır giyim üretim bölgesi olmakla birlikte, üretiminin % 99-100'ü fason imalata dayanmakta ve ancak yabancı markalar için yaptığı üretimi ihraç edebilmektedir. Bu kentte kendi markası ile merkez ülkelere ihracat yapabilen fabrika yoktur. Fabrikalar ancak eski Doğu Bloku Ülkeleri ve Arap ülkelerine yaptığı

[1] M. Özuğurlu, **Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi**, İstanbul, Halkevleri, 2005, s.119
[2] M. Özuğurlu,, 2005, s.119.

ihracatın bir kısmını kendi markaları ile üretmekte, bu ihracatın da toplam ihracatları içindeki payı % 0,5'i geçmemektedir.[1]

3.2. GELENEKSEL SANAYİ MERKEZLERİ VE ANADOLU SANAYİ

Türkiye'de mevcut sanayi kuruluşları belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. İmalat sanayi birimlerinin büyük bir bölümü İstanbul ve çevresinde yer alırken, İzmir, Ankara ve Bursa başta olmak üzere büyük kentler sanayinin belirli ölçüde geliştiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kentler ile çevresinde yer alan ve bu sanayi merkezleriyle iktisadi bütünlük gösteren kentlerin oluşturduğu kümelenmeler 1971 yılında toplam sanayide çalışanların %67'sine istihdam yaratırken, 1995 yılında bu değer %72,7'ye ulaşmıştır. Yalnızca İstanbul ve çevresinde yer alan firmaların sağladığı istihdam 1971'de toplamın %44,6'sına, 1995'te ise %48,4'üne ulaşmaktadır.[2]

Sonraki dönemde de buna benzer oranların elde edileceği kuşkusuzdur. 1980 dönüşümü, bu anlamda, Anadolu sanayinin şahlanışına neden olmamıştır. Aksine, o dönüşümlerle birlikte kamu yatırımlarının giderek azaltılması nedeniyle büyük sermayenin yatırım yeri seçimleri, sanayileşen illerin belirlenmesinde en önemli etmen haline gelmiştir. Bu bakımdan, sanayideki gelişmeyi büyük ölçüde İstanbul merkezli büyük sermayenin sürüklemeye başlaması söz konusu olmuştur.[3] Bu

---

[1] A.A. Dikmen, "Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi", *Toplum ve Bilim*, Güz 2000, S:86, s.287.
[2] A. Eraydın, 2002, s.63
[3] F. Ataay, "Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü", **Praksis**, Bahar 2001, http://praksis.fisek.com.tr/ataay01b.php, Erişim tarihi: 30.05.2010

yatırımların da çoğunlukla İstanbul'a yakın bölgelerde yapıldığı görülmektedir. Böylece, sahip olduğu sanayi tabanı önemli ölçüde kamu sektörüne dayanan, yerel dinamiklerle sanayileşemeyen, büyük sermaye tarafından da yatırım yeri olarak cazip bulunmayan iller önemli bir gerileme içine girmektedir.

Anadolu sanayisinin gelişimini ise küçük ve orta boy işletmelerle sağlanabilen ve dış pazarlara dönük üretim yapılan, tekstil ve gıda gibi emek ya da hammadde yoğun sektörlerde görmek mümkündür. Büyük sermayenin daha az ilgi gösterdiği ve tekelleşme oranlarının daha düşük olduğu bu sektörlerde sağlanan gelişme, emeğin büyük kentlere oranla daha ucuz olduğu bazı illerdeki yatırımlarda etkili olabilmektedir.[1]

Anadolu'da gelişme gösteren merkezler, hem ucuz işgücü, hem hammaddeye yakınlık, hem belli bir sermaye tabanına sahip olması, hem de kamunun çeşitli desteklerinden yararlanabilmeleri sayesinde gelişme olanakları yakalayabilmiştir. Bu merkezlerden bazıları kayda değer bir sanayiye sahip olmakla beraber Türkiye ekonomisindeki payları çok büyük değildir. Nitekim bu merkezlerin çoğu net göç vermeye devam etmektedir. Ayrıca, ülkedeki ihracata dönük emek ya da hammadde yoğun sektörlerin tamamı da bu merkezlerde toplanmamıştır. Geleneksel sanayi merkezleri bu bakımdan da gelişme gösteren merkezlerden ileride yer almaktadır.

[1] Faruk Ataay, 2001,

Daha da önemli bir başka boyut ise, gelişme gösteren sanayilerin tamamıyla ucuz emeğe dayalı olmasıdır. Bu iller hem çalışan başına katma değer ortalamasında, hem de ücretlerde Türkiye ortalamasının bir hayli altında kalırken, kayıt dışılık, kadın ve çocuk emeği istihdamındaki yüksek eğilimi ile dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, yeni sanayi odakları gibi yaklaşımların gelişme gösteren merkezlerin sanayileşmesindeki yeni eğilimleri açıklayabilmekteki gücünün yeterli olmadığı görülmektedir.[1] Geleneksel sanayi merkezleri ile gelişme gösteren merkezler arasındaki verilerin karşılaştırılması sonucunda, çalışan başına katma değer ve ücretler bakımından birinci grup lehine büyük farklar bulunduğu bilinmektedir.[2]

Gelişme gösteren merkezler arasında bu tezin konusunu oluşturan Gaziantep ve küresel meta zincirleri kuramı çerçevesinde incelenen Denizli'nin yanı sıra Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş gibi kentler öne çıkmaktadır. Bu kentler içinde Çorum'da yerel kaynaklara dayalı iki sektör olan un sanayi ve tuğla ve kiremit üretimindeki uzmanlaşma, gelişmenin ilk aşamalarında bu sanayiler için yedek parça ve ekipman üreten makine sanayinin büyümesinde önemli etken olmuştur.[3] Son zamanlarda ise yerel sermayenin kullanılmasıyla farklı sektörlerde birçok firma kurulmuştur. Özellikle dokuma-konfeksiyon ve ayakkabı gibi sektörlerde görülen gelişmenin Çorum'un kalkınmada öncelikli yöreler içerisinde yer alması nedeniyle uygulanan teşvik tedbirlerinin etkisi olmuştur. Gelişme gösteren diğer kentlerden

[1] Faruk Ataay, 2001.
[2] İbid.
[3] A. Eraydın, 2002, s.96.

Kahramanmaraş'ta tekstil sektörü belirgin bir atılım gösterirken, Kayseri'de tekstille birlikte ağaç ürünleri sektöründe ilerleme söz konusudur.

Sonuç olarak, Türkiye'de 1980'le başlayan dönemde dışa açılma, uluslararası iş bölümünde emek ya da hammadde yoğun ürünler ihraç eden bir azgelişmiş ülke olarak yer alma özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede, dış pazarlara dönük üretim yapan bir sanayi oluşmaya başlamış, bu çerçevede bazı Anadolu kentleri sahip oldukları kimi avantajları kullanarak belirli bir gelişme temposu yakalayabilmişlerdir. Ancak, genel olarak ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin ilk aşamalarından öteye geçilmekte başarı sağlanamamış, ülke sanayisi ağırlıkla iç pazara dönük olma özelliğini korumuştur. Kamunun bölgesel gelişme farklarını dengelemede işlevsiz kalmasıyla birlikte, sınırlı sayıda gelişen il ve bölgeye karşılık ülkenin büyük bölümü gerileme sürecine girmiştir.[1]

[1] A. Eraydın, 2002, s.96.

BÖLÜM 4. GAZİANTEP'İN İKTİSADİ TARİHİ

Bu bölümde, Gaziantep'in iktisadi tarihi ana hatlarıyla ele alınacaktır. Kentin iktisadi gelişimi Cumhuriyet öncesi dönem, Cumhuriyet dönemi ve 1980 sonrası dönem olarak üç alt başlık altında ifade edilecektir. Bölüm, kent ekonomisinin dünya ekonomik sistemine entegrasyonunun dinamiklerinin inceleneceği ayrımla son bulacaktır.

4.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

Güneydoğu Anadolu, coğrafi konumu nedeniyle, tarih boyunca ilk kültür merkezlerinin geliştiği, Mezopotamya ile Doğu Akdeniz kıyılarını, Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Bölge'nin önemi, 15. Yüzyılın sonlarından başlayarak Avrupa'nın denizcilikte öne çıkmış ülkelerinin teknolojik üstünlüğü sayesinde açık denizlerde kurdukları hâkimiyet sonucu Osmanlı'nın Akdeniz'deki hâkimiyeti sayesinde elde ettiği avantajların ortadan kalkmasıyla daha da artmıştır. Osmanlı'nın doğuya yönelmesinde önemli bir rol oynayan bu süreç Baharat Yolu olarak bilinen Ortadoğu-Hindistan güzergâhının değerinin artmasına vesile olmuştur. Bu bölgedeki şehirler, özellikle Antep, bu konumun getirdiği ayrıcalıklardan faydalanmışlardır. Ancak bölgede Halep ve Lâskîye gibi ticari yönden daha önemli şehirlerin ortaya çıkması bu şehirlerin etkisini azaltmıştır. Halep ve Lâskîye, 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik ilişkilerinin odaklandığı ve yöredeki eyaletlerle bağlantının sağlandığı şehirlerdir.[1]

Buna rağmen, o dönemde Halep eyaletine bağlı bir şehir olan Gaziantep önemli bir ticaret ve sanayi merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Antep, bölgedeki diğer şehirlerden farklı bir sanayi ve ticaret yapısına henüz o dönemlerde kavuşmuştur. Eldeki ilk yazılı kaynaklar 1534 tarihli "Ayıntab Livası Kanunnamesi"ne dayanır. Bu defterde Antep'in senelik üretim rakamları yer almaktadır. Bu rakamlar bize 16. yüzyılda Antep'te faal bir ticaret hayatının bulunduğunu göstermektedir. 1574 tarihli "Ayıntab Tahrir Defteri"nde Antep'in tarım ve ticaret hayatını düzenleyen kuralların konulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Antep pazarına ve çarşılarına gelen meta'ın ticareti düzenlenmiştir.[2] Yine bu yüzyılda Halep-Şam-Antep yöresinin lüks dokumalarına talep yüksek olmuştur. Özellikle Antep kentinde imal edilen keten dokumaların dış pazarlarda aranması, Halep ve Şam'da üretilen diğer ürünlerin de Antep üzerinden Anadolu'da satışa sunulması buradaki ticaret kapasitesinin oldukça geniş olduğunu göstermektedir.

16–18. yüzyıllar arası Antep'te ticaret ve sanayinin hızla geliştiği görülmektedir. Esnaf birliklerinin ve medreselerin çok düzenli çalıştıkları bilinmektedir. Bu dönemde, vakıflar yoluyla topluma yararlı birçok tesis meydana getirilmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve sosyal buhranların

[1]Ferit B. Parlak, **Business and Life in Gaziantep**, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2005, s.232.
[2]C. Pekdoğan, **Gaziantep Ticaret Odası'nın 100 Yılı**, Gaziantep, Gaziantep Ticaret Odası, 1999, s.45.

yaşanmasına karşın Antep'te dokumacılık sanayi yükselmekte ve ürünler Halep'e ihraç edilmektedir.

19. yüzyıl boyunca Antep; Halep, Şam, Urfa ve Maraş gibi rakip tekstil merkezleri arasında yer almaktadır. Bu rekabet yarışında üstünlük merkezden merkeze değişiklik göstermektedir. 1850 yılında çok sayıda Antepli, dokumacılık, kumaş boyama ve deri tabaklama işlerini yapmaktadırlar.[1] 1870 yılının ikinci yarısında Antep'teki tezgâhlarda pamuklu ve yünlü dokumalar üretilmektedir. Bu dönemde, ayrıca, başta Diyarbakır olmak üzere ipekli-yünlü dokumacılığın önem kazandığı görülmektedir. 19. Yüzyılın başında Diyarbakır vilayetinden, başta Mısır olmak üzere, Almanya, İngiltere ve Fransa'ya bu ürünler ihraç edilmektedir.[2]

Kent ekonomisini 19. yüzyılda derinden etkileyen olayların başında 1838 yılında imzalanan Osmanlı-İngiliz Antlaşması gelmektedir. Bu antlaşma ile Osmanlı, gümrük vergilerinden ve diğer sınırlamalardan ödünler vermekte ve ithalatı kolaylaştırıcı tedbirler almaktadır. Yerli tüccarlara uygulanan bazı kuralların yabancılara uygulanmaması nedeniyle de yerli tüccarlar önüne bir başka engel çıkmıştır. Bu uygulamalar iç pazarda maliyetleri yükseltmiş ve yerli üreticiyi kendisinden daha gelişmiş olan İngiliz üreticilerinin mamulleriyle rekabete zorlamıştır. Kentin el dokumacılığına dayalı ürünleri İngilizlerin makine ürünleri karşısında tutunamamış ve kent ekonomisi sağlıklı bir büyüme yapısından mahrum kalmıştır.

---

[1] Pekdoğan, 1999, s.51.
[2] R.Dağ, **1800'lerden Günümüze Doğu Ekonomisi**, Ankara, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, 1995, s.184.

19. Yüzyılın sonlarına doğru yapımına başlanan Bağdat Demiryolu'nun tamamlanması 1914'ü bulmuş ve kent, savaş nedeniyle, bu imkândan faydalanma şansından mahrum kalmıştır. Cumhuriyet dönemindeki ilk demiryolu projesi ise ancak 1932 yılında tamamlanabilmiştir. [1]

4.2. CUMHURİYET DÖNEMİ

Antep Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1898 yılında kurulmuş olması, I. Büyük Savaş öncesinde ulaşılan iktisadi gelişmenin boyutlarını ortaya koymaktadır. I. Büyük Savaş'ın patlak verdiği 1914 ve sonrasında Antep'teki dokumacılık faaliyetleri önemli bir darbe almıştır. Bir yandan Suriye ile bağlantıların kesilmesi veya güçleşmesi, öte yandan savaşlar, eski pazarların yitirilmesine ve dokumacılık üretiminin gerilemesine yol açmıştır. Ülke sınırları siyasal sürece bağlı olarak çizilirken, Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik yaşamını içeren ekonomik mekânsal bütünselliği parçalanmış, bu ise bölgenin ekonomik gücünü kaybetmesine neden olmuştur. Bununla beraber, Halep'in savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında kalması Gaziantep'in bölgede oynayacağı rollerde bir değişime yol açmıştır. Çok önemli bir sanayi ve ticaret merkezi olan Halep'in bazı işlevlerinin hem ulaşım hem de tarımsal potansiyel açısından zengin olan Gaziantep'e kaydığı görülmektedir.[2] Daha önce Halep'in oynadığı rolü artık Gaziantep oynamaya başlamıştır. Kentte dokumacılık 1930 yılından itibaren tekstil ürünleri ithalatına uygulanan kotalar ve yüksek tarifelerin desteğiyle canlanmaya başlamıştır.

[1] R.Dağ, 1995, s.208.
[2] A.Eraydın, 2002, s. 138.

Tarım sektörünün sunduğu olanaklar Gaziantep'te her zaman geniş ve çeşitli olmuştur. Bu sayede imalat sanayi tek bir sektörde, dokumacılıkta, yoğunlaşma yerine daha geniş bir yelpaze içine yayılmış, un fabrikaları, tarıma dayalı gıda malları, zeytinyağı, sabun, içkicilik Cumhuriyetin erken dönemlerden itibaren önem kazanmıştır. Bu durum ilerleyen yıllar için bir alt yapı oluşmasını sağlamıştır.

Alt-sektörler düzeyinde bakıldığında, 1920'lerde, tarıma dayalı, dokuma sanayinin ağırlıklı olduğu ve atölye tipi üretim tarzının etkin olduğu bir yapı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki ticaret ve sanayi faaliyetlerinin dışa bağımlı bir yapı içerisinde olması ve sermayeyi elinde bulunduran kesimin yeni devletin kurulması ile birlikte ülkeyi terk etmesi yöneticileri birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir. İzmir İktisat Kongresi bu çabaların sistemli olarak ele alındığı bir iktisat toplantısı olarak tertiplenmiştir. Kongre'de ulusal iktisat politikalarının oluşturulması yönünde kararlar alınmıştır.[1]

1930'lu yıllarda da tarımın sağladığı olanaklar sayesinde başta Gaziantep olmak üzere tüm bölgede tarıma dayalı sanayiler toplam üretim içinde önemli pay almışlardır. Az sayıda büyük işletme ise 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sağlanan olanaklardan yararlanmışlardır. 1932 yılında Türkiye'de Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan toplam 1.472 firmanın 28'i Gaziantep'te bulunmaktadır. Gaziantep kanundan yararlanan iller arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birinci, Türkiye çapında ise 8. sırada yer almaktadır. 1927 Sanayi Sayımına göre Gaziantep'te 2.016 sanayi işyeri bulunmakta ve bu işyerlerinde 7.887

[1] Alınan kararlardan bazıları, sanayiyi destekleyecek bankaların kurulması, sanayinin ülke geneline yayılması ve kooperatifleşmenin uygulanmasıdır.

kişi çalışmaktadır. Alt-sektörler arasında tarıma dayalı sanayi 1.117 işyeri ve 5.284 çalışan ile en önde gelmekte, onu 426 işyeri ve 1.282 çalışanla dokuma sanayi izlemektedir.[1] Gaziantep bölgesinden 1933 yılı itibarıyla yapılan ihracat miktarları ise Tablo 4.1'de gösterilmiştir.[2]

TABLO 4.1 1933 Yılı Gaziantep İhracat Miktarları

CİNSİ	MİKTAR/KG-BAŞ
Antep fıstığı	514.000
Antep pekmezi ve kuru üzüm	8.000
Tütün	118.000
Yün, kıl ve mamulatı	11.000
Antep sabunu	50.000
Dokuma ve trikotaj	2.484.000
Deri mamulatı	66.000
Canlı hayvan	275.000
Muhtelif	76.000

Kaynak: Şevket Pamuk, 1998

Lozan Anlaşması'nın iktisadi ve mali hükümlerinin dayatması ile 1929'a kadar ulusal dış ticaret ve kambiyo rejimini uygulamaktan mahrum kalan Cumhuriyet, 1929'da bu şartların ortadan kalkması ve dünyada 1929'da yaşanmaya başlanan Büyük Buhran nedeniyle korumacı bir dış ticaret anlayışını benimsemiştir. Devletçi esasa dayanan bu sistem II. Büyük Savaş'ın sonuna kadar değişik yoğunluklarda gelişerek devam etmiştir. Sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleştirilmesi temeline dayanan bu dönem, Gaziantep için, modern dokuma fabrikalarının açıldığı ve eskilerinin kapasitelerinin arttırıldığı yılları ifade etmektedir.

[1] Şevket Pamuk, 1998, "Denizli ve Gaziantep'te Sanayileşmenin Yakın Tarihi" (Yayımlanmamış Tebliğ), Yeni Yerel Sanayi Odakları (Denizli-Gaziantep) Uluslararası Semineri.
[2] ibid.

1940'lar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de büyük sıkıntılara sahne olmuştur. II. Büyük Savaş'ın dışında kalmayı başararak yıkımdan kurtulan ülkemiz, buna rağmen savaşın sıkıntılarını ciddi şekilde yaşamıştır. Ekonomik hayata savaştan kaynaklanan bazı önlemler getirilmiştir. İktisadi ve ticari faaliyetler sıkı denetim altına alınmıştır. Bu dönemde Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlükten kaldırılmış, Muamele Vergisi ve Fevkalade Kazanç Vergisi Kanunu gibi bazı kanunlar çıkarılmıştır.[1] Bu kanunlar kentte dokumacılık faaliyeti gösteren girişimcileri doğrudan etkilemiştir. O dönemde hala egemen olan el tezgâhlarına dayalı geleneksel üretim biçiminden makine ile yapılan büyük ölçekli üretime geçiş çabaları savaşın beraberinde getirdiği tedbirler nedeniyle kesintiye uğramıştır. Yine bu dönemdeki önemli gelişmelerden birisi 1941 yılında ülkedeki iplik dağıtımının Sümerbank'a devredilmesi ve aracıların tüm faaliyetlerinin yasaklanmasıdır. Sümerbank'ın iplik dağıtımının kurulacak kooperatifler aracılığıyla yapılması öngörüldüğünden, Gaziantep'te üç tane dokumacılar kooperatifi oluşturulmuştur.[2]

1950'ler Türkiye'de tarıma dayalı bir büyüme stratejisinin uygulandığı yıllar olmuştur. Bir soğuk savaş stratejisi olarak uygulanan Marshall Yardımı'nın[3] katkılarıyla tarımda makineleşme, enerji, karayolları, çimento ve şeker sanayinde büyük çaplı yatırımlar gerçekleşmiştir. Tarımsal üretim ve gelirler artarken, sanayi mallarına olan talep de genişleme eğilimi göstermiştir. Kent sanayisi de bu olanaklardan faydalanmıştır. Tarıma dayalı gıda sanayilerinin yanı sıra sabun

[1] Ferit B. Parlak, 2005, s.236.
[2] İbid, s.237.
[3] Marshall Yardımı, 2. Büyük Savaş sonrası dönemde Truman Doktrini olarak adlandırılan ve ABD tarafından, Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemek amacıyla, Türkiye ve Yunanistan'ın ekonomik durumlarını düzeltmeye ve bu ülkeleri kendi kampında tutmaya dönük uygulamaların sonucu olan parasal ve ayni yardımları ifade eder.

üretiminde ve dokumacılıkta gelişme sağlanmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda kentte büyük pamuk ipliği fabrikaları kurulurken, dokumacılıkta el tezgâhlarına dayalı küçük işletmeler yerini bu fabrikalara bırakmaya başlamıştır. Gelirlerdeki artış fabrika üretiminin teknoloji ve maliyet avantajları ile birleşince, talep fabrika ürünü dokumalara kaymaya başlamıştır. Diğer taraftan, 1950'li yıllardaki en önemli gelişme Gaziantep'in tarım ve ulaştırma araçlarını onaran ve üreten bir sanayi merkezi olmaya başlamasıdır. Bugünkü makine sanayinin temelini bu küçük birimlerde elde edilen deneyim oluşturmaktadır.[1]

1960'ların ikinci yarısından itibaren ülke ölçeğindeki ithal ikameci sanayileşme sürecinin ivme kazanmasıyla birlikte, yerel sanayi iç piyasaya yönelik tüketim mallarında yeni bir genişleme dalgasını yaşamaya başlamıştır.[2] Sanayi yatırımları da hız kazanmıştır. 1960 Yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulması ve beşer yıllık kalkınma planları temelinde şekillenen sanayi atılımı ile beraber tüm yurtta hızlı bir kalkınma süreci başlamıştır. 1963 Yılı Sanayi ve İşyerleri Temel Anketi'ne göre Gaziantep'te hizmetler dışında 4.590 sanayi işyeri bulunmakta, bu işyerlerinde toplam 15.082 kişi çalışmaktadır. Alt-sektörler içinde dokuma ve giyim sanayi 1.699 işyeri ve 5.738 çalışanla en önde gelmekte, onu 714 işyeri ve 1454 çalışanla madeni eşya imalat sanayi ve 528 işyeri ve 1.544 çalışanla gıda maddeleri ve içki sanayi izlemektedir.[3] Bu dönemde Gaziantep'te de, başta çimento fabrikası olmak üzere, bazı büyük çaplı sanayi işletmeleri kurulmuştur. 1968'de Kalkınmada Öncelikli İller kapsamına alınan Gaziantep, 1973 yılında

[1] A. Eraydın, 2002, s. 138.
[2] Şevket Pamuk, 1998.
[3] İbid.

Organize Sanayi Bölgesi'nin açılmasıyla sanayileşme alanında önemli bir adım atmıştır.

1960-1980 arası dönemde uygulanan ithal ikamesine dayalı sermaye birikim süreci, üretken sermaye donanımının önemli ölçüde gelişmesine neden olmuştur. Ama üretken sermayedeki bu artış, ülke düzeyine eşit dağılmamıştır. Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin artmasının arkasında yatan temel değişken bu üretken sermayenin ülke düzeyine eşitsiz dağılımı olmuştur. Bu dönemde ortaya konulan beş yıllık kalkınma planlarında bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması temel hedeflerden biri olarak belirlenmişse de bunda başarılı olunamamıştır.[1]

1979 Büyük İmalat Sanayi Anket sonuçlarına göre, Gaziantep ilindeki 110 büyük imalat sanayi işletmesinin 105'i özel sektörde, 5'i devlet mülkiyetinde bulunmakta ve bu işletmelerde toplam olarak 6.200 işçi (4.557 özel ve 1.643 devlet) çalışmaktadır. Alt-sektörler içinde dokuma sanayi 37 işyeri ve 2.821 çalışanla en önde gelmekte, onu 27 işyeri ve 1500 çalışanla gıda, içki, tütün sanayi, 34 işyeri ve 570 çalışanla kimya sanayi izlemektedir. 1979 yılında Gaziantep ili imalat sanayinde yaratılan toplam katma değerin yüzde 70'i gıda ve dokumacılık dallarında yaratılmıştır.[2]

1980 yılına gelindiğinde, Gaziantep ili ölçeğinde dokuma-giyim sanayi en çok işçi çalıştıran, en fazla katma değer yaratan alt-sektör konumuna ulaşmıştır. İl imalat sanayinde yaratılan katma değer açısından ikinci sırayı gıda-içki sanayi

[1] Faruk Ataay, 2001.
[2] Şevket Pamuk, 1998.

almıştır.[1] Gaziantep'te tahıl, baklagiller, üzüm, zeytin ve fıstık üretiminin önemli yer tutması, ayrıca ilin ulaşım olanaklarının çevrede üretilen hammaddelerin kolaylıkla toplanmasına ve üretilen mamul malların pazarlanmasına olanak sağlaması, gıda sanayinin 20. yüzyıl boyunca ilin en önde gelen üretim dallarından birisi olmasını sağlamıştır.

4.3. 1980 SONRASI GELİŞMELER

Önceki kısımlarda ifade edildiği üzere Gaziantep, tarih boyunca önemli bir ticaret ve sanayi kenti olagelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan ekonomik düzenlemeler sonucu gerçekleştirilen kurum ve kuruluşlar Gaziantep ekonomisine büyük girdiler sağlamış ve 1980 sonrasında yaşanacak olan kısmi gelişmenin gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin tümünde, özellikle Cumhuriyetin kalkınmacı prensipleri doğrultusunda yapılan çalışmaların katkısıyla ilerleme kaydedilmiştir. Dolayısıyla, Gaziantep'te sanayileşme, hayali ihracatla anılan yıllarda değil ithal ikamesinin uygulandığı, halkın dişinden tırnağından artırdıklarıyla ortaya çıkardığı fabrikaların oluşturulduğu yıllarda başlamıştır. Yıllar süren savaş ortamından çıkan ve oldukça yıpranmış halde olan ülke ve ülkenin en geri kalmış yöresi, 1980'e varıldığında, en azından, ilerlemeye müsait bir çerçeve çizmektedir. 1980 Sonrasında yaşanan gelişme bu alt yapı üzerine kurulacaktır.

[1]Şevket Pamuk, 1998.

1980 Sonrasında sanayi yapısına derinlik kazandırmayı hedefleyen kalkınma planlarının rafa kaldırılması ile beraber Gaziantep'in de içinde bulunduğu bazı kentler, katma değeri ve gelir esnekliği düşük, ucuz emek ve fiyat rekabetine dayanan malların üretildiği, gıda, tekstil vb. işkollarının yoğunlaştığı mekanlar olarak belirmiştir.[1] Bununla birlikte Gaziantep'te dokuma ve konfeksiyonun yanı sıra farklı üretim dallarının da önem kazandığı görülmektedir. Geniş bir iç pazarının bulunması, mevcut üretimin iç piyasa koşullarına göre şekillenmiş olması ve çok sayıda küçük sanayi birimi olmasına karşılık, üretim ağlarının gelişememiş olması tekstil sektöründe dış pazarlara yönelik üretim çabalarının göreli olarak kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Dokuma ve konfeksiyonda dışsatıma yönelik üretim yapan firmaların oranı 1996 yılında bile toplam firmaların üçte birinden azdır.[2]

Buna rağmen, Gaziantep'te 1970'lerde kurulan Organize Sanayi Bölgelerinin etkin biçimde faaliyete geçmesi, 1980 sonrasında geleneksel nitelikteki malların dış piyasalar için üretiminin giderek ağırlık kazandığı bir süreçte gerçekleşmiştir. Özellikle 1994 krizi sonrasında geleneksel iş kolları çerçevesinde ürün çeşitlendirmesine gidilmiştir. Bu dönüşümün arkasında teknolojik gelişmeler yer almaktadır. İletişim ve ulaştırma alanlarındaki yenilikler teknoloji transferi maliyetlerini makul bir seviyeye indirgemiştir. Böylece tekstil ve hazır giyim gibi fazla nitelik ve mekanizasyon gerektirmeyen sektörlerin ucuz işgücü cenneti sayılan bölgelere transferi mümkün ve makbul olabilmiştir.

[1]P. Bedirhanoğlu, G.L. Yalman, "Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Sermaye: Gaziantep, Denizli ve Eskişehir'den İzlenimler", **Praksis**, 2009, S:19, s.246,
[2] A. Eraydın, 2002, s.139

4.4. GAZİANTEP'İN DÜNYA SİSTEMİ İLE BÜTÜNLEŞMESİ

Bu ayrımda, Gaziantep'in dünya ekonomik sistemi ile bütünleşmesi süreci ele alınacaktır. 1980 Sonrası dönemde gerçekleşen bu dönüşümün temel özellikleri ve kentin sanayileşmesinin ardında yatan nedenler ele alınacaktır.

4.4.1. Gaziantep'in Sanayileşmesinin Temel Dinamikleri

4.4.1.a. Üretimin Uluslararasılaşması

Gaziantep'in sanayileşme ivmesinin ardında yatan dinamiklerin ilki, ekonominin ve üretimin hızla uluslararasılaşması ve küreselleşmesi sonucu yerel ve ulusal ekonomilerin daha fazla dışarı açılmasıdır. Buna bağlı olarak ülkelerin dış alım ve dış satımları ile toplam ticaret hacimlerinde ciddi artışlar meydana gelmiştir.

Türkiye'nin bu sürece katılması 1980'li yıllarda gerçekleşen bir dizi uygulama ile söz konusu olmuştur. 1970'lerin sonunda ortaya çıkan ödemeler bilançosu problemleri, dış ticaret ve sermaye bilançosunun serbestleştirmesine dönük reformların yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu reformlarla dış denge problemlerinin ortadan kaldırılıp, finansal araçlar yardımıyla yurtiçi kaynakların yatırımlara doğru yönlendirilmesi amaçlanmıştır.[1] 24 Ocak 1980 kararlarına kadar, kontrollü bir kur politikası uygulayan Türkiye, bu tarihte aldığı kararlar çerçevesinde, Türk Lirası'nın (TL) yabancı paralar karşısında değerini düşürerek

[1] F.Kula, "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 1981, C.4, S.2, s.145.

esnek bir kur rejimine geçmeye karar vermiştir. Bu süreçte, öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonun ardından esnekleştirilmiş ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi görmüştür.[1] 1984 yılında kur rejiminde çok önemli bir değişiklik yapılarak, ticari faaliyetler karşılığında edinilmiş dövizlerin bankalarda mevduat olarak tutulması imkânı getirilmiştir. Ancak özellikle sermaye hareketleri açısından serbestleşmenin "doruğa ulaştığı" an 1989 Ağustos ayında kabul edilen 32 Sayılı Karar'la döviz ve efektif hareketleri üzerindeki kısıtlamaların hemen hepsinin kaldırılmasıdır. Bu karar ile yerleşik olmayanlara da döviz mevduat hesabı açma hakkı tanınmış ve TL için konvertibiliteye geçilmiştir. Finansal liberalleşme süreci ile ilgili önemli adımlardan bir diğeri de faiz oranlarının serbest bırakılarak, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) kurulmasıdır.

Ülke içinde yaşanan dış ticaretin serbestleştirilmesi kararlarına dünya konjonktüründeki gelişmelerin eklenmesi Gaziantep'in dış ticaret yapısında belirleyici rol oynamıştır. Tüm dünyada 1980'li yıllar, neoliberalizm diye özetlenebilecek bir anlayışın ortaya çıktığı bir döneme işaret eder. İkinci küreselleşme dalgası olarak nitelenen bu dönem, 1870'lerde yaşanan süreçten daha yoğun olarak yaşanmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası, Bretton Woods[2] kararlarına dayanarak oluşturulan uluslararası para idare sistemi devletler arasındaki ticari ve

[1] E. Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi – Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 25.

[2] Bu sistem, dünya tarihinde ilk kez, bağımsız ulus-devletlerin kendi aralarında ortak bir parasal düzen üzerinde anlaşmaları sonucunda uygulamaya konulmuştur. Bu konferansta altına dönüştürülebilen tek para biriminin dolar olmasına, diğer para birimlerinin değerlerinin de dolara göre ayarlanmasına karar verilmiştir.

finansal işlemlerde uyulması gereken kuralları belirlemekteydi. Bu sistemin 1970'li yılların başlarından itibaren çökmesiyle beraber halen içinde yaşamakta olduğumuz uluslararası iktisat sistemine geçilmiştir.

Finansal serbestleştirme kentin üretim ve dış ticaret yapısında önemli değişiklikler yaratmıştır. 1980 öncesinde üretim hacminin ancak küçük bir bölümü ihracata yönelmişken, bu oranın 1980 sonrasında arttığını görmekteyiz. Bu değişim, önceleri nicel bir özellik taşırken, giderek uluslararası piyasaların karşı konulamaz kuralları ürünlerin niteliğinin artırılması gayretlerini zorunlu kılmıştır.

Bu sürecin önemli aşamalarından birisi Gümrük Birliği Anlaşması'dır. 1996 başından itibaren uygulanmaya başlanan Gümrük Birliği, Avrupa Birliği ile ülkemiz arasındaki sanayi ürünleri ticaretindeki tüm gümrük vergilerini ortadan kaldırmıştır. Bu gelişme, bir yönüyle, artan rekabet ortamı dolayısıyla üretim yapısında nitel bir sıçramaya yol açtığı gibi, Avrupa pazarına gümrüksüz giriş imkânı kazanan ülkemiz ihracatçılarının giderek artan miktarlarda ihracat yapmasını sağlarken, diğer taraftan ülke iç pazarının büsbütün korunmasız hale getirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde Gaziantep yüksek ihracat rakamlarına ulaşmakta olsa da, özellikle tekstil makineleri ithalatındaki patlama kentin bir kullanılmış makine parkına dönüşmesine ve birikimlerin büyük ölçüde bu yatırımlara aktarılmasına neden olmuştur. Zaman içinde yatırım malları ithalatının sağlıklı bir yapıya kavuşmuş olduğu görülse de, bu defa ara mallarındaki ithalat rakamları kent üretiminin dışa bağımlı yapısına işaret

edecektir. Gümrük Birliği anlaşmasının bir uzantısı olan Dahilde İşleme Rejimi'nin[1] sağladığı avantajlardan yararlanan kent sanayisi, giderek üretim için dış girdiye bağımlı hale gelmek durumunda kalmıştır. Bu durum da tabiatıyla sağlıklı bir üretim yapısından ne kadar uzak olunduğunu göstermektedir.

4.4.1.b. İmalat Sanayinin Desantralizasyonu

Kentin sanayileşme serüvenindeki ikinci önemli gelişme, imalat sanayinin küresel düzeyde desantralizasyonudur.[2] Başta tekstil olmak üzere geleneksel ve emek yoğun sanayiler ve bu sanayilerde istihdam büyük ölçüde yüksek ücret ekonomilerinden ucuz ve en esnek işgücü kaynaklarına sahip ülkelere kaymıştır. Ülke içindeki durum da bundan farklı değildir. Geleneksel sanayi merkezlerinde önemi veya payı azalan iş kolları yeni oluşmakta olan sanayi merkezlerine kaymıştır. Bu iş kollarının başında tekstil ve hazır giyim gelmektedir. Gaziantep'teki tekstil yoğunlaşmasının ardında bu olgunun da payının olduğu kuşkusuzdur. Giderek daha basit hale gelen, katma değeri azalan ve Asya tehdidi nedeniyle karlılığı azalan tekstil sektörünün varlığını sürdürebilmesinin yolu olarak ucuz iş gücü görülmektedir. Dolayısıyla, kısıtlı da olsa geçmişten gelen bir birikimin bulunduğu ve ucuz iş gücü temininin en kolay olacağı yörelerin öne çıkması şaşırtıcı değildir. Gaziantep, bu tanıma layıkıyla uymakta ve emeğin her geçen gün azaltılan sosyal ve iktisadi hakları sayesinde "gelişme"ye devam etmektedir.

[1] Dahilde İşleme Rejimi, işlenip ihraç edilmek taahhüdü şartıyla hammadde ve ara mallarının ticaret politikası tedbirlerine tabi olmaksızın ülkeye girişini sağlayan bir ihracatı teşvik sistemidir.

[2] S. Ayata, "Bir Yerel Sanayi Odağı Olarak Gaziantep'te Girişimcilik, Sanayi Kültürü ve Dış Ekonomik Dünya ile İlişkiler", **İlhan Tekeli için Armağan Yazılar içinde,** derl. S. İlkin, O. Tekelioğlu & M. Güvenç, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2004, s.559.

4.4.1.c. Üretimin Enformelleşmesi

Gaziantep'in sanayileşmesi ile ilgili bir diğer gelişme liberal yeniden yapılanma politikaları sonucu üretimin enformelleşmesidir. Yasal çerçevelerin ve hükümet uygulamalarının esnekleşmesi iş gücü maliyetini ucuzlatma yoluyla rekabet gücü yaratma konusunda bir hayli etkili olmuştur.[1] Söz konusu eğilim günümüzde de devam etmekte ve bu yöndeki eğilimin yoğunlaştırılması talep edilmektedir. Kentin en güçlü sermaye grubunun patronu Gaziantep'e ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne atfen, "Türkiye'nin Çin'i olmalıyız" diyebilmiştir.[2] Aynı sermaye grubu patronu, hükümetin diğer bazı sanayi kolları ile birlikte tekstil iş kolunda çalışan kadınlara yönelik olarak gündeme getirdiği aybaşı izni girişimine grupları bünyesinde çalışan 4.000 civarındaki kadın çalışanı işten atmakla tehdit ederek karşılık vermiştir.[3] Söz konusu uygulama yürürlüğe girmemiştir.

Kentteki temel üretim birimlerinin küçük ve orta ölçekli sanayi birimleri olduğu görülmektedir. Bu birimler faaliyetlerini önemli oranda kayıt dışı olarak sürdüren, genellikle örgütsüz, sigortasız, düşük vasıflı ve ucuz iş gücü kullanımı sayesinde düşük iş gücü maliyeti ve dolayısıyla rekabet gücü yakalayabilen, düşük katma değerli, işbirliğinden çok benzer firmalarla yoğun ve kıyasıya pazar ve fiyat rekabeti yapan ve daha çok tekstil gibi geleneksel üretim dallarında faaliyet gösteren

[1] S. Ayata, 2004, s.559.
[2] "Türkiye'nin Çin'i Güneydoğu Olsun," Hürriyet, 18.02.2008, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8241781&tarih=2008-02-18, Erişim: 17 Mart 2010
[3] "4 Bin Kadını İşten Çıkaracak", Cumhuriyet, 11 Ocak 2010, http://www.cumhuriyet.com.tr/index.php?hn=107060 , Erişim: 17 Mart 2010

enformel işletmelerdir.[1] Enformelleşme ise, esnek üretim anlayışının argümanlarının aksine hızlı verim artışından çok istihdam ve üretim faktörleri artışına dayalı büyüme getirmektedir.[2]

Enformelleşmenin diğer bir görüntüsü olarak özellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı sektörün payının yüksek oranlarda seyrettiği bilinmektedir. 2007 yılında ilin kayıt dışı istihdam oranı Türkiye ve diğer sanayileşmiş illerin ortalamasından yüksek olmuştur. 2007 yılı verilerine göre yapılan bir araştırmada, incelenen iller içinde kayıt dışı istihdam oranının en yüksek olduğu ilin %62,9 ile Gaziantep olduğu tespit edilmiştir. Bu değer, %46,9 olan Türkiye ortalamasının çok üzerindedir.[3]

Kayıt dışı istihdam gelir dağılımının bozulmasındaki temel faktörlerden birisidir. Sigorta ve sendika gibi temel haklardan yoksun çalışanlar, oldukça önemli miktardaki yedek işsiz ordusunun varlığıyla birlikte uzun süreli ve olumsuz koşullarda çalıştırılabilmekte ve işsiz kalma kaygısıyla bu durumu olağan kabul edebilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin zayıf kaldığı ekonomilerde kayıt dışı sektörün payının artması da doğal karşılanmalıdır.

---

[1] S. Ayata, 2004, s.580.
[2] ibid.
[3] Muhasebe Dergisi'nden aktaran B. Uyan, **Bölgesel Gelişme Dinamikleri: Gaziantep İlinde Yerel Ekonomik Gelişmeyi Etkileyen Faktörler,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009, s.49, http://library.cu.edu.tr/tezler/7240.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mart 2010.

4.4.1.ç. Kentin Dokumacılık Geçmişi

Bu bölümün ilk kısımlarında ifade edilmeye çalışıldığı gibi, kentin uzun yıllara dayanan bir dokumacılık geçmişi vardır. Tekstil yatırımlarının bu denli yoğunlaşmasına öteden beri süregelen bu birikim vesile olmuştur. Gaziantep'teki yatırımlar yöre kaynakları ile ilintili şekilde özellikle tekstil ve gıda sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Şehrin çevresinde tarımsal girdi bakımından zengin bölgeler yer almaktadır. Gerek Çukurova gerekse Harran Ovası ve diğer tarımsal üretim yapılan yöreler gıda yatırımlarına ve bazı tekstil kollarına hammadde girişinin kolay ve daha düşük maliyetle gerçekleşmesini sağlamaktadır. Özellikle imalat sanayindeki gelişmeler kentteki bu tarihe uygun olarak şekillenmektedir.

4.4.1.d. Toplumsal Güç Yapıları

Çevresindeki zengin tarımsal olanaklara rağmen toprak ağalığı ve aşiret reisliği gibi tarımsal topluma özgü güç yapıları birçok Güneydoğu Anadolu kentinde görüldüğü gibi, Gaziantep'in ekonomik ve toplumsal yaşamı üzerinde belirleyici bir konuma gelememiştir. Bu nedenledir ki ticaret ve sanayi hep ön planda kalmış, modern girişimci sınıfların önü feodal güç yapıları tarafından kapatılmamıştır.[1] Tarımsal üretim ve ticaret bakımından çok daha ileride olması beklenen Şanlıurfa'daki iktisadi yaşamın seviyesinin çok daha gerilerde kalması bu düşünceyi destekler niteliktedir.

[1] S. Ayata, 2004, s.561.

4.4.1.e. Tarım ve Hayvancılık Birikimi ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Tarım ve hayvancılık kentin iktisadi yaşamında öteden beri önemli bir yer tutmuştur. Bu sektörler kapsamında, dışa açılma sürecinde Ortadoğu ülkelerine dönük tarımsal ürün ve canlı hayvan ihracatının ağırlıklı bir konumunun olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. 1990'lı yıllarda giderek gelişen ve dış pazarlara yönelik üretimi hedefleyen imalat sanayisinin finansman kaynaklarından birinin canlı hayvan ticaretinden elde edilen gelir olduğu bilinmektedir.

İmalat sanayisindeki ilerlemenin önemli dayanaklarından birisi de tarımsal üretimdeki gelişmedir. Bu gelişmenin ülkenin en büyük projelerinden olan Güneydoğu Anadolu Projesi ile ilintili olduğu düşünülebilir. Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir.[1]

GAP'ın ilk çıkış noktası, Fırat ve Dicle havzalarındaki su kaynaklarının sulama ve enerji amaçlı kullanımı iken, 1980'li yılların sonuna yaklaşıldığında kapsam zenginleştirilmiş ve içeriğine geleneksel bölge planlamasının hemen tüm

[1] GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı: http://www.gap.gov.tr

boyutları eklenmiştir. 1989'da oluşturulan GAP Ana Planı, bölgesel gelişmeyi büyük ölçüde sulamaya bağlı olarak tarımsal üretimdeki artışa ve bunun diğer sektörlere yapacağı etkilere bağlamıştır.[1]

Bununla beraber, GAP belirlenen hedeflere ulaşmak bakımından yetersiz kalmıştır. GAP Ana Planı hazırlanırken, 1987-2005 yılları arasında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın yıllık ortalama yüzde 6,8 artış göstermesi varsayılmış olmasına rağmen, 1987-1998 döneminde yıllık ortalama yüzde 4,2'lük bir artış gerçekleşmiştir. Kişi başına GSYİH'da da 1987-2005 döneminde yıllık ortalama %3,7 oranında bir gelişme göstermesi varsayılmış olmasına karşın, 1987-1998 döneminde yıllık ortalama gelişme hızı ancak %1,4 olmuştur.[2]

Sulu tarımın başlamasıyla birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sanayi katma değeri içindeki payı yüzde 2'den yüzde 4'e yükselmiştir.[3] Bu yükselişte, yalnızca üretim miktarındaki artış değil, aynı zamanda sulu tarıma geçilmesiyle beraber farklı tarımsal ürünlerin üretimine başlanması etkili olmuştur. Pamuk, tütün, şeker pancarı ve yağlık bitkiler başta olmak üzere tarıma dayalı sanayinin hammaddesini oluşturan ürünler, Gaziantep'in gelişmesi bakımından önem taşımaktadır. Üretimde girdi olarak kullanılan tarımsal ürünlerin GAP'ın getirdiği olanaklar sayesinde çeşitlenmesi ve miktarının artması Gaziantep ihracatının yükselmesindeki temel unsurlardan birini oluşturmaktadır. Bu projenin bütünüyle

[1] Y. Ege, **Bölge Planlamasına Yeni Bir Yaklaşım, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı (2002-2010)**, Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/egey.pdf
[2] N.Sorguç, **Güneydoğu Anadolu Projesi'ne Bakış**, Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, http:// ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/sorgucn.pdf
[3] N. Sorguç, 2005.

hayata geçirilmesi, kuşkusuz, ihracatın da sürdürülebilir bir potansiyel kazanması bakımından faydalı olacaktır. Bu bakımdan, Proje, Gaziantep ihracatının geleceği açısından iyimser olmak için gerekli bir kaynak durumundadır.

Aynı şekilde, Gaziantep'in de GAP açısından oldukça önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. GAP sayesinde üretilen tarım ürünlerinin işlenmesi ve değerlendirilmesi, katma değeri yüksek ürünler elde edilmesi amacıyla tarıma dayalı sanayiye yönelik yatırımlar açısından Gaziantep, bölge için büyük önem taşımaktadır. GAP çerçevesinde Gaziantep, etkin ve işlevsel birçok özelliği yapısında taşımaktadır. Önemli kavşak noktasında bulunması, gelişmiş sanayi ve ticaret yapısı ve etkisinde bulundurduğu birçok ille birlikte bölgenin hammadde ve tarım ürünlerinin değerlendirilmesi, iç ve dış piyasalara mamul madde olarak pazarlanmasında sahip olduğu olanaklar açısından Gaziantep, bölge için vazgeçilmez niteliktedir.

Sulanan alanların genişlemesi ile GAP bölgesinde endüstriyel ürünlerin üretiminde artış yaşanmaktadır. Özellikle pamuk üretiminin artması tekstil sektörü için oldukça avantajlı bir durum yaratmaktadır. Sulanan alanların artması ile beraber Gaziantep'in hammadde kaynaklarına yakın olmasından kaynaklanan avantajları da artacaktır.

GAP'ın sağlayacağı bir başka avantaj da enerji kaynaklarına ulaşım konusunda olacaktır. Düşük maliyetli enerji kaynaklarının sağlanması kent için GAP'ın en önemli katkılarından biri olacaktır. Enerji yatırımlarının ve kaynaklarının

yakınlığı Gaziantep ve bölgedeki diğer iller için fırsatlar sağlayabilecektir. Enerji kaynaklarından bölge illerinin ve sanayilerinin uygun koşullarla yararlanmasının sağlanması hem bölge sanayisinin rekabet gücünü artıracak, bölgedeki sanayi yatırımlarını özendirecek hem de GAP'ın bölge ekonomisine doğrudan katkısını artıracaktır.[1]

4.4.1.f. İç Talep

Kentin büyümesi için en önemli etkenin talep artışı olduğu söylenebilir. 2008 krizinde yaşanan talep daralması ülkenin diğer bölgeleri kadar olmasa bile, Gaziantep'te de sıkıntı yaratmıştır. Bu bakımdan üretim miktarını ve genel olarak kentin sanayileşme hızını belirleyen unsurun talep artışı olduğu söylenebilir.

Gaziantep ekonomisi yakın zamana kadar özellikle ürün pazarları bakımından büyük ölçüde yöre merkezli bir görüntü sergilemektedir. Marmara bölgesine yönelik satışların ve ihracatın artması daha çok son yirmi yıl içerisinde gerçekleşmiştir. Kentin kendisini dışarıda bırakırsak, günümüzde Gaziantep'in en büyük iç pazarının İstanbul olduğu bilinmektedir.

Yapılan araştırmalar, Gaziantep'te yerleşik olan büyük firmalar arasında ihracatın toplam üretim içindeki payının yüzde 20'lerin altında kaldığını göstermektedir.[2] Gaziantep'in de içinde bulunduğu dört kentle ilgili olarak yapılan bir başka araştırmada da, firmaların yalnızca yüzde 14'ünün öncelikle dış piyasalar

[1] B. Uyan, 2009, s.77.
[2] S. Ayata, 2004, s.568

için üretim yaptığı tespit edilmiştir.[1] Bu bakımdan, dışa açılma sürecinin en ileri noktalarında dahi, iç piyasaya dönük üretim ağırlığını korumuş ve sanayinin ilerlemesine katkı sağlamıştır.

Doğu illeri ile ticareti sürdüren firmalar daha çok bu illerden son yıllarda göç etmiş ve beraberlerinde getirdikleri sermaye ile Gaziantep'te iş kurmuş tüccarlardır. Batı bölgelerine yönelik üretim genellikle köklü ve belirli bir rekabet gücü yakalamış firmalar tarafından yapılmaktadır.[2]

Bu itibarla, dış pazarlarda yaşanması muhtemel sıkıntı dönemlerinde kent sanayisinin sırtını dayayabileceği geniş bir iç pazar bulunması, Gaziantep sanayisinin ciddi gerilemeler yaşamadan yoluna devam etmesini sağlamıştır.

4.4.2. Gaziantep'in Dış Ticaret Hacmini Etkileyen Diğer Gelişmeler

4.4.2.a. Krizler

Sermaye hareketlerinin 1989'da serbestleştirilmesinden bu yana bu hareketler ve bunların önemli rol oynadığı finansal krizler, sermayenin hem ülke düzeyinde, hem yerel düzeyde yeniden yapılanmasında önemli paya sahiptirler.[3] Bu krizler 1994 krizi, 1998'te yaşanan Rusya krizi ve 2001 krizidir.

[1] A.H. Köse, A. Öncü, 1998, s.152.
[2] S. Ayata, 2004, s.566.
[3] P. Bedirhanoğlu, G.L. Yalman, 2009, s.248.

1994 yılının başında, Türkiye, Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığı ve kamu açığı ile karşı karşıya kalmıştır. Yüksek reel faiz-aşırı değerli döviz kuru politikasına sıkışan ekonomide ticarete açık, üretici sektörlere dönük sabit sermaye yatırımları yerine, rantiye tipi kısa vadeli, spekülatif nitelikli kazançların öncelik kazanmasına dayalı yapay büyüme süreci sürdürülememiş, 1993'ün son çeyreğinde güven eksikliğinden kaynaklanan bir finansal krize dönüşmüştür.[1] Ülke ekonomisinin bütününde etkisini gösteren bu krizin ağır bir faturası olmuştur: Gayri safi yurt içi hasıla %5,5, sanayi sektörü %7,6 daralırken, yatırımlar özel sektörde %9,6, kamuda %44,6 gerilemiş; enflasyon oranı da %106'ya yükselmiştir.[2]

Bu kriz, kentin üretim yapısı üzerinde önemli etkilerde bulunurken, yüksek oranlı devalüasyonun yarattığı fırsatların değerlendirildiği ve kaynakların daha yoğun olarak ihracata yönlendirildiği bir dönemin kapılarını açmıştır. Bu dönem ihracata dönük sanayileşmenin dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. Kent sanayicileri ihracatı bir çıkış kapısı olarak bu dönemde görmeye başlamışlardır. Özellikle eski Doğu Bloku ülkelerine dönük düşük nitelikli geleneksel ürünler ihracatı kent sanayisinin günü kurtarmasına yararken daha nitelikli iş yapmaya yönelik girişimlerin de alt yapısını oluşturmuştur.

1998 Rusya krizi, ülkemiz dış ticareti üzerinde sınırlı da olsa bir etki yaratmıştır. Yeni oluşmaya başlayan bir pazarda yaşanan sıkıntılar o bölgeye yapılan ihracatın önünde ciddi bir engel oluşturmuştur. Bu dönemde Rusya'ya yapılan ihracatta ciddi bir azalma söz konusu olmamasına rağmen bir durağanlıktan söz

[1] E.Yeldan, 2001, s.51.
[2] ibid, s.52.

etmek mümkündür. Aynı dönemde diğer bölgelere yapılan ihracatta artış yaşandığı düşünülürse, Rusya pazarı için bu dönemin bir kayıp olduğu söylenebilir.

Kentin yükselen pazarı haline gelen Rusya ve Uzak Asya krizleri, Körfez Krizine benzer etkilerde bulunarak, bir pazar daralması sonucunu doğurmuştur. Kent sanayisi bu krizi aşmak için Avrupa Birliği ile yeni oluşturulmuş olan Gümrük Birliği'ne dayanarak ihracatın eksenini Batıya kaydırma yönünde bir girişimde bulunmuştur. Genellikle aile şirketleri halinde bir KOBİ yapılanması içerisinde bulunan kent firmaları, bu olgunun sağladığı esneklikten yararlanarak kalite artışına dayalı bir dönüşüm içerisine girmişlerdir. Gümrük Birliği'nin getirdiği imkânları kullanmak üzere yeniden yapılanan sanayi, basit nitelikli üretimin hem Avrupa pazarına girmek için yeterli olmayacağı; hem üçüncü ülkelerle ticarette rekabet şansının azalacağı; üstüne üstlük iç pazarın daralması tehlikesinin yaşanacağı gerçeğinden hareketle, yeni üretim alanlarına yatırım yapmaya başlamışlardır.

Kırılgan ülke ekonomisi 2001 yılında bir defa daha krize girmiştir. Bu kriz ekonomiyi %9,4 oranında daraltmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından gerçekleşen devalüasyonun 2001 yılı dış ticaret gerçekleşmelerini doğrudan belirlediği görülüyor. Yerli paranın değer kaybetmesiyle beraber ithalatın maliyetinin azalması; buna karşın ihracat olanaklarının artması sebebiyle, bu dönemde Gaziantep önemli miktarda dış fazla vermiş bulunmaktadır. Daha sonraki yıllarda uygulanan ekonomik programın temelleri, ucuz döviz politikası anlayışına dayandığı için dış ticaret gerçekleşmeleri ithalatın ağırlığını gösterir şekilde ortaya çıkmıştır. Fakat buna rağmen, kent yüksek miktarlarda dış açık veren bir sanayi görünümünde

değildir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2000'li yılların başlarında %90'lar civarında gerçekleşmektedir.

Görüldüğü üzere, krizler yerel sermaye üzerinde beklenmedik etkilerde bulunmuştur. Bu etkilerin ne boyutta bir olumsuzluk taşıdığını ise krize girilen andaki borçluluk durumu ve krizin niteliği belirlemektedir. Bu krizlere verilen tepki ise çıkış mekanizmaları aranması şeklinde olmuştur. Gaziantep için belki de 1980 dönüşümünden daha yoğun olacak şekilde, 1994'ten itibaren başlayan ihracat için fırsat aranması olgusu belirleyicidir. 2001 Krizinden sonra ise markalaşma girişimlerinin gündeme geldiğini görmekteyiz. Gaziantep Sanayi Odası öncülüğünde başlatılan "Marka Şehir Gaziantep" kampanyası kapsamında, görece daha tanınmış yerel firmaların yurtdışında markalaşmaya ve zincirler kurmaya çalıştıkları, diğerlerinin ise uluslararası firmaların taşeronluğunu kapma peşinde oldukları gözlenmiştir.[1]

4.4.2.b. Körfez Savaşı

Tüm dünyada önemli çalkantıların yaşandığı 1990'ların başındaki siyasal ve iktisadi gelişmelerin yoğun olarak gerçekleştiği Doğu Avrupa ve Ortadoğu bölgelerindeki dönüşümler, Gaziantep'in gelişme dinamiklerini yakından belirleyen unsurları oluşturmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan, ABD öncülüğündeki kuvvetlerin Irak'a saldırısıyla devam eden ve Irak'ın topraklarının

[1] P. Bedirhanoğlu, G.L. Yalman, 2009, s.252.

fiilen üç parçaya bölünmesiyle[1] ilk aşaması sonuçlanan Körfez Krizi bu gelişmelerin ilkidir. Hem kriz döneminde hem de savaş sonrası Irak üzerine uygulanan ambargo dolayısıyla dış ticaret üzerinde oluşan kısıtlamanın en çok etkilediği ülke şüphesiz Türkiye'dir. Hem coğrafi konum hem de bölgeye yönelik ticaret hacmi göz önünde bulundurulursa, Türkiye'de bu durumdan en çok etkilenen bölgenin ise Güneydoğu Anadolu olduğu görülmektedir.

Körfez Krizi'nden sonra, transit kara taşımacılığı ve ihracat faaliyetlerinin büyük ölçüde sona ermesi nedeniyle, Gaziantep ile Irak'ın kuzey bölgesi arasındaki ticaret düşük seviyede seyretmiştir. Geçimini ve ticaret düzenini sınır ticareti ve tankerle petrol nakline bağlayan Güneydoğu esnaf ve tüccarının önemli bir bölümü kepenk kapatmak zorunda kalmıştır. Aynı şekilde kentin en önemli üretim ve ihracat kalemlerinden olan canlı hayvan yetiştiriciliği ve ihracatı çok önemli bir darbe yemiştir.[2]

Bunların yanı sıra, Körfez Savaşı döneminde ve artan terörün gölgesinde ekonomik faaliyetlerin güçleşmesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde göç, işyerlerinin kapanması ve işsizlik gibi ticari ve sosyal bir dizi sorunu körüklemiştir. Bölgede sanayi ve tarım üretimi durma noktasına gelmiş, ihracat güçleşmiştir.

[1] Savaş sonunda 32. paralelin güneyi ve 36. paralelin kuzeyi, ABD tarafından uçuşa yasak bölge ilan edilmiş ve Bağdat hükümetinin bu bölgelerdeki egemenliği sınırlandırılmıştır.
[2] DTM, **Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri**, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2003, s.2-3.

4.4.2.c. Doğu Bloku'nun Yıkılması

Kentin doğal pazarı olan Ortadoğu'ya erişimin aksaması kent sanayici ve tüccarlarını yeni arayışlara itmiştir. Temelde basit nitelikli fakat yüksek miktarda üretime dayanan kent sanayisi 1990'ların başında yaşanan diğer bir ciddi kırılmayı kendi lehine kullanmayı başarmıştır. Sovyetler Birliği'nin çözülüşü ile birlikte bağımsız kalan ve serbest piyasa ekonomisi temelinde bir düzen şekillendirmeye başlayan Orta Asya ve Kafkas ülkeleri, Gaziantep sanayisinin temel rotasını oluşturmuştur. Tüketimi hızla artan bu ülkeler, daha ziyade nihai tüketiciye yönelik ürünler imal eden kent sanayisinin can simidi haline gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çökmesi dünyadaki tüm dengeleri alt üst eden devasa bir gelişmedir. Demir Perde olarak bilinen ve dünyanın geri kalanıyla iktisadi bağları hayli zayıf olan bir bloğun çöküşü ve bu çöküntünün altından liberal dünya iktisadi sistemine entegre olacak hayli büyük bir kitlenin ortaya çıkışı dünya ticaret ortamının yeni baştan şekillenmesine yol açmıştır. Bu dönemde, sadece dünyanın en büyük ekonomilerinden birine sahip olan Rusya Federasyonu değil, onunla beraber, aralarında Türk Cumhuriyetlerinin de bulunduğu 15 ülke, dünya sistemine entegre olma yoluna girmişlerdir. Bu ülkeler, zaman içinde, Gaziantep'in önemli pazarları haline gelmişlerdir.

4.4.2.ç. Irak'ın İşgali (2003)

Irak'ın işgali ekonomiyi birkaç yönden etkilemiştir. Özellikle mali piyasalar bu gelişmeden olumsuz yönde etkilenmiştir. Faizlerde ve dövizde kısa süreli artışlar görülmüştür. Bununla beraber savaşın kısa süreceğinin anlaşılması, bu sarsıntının ciddi bir tahribata yol açmadan savuşturulmasını sağlamıştır. Petrol fiyatının artması sebebiyle enflasyonda yaşanan artış da süreklilik göstermemiştir.

Asıl ilginç sayılabilecek gelişme ise, Amerika ve İngiltere'nin Irak'a saldırdığı 2003'ten bu tarafa hem Irak'a hem de Irak üzerinden diğer bölge ülkelerine yapılan ihracatın artmakta oluşudur. Herhangi bir savaş veya çatışma ortamında bulunan bir bölgede ticaretin zorlaşması ve bu bölgeye yakın yerlerdeki üretimin de sekteye uğraması beklenir. 1991 Körfez Savaşı'nda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan bu tip bir durumdu. Fakat 2003'teki saldırılar Ortadoğu'nun ithalatında ciddi artışlara yol açmış ve Gaziantep ihracatı keskin artışlar göstermiştir.

Bu duruma gerekçe olarak, Körfez Savaşı'ndan bu tarafa Irak'a uygulanan ambargonun, 21 Mayıs 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) tarafından çıkartılan 1483 sayılı karar ile kaldırılmış olması gösterilebilir. Söz konusu dönem boyunca yalnızca BM nezdindeki anlaşmalar doğrultusunda ithalat yapma hakkı bulunan ülke, bu şartlar ortadan kalktığı için, temel ihtiyaçlar başta olmak üzere, ciddi miktarlarda ithalat yapmaya başlamıştır. O bölgeye sevk edilen önemli miktardaki askerin ihtiyaçlarının karşılanması da bölgeye yönelik mal ve eşya naklindeki artışa sebeptir.

Sonuç olarak, Gaziantep sanayisinin ve dış ticaretinin gelişiminin hem dünya ekonomik sistemindeki değişimler hem bölgesel koşullar hem de yerel nedenlerin oluşturduğu kapsamlı ve bütünlüklü dinamiklere bağlı olduğu görülmektedir. Bu bölümde genel olarak belirtilen iktisadi koşullar, ilerleyen bölümlerde yapılacak olan sektörel değerlendirmelerin alt yapısını oluşturmaktadır.

BÖLÜM 5. GAZİANTEP İMALAT SANAYİ VE DIŞ TİCARETİ

Bu bölümde, Gaziantep'in temel ekonomik göstergeleri ve genel dış ticaret istatistiklerinin verileceği ilk ayrımın ardından kentin dış ticaret yapısı sektörler bazında ayrıntılı şekilde ifade edilecektir. Kentin temel üretim alanları olan bitkisel ürünler bağlamında hububat-bakliyat ve kuru meyve mamulleri; sanayi ürünleri bağlamında ise kimyevi mamuller ile makine ve aksamları sektörleri ele alınacaktır. Kent imalat sanayinin en önemli bölümü olan ve bu çalışmanın odak noktasını oluşturan tekstil sektörü ise sonraki bölümde incelenecektir.

5.1. TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en gelişmiş şehridir. Tüm kalkınmışlık göstergeleri bakımından Güneydoğu Anadolu'da en önde gelmektedir. Ülke genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 20. sırada yer almaktadır. Gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı itibarıyla 16. durumdadır. Buna karşın, yoğun göç olgusuna bağlı olarak oluşan nüfus artışından ötürü kişi başına düşen gayrisafi milli hasıla sıralamasında 41. sırayı almaktadır. Yıllık ortalama nüfus artış hızı bakımından binde 24'lük oranla Türkiye genelinde 12. sıradadır. 2000 yılı itibarıyla işsizlik oranı %8,9'dur.[1]

Önceki bölümde ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi, Gaziantep'in önemli karayollarının kavşak noktasında bulunması, bölgesel olarak geniş bir pazara hitap

[1] DPT, **İllerin Performans Göstergeleri**, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/ipg.html, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2008.

etmesi ile Doğu, Güneydoğu ve kısmen de İç Anadolu bölgelerinin ticaret merkezi konumunda olması, sosyal ve kültürel yönden gelişmişliği ve yörenin hammadde ve tarımsal ürünler açısından zenginliği kent sanayisinin gelişmesinde etkili olan faktörler olarak sıralanabilir.[1] Kentte, tekstil ürünleri imalatı, gıda ürünleri ve içecek imalatı ile plastik ve kauçuk ürünleri imalatı sektörleri öne çıkmaktadır.[2]

Kentin ilgi çeken özelliğini ihracata dönük yapısı oluşturmaktadır. GSYİH içindeki payı itibarıyla 16. sırada olan Gaziantep en çok ihracat yapan 6. şehir konumundadır.[3] Bu durum, Gaziantep sanayi üretiminde ihracatın önemini gözler önüne sermektedir. İl merkezinde kayıtlı firmaların ihracat rakamları itibarıyla 2009 yılında Gaziantep'ten yapılan ihracat 2,9 milyar dolardır. Kentin önde gelen sanayi işletmelerinin il dışında da tesisleri olduğu bilinmektedir.[4] Dolayısıyla Gaziantep kaynaklı ihracatın daha yüksek meblağlara ulaştığı düşünülebilir.

Tablo 5.1.'de Gaziantep'in 1993'ten bu tarafa kaydetmiş olduğu dış ticaret verileri ve buna bağlı olarak hesaplanan dış ticaret dengesi ve hacmi ile ithalatın ihracatı karşılama oranları yer almaktadır. Tablodaki ihracat rakamları tutarsız bir seyir izlemekle beraber, Gümrük Birliği Anlaşmasının yapıldığı 1995 ve yürürlüğe girdiği 1996 yıllarındaki düşük ihracat seviyelerinin dışında, kentin ihracata dönük yapısını göstermektedir. 1999 yılındaki azalma, hem Körfez Depreminin de etkileriyle küçülen Türkiye ekonomisinin, hem de 1997 ve 1998 senelerindeki Uzak

[1] T.C. Kalkınma Bankası, **Gaziantep İli Uygun Yatırım Alanları Araştırması**, Ankara, 1991.
[2] Devlet Planlama Teşkilatı, "İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri Araştırması", http://www.dpt.gov.tr/bgyu/illerdesanayi/backup.htm, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2008.
[3] İhracatta ilk sıraları İstanbul, Bursa, İzmir, Ankara ve Kocaeli almaktadır.
[4] Örnek vermek gerekirse; kentin en büyük holdingi Sanko, İstanbul ve Bursa'da büyük çaplı tesislere sahiptir.

Asya ve Rusya iktisadi krizlerinin etkisini yansıtmaktadır. Sürdürülen ekonomik programla, enflasyon ve faizlerin kısmen de olsa düşmeye başladığı 2003 senesiyle beraber yakalanan yüksek oranlı artışlar ilerleyen yıllarda da sürmüştür.

İthalatta ise 1995, 1996 ve 1997 yıllarında yaşanan artışın Gümrük Birliği sürecinden kaynaklanan yatırım gerçekleşmelerinin bir sonucu olduğu düşünülebilir. Özellikle kalite iyileştirme ve kapasite artırımı yönünde bir seyir izleyen kent sanayisi, bu dönemde önemli miktarlarda makine ve ara malı ithalatında bulunmuştur. 1993- 2009 arasını kapsayan süreçte ihracatın ithalatı karşılama oranı bakımından en düşük seviyelerin gözlendiği bu dönem ilerleyen yıllardaki ihracat patlamasına altyapı teşkil edecek yatırımların gerçekleştiği dönemdir. Bu dönemdeki ithalat artışının Avrupa Birliği gibi büyük bir ekonomik yapı ile girilen Gümrük Birliği koşullarının doğal sonucu olduğunu belirtmek gerekir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından gerçekleşen devalüasyonun 2001 yılı dış ticaret gerçekleşmelerini doğrudan belirlediği görülüyor. Yerli paranın değer kaybetmesiyle beraber ithalatın maliyetinin artması; buna karşın ihracat olanaklarının artması sebebiyle, bu dönemde Gaziantep kenti önemli miktarda dış fazla vermiş bulunmaktadır. 2002-2004 döneminde dış ticaret gerçekleşmeleri ithalatın ağırlığını gösterir şekilde ortaya çıkmıştır. 2005’ten bu tarafa ise Gaziantep net ihracatçı durumundadır.

TABLO 5.1 GAZİANTEP DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİ

	MİLYON $				%
	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM	İHR/İTH
1993	171	169	2	340	101
1994	250	133	117	383	188
1995	199	360	-161	559	55
1996	217	483	-267	700	45
1997	381	472	-91	852	81
1998	428	392	36	820	109
1999	400	330	70	730	121
2000	420	504	-84	924	83
2001	580	450	129	1.030	129
2002	594	779	-185	1.372	76
2003	839	987	-148	1.826	85
2004	1.275	1.308	-34	2.583	97
2005	1.696	1.650	47	3.346	103
2006	1.825	1.823	2	3.648	100
2007	2.410	2.251	159	4.662	107
2008	3.249	2.780	469	6.029	117
2009	2.960	2.116	844	5.075	140

KAYNAK: DTM

Kentten yapılan ihracattaki ilk 10 kalem ürünü gösteren Tablo 5.2'deki verilere göre, makine halısının açık bir şekilde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Halının ardından iplikler, plastik mamulleri, kumaşlar ve ayçiçeği yağı gelmektedir. Son yıllarda yapılan yatırımların sonucu olarak bebek bezi ihracatının ilk 10 içerisine girdiği görülmektedir. Daha sonra, kentin geleneksel ürünleri olan buğday unu, makarna, mercimek gelmektedir. Çimento da son dönemde yüksek ihracat gerçekleşen bir alan olmuştur.

Tablo incelendiğinde, kentin temel ihracat mamullerinin hammaddeye ulaşım imkânını, geleneksel üretim kalıplarını ve katma değeri düşük üretim yapısını temsil ettiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde artık rağbet görmeyen üretim alanlarının

gelişmekte olan bölgelere kaydığı yönündeki görüşlere uygun bir seyir takip edilmektedir. Plastik mamullerinin başını çektiği kimyevi ürünlerde olduğu gibi Batı'nın çevre sorunları nedeniyle yapmak istemediği işlerin Türkiye'de ve Türkiye'nin de yeni gelişen bölgelerinde yapılmakta olduğu ifade edilmelidir.

TABLO 5.2 GAZİANTEP'TEN EN ÇOK İHRACATI YAPILAN 10 KALEM (MİLYON $)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Makina Halısı	29	46	64	47	61	79	127	206	280	400	455	635	795	746
İplikler	44	66	97	83	98	130	120	145	225	216	283	332	392	336
Plastik Mamulleri	5	12	11	9	21	26	36	41	62	95	152	197	262	224
Kumaşlar	2	9	17	22	38	66	70	76	130	144	165	264	250	211
Ayçiçek Yağı	0	10	5	2	4	2	0	0	4	22	60	55	208	101
Bebek Bezi	0	0	0	0	0	1	1	2	7	13	26	43	54	82
Buğday Unu	6	23	9	2	5	3	2	9	46	113	35	68	117	67
Makarna	3	3	4	2	1	1	2	4	11	16	27	38	66	63
Mercimek	3	3	4	2	1	1	2	4	11	16	27	38	66	63
Çimento	0	1	1	0	1	1	0	2	11	16	8	9	26	46

KAYNAK: DTM

Gaziantep'in Türkiye dış ticaretindeki payına dair veriler içeren Tablo 5.3'te 16 senelik zaman diliminde Gaziantep'in Türkiye ihracatında binde 11'den binde 29'a ulaşan ihracat oranına sahip olduğu; buna karşılık binde 6'lık ithalat oranının binde 15'e çıktığı görülmektedir. Özellikle 2008 yılında yaşanan krizin Batı piyasalarındaki talebi daraltması neticesinde, ağırlıklı olarak dünya sistemine entegrasyonu zayıf olan Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracat yapan kentin payının arttığı belirtilmelidir.

TABLO 5.3 TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNDE GAZİANTEP'İN PAYI

	MİLYON $					
	GAZİANTEP İHRACAT	GAZİANTEP İTHALAT	TÜRKİYE İHRACAT	TÜRKİYE İTHALAT	GAZİANTEP İHRACAT PAYI	GAZİANTEP İTHALAT PAYI
1993	171	169	15.348	29.429	1,11%	0,57%
1994	250	133	18.105	23.270	1,38%	0,57%
1995	199	360	21.636	35.707	0,92%	1,01%
1996	217	483	23.224	43.627	0,90%	1,10%
1997	381	472	26.261	48.559	1,50%	1,00%
1998	428	392	26.974	45.921	1,60%	0,90%
1999	400	330	26.587	40.671	1,50%	0,80%
2000	420	504	27.775	54.503	1,50%	0,90%
2001	580	450	31.334	41.399	1,90%	1,10%
2002	594	779	36.059	51.554	1,60%	1,50%
2003	839	987	47.253	69.340	1,80%	1,40%
2004	1.275	1.308	63.167	97.540	2,00%	1,30%
2005	1.696	1.650	73.476	116.774	2,30%	1,40%
2006	1.825	1.823	85.535	139.576	2,10%	1,30%
2007	2.410	2.251	107.272	170.063	2,20%	1,30%
2008	3.249	2.780	132.027	201.964	2,50%	1,40%
2009	2.960	2.116	102.129	140.921	2,90%	1,50%

KAYNAK: DTM

Diğer taraftan Gaziantep'ten 2009 yılında en çok ihracat yapılan 20 ülke Tablo 5.4'te verilmektedir. Buna göre kentin temel ihraç pazarının Irak olduğu görülmektedir. S. Arabistan, Suriye, Almanya ve İtalya Irak'ı izleyen ülkelerdir. Irak'a yapılan 1,3 milyar dolarlık ihracat Gaziantep'in toplam ihracatının yaklaşık %44'ünü oluşturmaktadır. Bu rakam aynı zamanda, Türkiye'nin Irak'a yaptığı 5,1 milyar dolarlık toplam ihracatın %25'ine denk gelmektedir.

TABLO 5.4. GAZİANTEP'TEN EN ÇOK İHRACAT YAPILAN 20 ÜLKE (2009)

ÜLKE	DEĞER	PAY
IRAK	1.300.977.201	43,95%
SUUDI ARABISTAN	142.191.695	4,80%
SURIYE	121.544.634	4,11%
ALMANYA	113.631.103	3,84%
İTALYA	102.712.866	3,47%
ABD	93.385.237	3,15%
İNGİLTERE	66.954.858	2,26%
İRAN	60.841.585	2,06%
POLONYA	57.790.657	1,95%
ISRAIL	54.428.942	1,84%
ROMANYA	47.186.590	1,59%
BELÇİKA	45.682.161	1,54%
HOLLANDA	42.203.735	1,43%
AZERBAYCAN-NAHCIVAN	40.726.321	1,38%
RUSYA FEDERASYONU	40.680.102	1,37%
LİBYA	40.346.709	1,36%
FRANSA	38.157.770	1,29%
MISIR	38.082.672	1,29%
YUNANİSTAN	34.716.105	1,17%
BİRLEŞİK ARAP EMIRLİKLERİ	34.071.114	1,15%

KAYNAK:TİM

5.2. SEKTÖRLERE GÖRE DIŞ TİCARET

Bu ayrımda öncelikle kentin ihracat ve ithalat verileri sektörler bazında genel olarak ifade edilecek, ilerleyen kısımlarda ise alt sektörler bazında ayrıntılı inceleme yapılacaktır.

Gaziantep'ten 2009 yılında yapılan ihracatın sektörlere göre dökümü Tablo 5.5'te verilmektedir. Buna göre, kentten yapılan ihracatın %72'si sanayi ürünleri, %28'i ise tarımsal ürünlerden oluşmaktadır. Madencilik ürünleri önemsenmeyecek

düzeydedir. Tarımsal ürünler içerisinde hububat bakliyat ürünleri ve kuru meyve mamulleri; sanayi ürünleri içerisinde ise tekstil, kimyevi ürünler ve makine metal sektörleri ön plandadır.

TABLO 5.5 SEKTÖRLERE GÖRE İHRACAT

SEKTÖR	2009 ($)	2009 (PAY)
I. TARIM	**825.017.979**	**27,87%**
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	**699.326.224**	**23,63%**
Hububat,Bakliyat Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	585.935.117	19,80%
Yaş Meyve ve Sebze	824.618	0,03%
Meyve Sebze Mamulleri	61.269.387	2,07%
Kuru Meyve ve Mamulleri	38.555.735	1,30%
Fındık ve Mamulleri	2.131.996	0,07%
Zeytin ve Zeytinyağı	10.277.602	0,35%
Tütün	0	0,00%
Kesme Çiçek	331.769	0,01%
B. HAYVANSAL ÜRÜNLER	**13.037.710**	**0,44%**
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	13.037.710	0,44%
C. AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	**112.654.045**	**3,81%**
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	112.654.045	3,81%
II. SANAYİ	**2.126.953.011**	**71,86%**
A. TARIMA DAYALI İŞLENMİŞ ÜRÜNLER	**1.344.414.490**	**45,42%**
Tekstil ve Hammaddeleri	563.966.206	19,05%
Deri ve Deri Mamulleri	34.177.220	1,15%
Halı	746.271.064	25,21%
B.KİMYEVİ MADDELER VE MAMULLERİ	**343.339.633**	**11,60%**
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	343.339.633	11,60%
C. SANAYİ MAMULLERİ	**439.198.888**	**14,84%**
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	89.648.550	3,03%
Taşıt Araçları ve Yan Sanayi	16.975.754	0,57%
Elektrik-Elektronik	9.993.240	0,34%
Makine ve Aksamları	55.614.916	1,88%
Demir ve Demir Dışı Metaller	217.828.712	7,36%
Çimento ve Toprak Ürünleri	48.975.199	1,65%
Değerli Maden ve Mücevherat	0	0,00%
Diğer Sanayi Ürünleri	162.517	0,01%
III. MADENCİLİK	**7.971.383**	**0,27%**
Madencilik Ürünleri	7.971.383	0,27%
TOPLAM	**2.959.942.373**	**100,00%**

KAYNAK:DTM

Diğer taraftan, Tablo 5.6'da 2009 yılında kente yapılan ithalatın sektörlere göre dağılımı verilmektedir. Buna göre, kimyevi mamuller başlığı altında verilen petrol ve petrol bazlı ürünler yaklaşık 894 milyon dolarlık bir ithalatla ilk sıradadır. Tekstil hammaddeleri ve ara malları yaklaşık 431 milyon dolar, hububat-bakliyat ürünleri yaklaşık 393 milyon dolar ve makine ve aksamları yaklaşık 173 milyon dolarla ilk sıralardadır.

TABLO 5.6 SEKTÖRLERE GÖRE GAZİANTEP İTHALATI

SEKTÖR	2009 ($)	2009 (PAY)
KİMYEVİ MAMULLER	894.284.943	42,27%
TEKSTİL	430.983.031	20,37%
HUBUBAT BAKLİYAT VE YAĞLI TOHUMLAR	392.615.450	18,56%
MAKİNE VE AKSAMLARI	172.612.021	8,16%
MADENCİLİK ÜRÜNLERİ	52.994.647	2,51%
ELEKTRİK-ELEKTRONİK VE MAKİNALARI	39.882.083	1,89%
KURU MEYVELER VE MAMULLERİ	34.240.486	1,62%
AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ	28.972.020	1,37%
OTOMOTİV SANAYİ	17.712.977	0,84%
DEMİR, DEMİR DIŞI METALLER	15.629.233	0,74%
TOPRAK SANAYİ ÜRÜNLERİ	8.565.683	0,40%
DERİ	6.554.029	0,31%
KONFEKSİYON	6.079.085	0,29%
CANLI HAYVAN,HAYVANSAL ÜRÜN.SÜT VE SU ÜRÜN.	5.912.806	0,28%
MEYVE SEBZE MAMULLERİ	5.215.487	0,25%
HALI	1.674.453	0,08%
DİĞER YAN SANAYİ ÜRÜNLERİ	933.978	0,04%
YAŞMEYVE SEBZE ÜRÜNLERİ	274.062	0,01%
DEĞERLİ MADEN VE MÜCEVHERAT	154.542	0,01%
ZEYTİN ZEYTİNYAĞI VE TÜREVLERİ	142.456	0,01%
FINDIK VE MAMULLERİ	78.010	0,00%
TOPLAM	**2.115.511.482**	100,00%

KAYNAK:DTM

5.2.1. Tarımsal Ürünler

Kentin ilerleme çabalarında tarım sektörünün önemli bir yeri vardır. Tarım ve sanayi sektörleri birbirlerini tamamlayan ve karşılıklı etkileşim içinde bulunan sektörlerdir. Çünkü tarım sektörü bir taraftan sanayiye hammadde sağlamakta, diğer taraftan sanayi ürünleri için pazar oluşturmaktadır. Bu nedenle, tarım sektörü kentin sanayileşme sürecine; hammadde sağlayarak, işgücü transfer ederek, sermaye aktararak ve sanayi mallarını talep ederek katkı sağlamaktadır.[1]

Tarım sektörü, başta iklim ve toprak olmak üzere coğrafi faktörlerin etkisi altındadır. Ülkemizde en yüksek sıcaklıklara ulaşılan Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu faktörlerden en çok etkilenen bölgedir. Bölgede kuraklık senenin önemli bir bölümünde etkisini göstermektedir. Sıcaklığın fazla olması buharlaşmayı arttırmakta ve bu da bitkilerin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. İklim şartlarının olumsuz etkiler göstermesi düşük miktarda ürün alınmasına neden olmaktadır. Yağışların az olması özellikle sulama yapılamayan sahalarda o yılın tamamen kurak geçmesine neden olmaktadır. GAP kapsamında yapılan barajların tarım ekonomisini canlandırması beklenmektedir. Şu an bile, açılan kanallar vasıtasıyla sulanan sahalarda tarım ürünlerinin türü değişmekte ve bu durum halkın refah seviyesini geliştirmektedir. Özellikle pamuğun Harran Ovası'nda yaygınlaşması ve seracılığın buralara yönelmesi görülen başlıca değişikliklerdir. Kentteki temel tarımsal üretim

[1] B. Karlı, **GAP Alanındaki Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Gelişimi Sorunları ve Çözüm Yolları,** Ankara, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2002, s.83.

hububat bakliyat ve mamullerine dayanmaktadır. Ayrıca, özgün bir örnek olarak Antep fıstığı üretimi söz konusudur.

5.2.1.a. Hububat-Bakliyat Sektörü

Türkiye'de tahıl üretimi, tarım sektörünün temelini oluşturan ve oldukça geniş bir üretici kitlesini ilgilendiren bir faaliyet alanıdır. Tahıl üretimi dünyada olduğu gibi Türkiye nüfusunun beslenmesinde de büyük önem taşımaktadır. Tahıl, ekonomik ve sosyal yaşantıda diğer tarım ürünlerine göre daha büyük bir önem ve ağırlığa sahiptir. Ayrıca, ihracat açısından da önem taşımaktadır. Buğday ekim alanları, 2003 yılı itibariyle toplam tahıl ekim alanlarının %68'ini kapsamaktadır. Arpa, %25'lik pay ile ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye 668 milyon hektarlık dünya ekim alanının % 2,1'ini teşkil etmekte ve bu alanda ilk on ülke arasında yer almaktadır.[1]

Baklagiller içerdikleri zengin besin maddeleriyle insan ve hayvan beslenmesinde, toprak yapısının iyileştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. 2003 yılında, dünya baklagiller üretimi 56 milyon tondur. Bu üretimin 19 milyon tonunu kuru fasulye, 10 milyon tonunu bezelye ve 7 milyon tonunu nohut oluşturmaktadır.[2] Son yıllarda üretimdeki azalmaya karşın, Türkiye halen dünya baklagiller üretiminde önemli üretici ülkeler arasında yer almaktadır.

[1] B. Miran, "Tarımsal Yapı ve Üretim", **Türkiye'de Tarım** (Hrsg. Fahri Yavuz), Ankara, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2006, s.15.
[2] İbid, s.16.

2003 yılı itibariyle Türkiye'de tarla ürünleri ekilen alanın %8,8'inde baklagiller yetiştirilmektedir. Tarla ürünleri içerisinde baklagiller tahıllardan sonra en önemli yeri tutmaktadır. Baklagiller içinde en önemli ürünler mercimek ve nohuttur. Türkiye'de bakliyat üretimi ülke geneline yayılmış olmakla birlikte, Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu ile Marmara bölgesinin güneyi en yoğun olduğu bölgelerdir. Genel olarak; kırmızı mercimek Güneydoğu'da, yeşil mercimek, nohut ve kuru fasulye Orta Anadolu'da, bakla ve bezelye ise Ege ve Güney Marmara'da en fazla yetiştirilmektedir.

TABLO 5.7 HUBUBAT BAKLİYAT ÜRÜNLERİ İHRACAT VERİLERİ

MAMUL	2009 (1.000 $)	SEKTÖR İÇİNDEKİ PAYI (2009)	GAZİANTEP İÇİNDEKİ PAYI (2009)
AYÇİÇEK YAĞI	101.494	17,32%	3,43%
ÇİKOLATA VE KAKAO İÇEREN GIDA ÜRÜNLERİ	83.029	14,17%	2,81%
BUĞDAY UNU	67.202	11,47%	2,27%
MAKARNA	63.353	10,81%	2,14%
TATLI BİSKÜVİ, GOFRETLER	59.105	10,09%	2,00%
KIRMIZI MERCİMEK	37.157	6,34%	1,26%
KAKAOSUZ ŞEKER MAMÜLLERİ	27.482	4,69%	0,93%
BULGUR VE İRMİK	15.453	2,64%	0,52%
DİĞER HUBUBAT BAKLİYAT ÜRÜNLERİ	131.661	22,47%	4,45%
TOPLAM	**585.935**	**100,00%**	**19,80%**

KAYNAK:DTM

Hububat ve bakliyatlarla ilgili ihracat verileri Tablo 5.7'de verilmiştir. Bu tabloya göre kentte öne çıkan ürünler, şekerli mamuller, ayçiçeği yağı, buğday unu ve makarnadır.

Şekerli mamuller kapsamında kentte yaygın olarak imal edilen ürünler bisküvi, gofret, çikolata ve şekerlemedir. Bu mamuller üretim kolaylığı yönünden ülkenin pek çok yöresinde küçük işletmeler şeklinde örgütlenerek üretilen mamullerdir. Büyük işletmeler, fabrikalar niteliğindeki üretim ise Türkiye'de sayısı 10'u geçmeyen ilde gerçekleşmektedir. Gaziantep bu illerden bir tanesidir. Gaziantep'te bu alanda üretim yapan tesisler çikolata bazında kurulmuş, daha sonra bisküvi sektörüne girmiş, onu takip ederek gofret ve çiklet üretimine geçmiş tesislerdir. Genellikle yukarıda belirtilen ürünlerin tamamını üretecek şekilde yapılanmışlardır. Bu bakımdan geniş bir ürün yelpazesine sahiptirler. Bu ürünler değişik zamanlarda, kimi zaman mevsimlik, üretilebilmektedir. Tesisler içerisinde yapılan değişikliklerle başka bir ürün imal edecek yapıya kavuşma imkânlarına sahiptirler. Şekerleme üretimi küçük ölçekli işletmelerde; çiklet, çikolata ve çikolata mamullerinin üretimi ise büyük ölçekli işletmelerde gerçekleştirilmektedir.

Şekerli mamullerin ihracat değerleri yıllar içinde dalgalanma göstermekle beraber, son yıllarda artış eğilimine girmiştir. 2009 yılında, 170 milyon dolarlık bir ihracat hacmine ulaşıldığı görülmektedir. Ortadoğu ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri, kent şekerli mamullerinin ulaştığı en büyük pazarlardır. Bu bölgelerde yaşanan krizler döneminde, kent imalatçıları iç piyasaya dönmek veya yeni pazar arayışına girmek seçeneklerini değerlendirmiştir.

Kentteki önemli hububat bakliyat ürünlerinden birisi de makarnadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, makarna imalatının temel girdisi olan sert durum

buğdayının yetiştirilmesi bakımından zengin bir bölgedir. Gaziantep ili, bu üretimi işleyecek teknolojik alt yapısı ve ihracata dönük imalat yapısıyla öne çıkmaktadır. Bunun sonucunda, 2000 yılında kent makarna ihracatı yalnızca 2 milyon dolarken, bu rakam 2009'da 63 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Fakat kentin potansiyeli dikkate alındığında, bu değerin yeterli olmadığı düşünülmektedir. Kent üretiminin büyük oranda, yurtiçinde tüketildiğini ve bu sektördeki kaynakların ihracata yeterince yönlendirilemediği görülmektedir.

Bitkisel ürünler içerisinde beslenme gereksinimini karşılaması nedeniyle öncelikli bir yere sahip olan buğdaydan üretilen un Türkiye ve Gaziantep ihracatında temel kalemlerden birisini oluşturmaktadır. Gaziantep buğday unu üretiminde Türkiye'deki temel merkezlerden birisidir. Gaziantep'ten 2009 yılında 69 milyon dolarlık buğday unu ihracatı yapılmıştır. Buğday unu ihracatında ana pazarlar, başta Irak olmak üzere Ortadoğu ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri'dir.

Bitkisel ürünlerin tamamında olduğu gibi, buğday üretiminde de iklim koşullarına bağlı olarak dalgalanmalar görülmektedir. Bu durum buğdaya bağlı üretim miktarlarının da dalgalanmasına neden olmaktadır. Son dönemde uygulanan politikalar neticesinde buğdayda kendine yeterli bir ülke olmaktan çıkan Türkiye için buğday ithalatı yapılan ülkelerdeki iklim koşullarının da belirleyici olduğu ifade etmek gerekmektedir. Kurak geçen 2010 yazı neticesinde Rusya'nın buğday ihracatını yasaklaması Türkiye un üreticilerinin daha yüksek fiyatlarla başka

ülkelerden buğday ithal etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum ülke içindeki fiyatları yükselteceği gibi un ihracatçılarının rekabet gücünü de azaltacaktır. Bu itibarla, temel besin maddesi olan buğdayın üretimindeki sürekliliği sağlayacak politikalar geliştirilmesi hayati öneme sahiptir.

Gaziantep'in temel bitkisel ürünlerinden biri de ayçiçeği yağıdır. İklim koşullarının üretim için elverişli olması nedeniyle ülkenin önemli ayçiçeği üretim merkezlerinden biri olan kentin bu üretimi işleyecek tesislere sahip olması nedeniyle bu alanda hatırı sayılır ölçüde üretim ve ihracat yapılmaktadır. 2009 yılında Gaziantep'ten yapılan ayçiçeği yağı üretimi 100 milyon doların üzerindedir.

5.2.1.b. Kuru Meyve Sektörü

Antep fıstığı kentin en önemli tarımsal ürünlerindendir. İhracat hacmi yeterince yüksek olmamasına rağmen yüksek istihdam potansiyeli nedeniyle kent için hayati bir faaliyet koludur. Başta Gaziantep olmak üzere, Şanlıurfa yöresinin batı kısımlarında, Adıyaman'ın güneybatısında, Siirt'te ve Mardin'in Derik ilçesinde yoğun olarak yetiştirilmektedir. Fıstık ağaçlarının yaklaşık yarısı Gaziantep sınırları içinde kalmaktadır. Kentte Antep fıstığı üretimi çok eskilere dayanmaktadır. Zaman içinde, Antep fıstığı üretimi ülkemizde hızla artmış ve ihracatta önemli oranda döviz kaynağı yaratmıştır.

Diğer kültür bitkilerinin üretimi için elverişli olmayan kıraç ve arazilerde de yetişebilen Antep fıstığı, GAP sahasının sulu tarıma açılması ile de üretim açısından çok daha büyük önem kazanmıştır. GAP ile birlikte sulanabilir koşullarda da Antep fıstığı üretimi yapabilme imkânının doğması buna uygun malzeme, teknoloji, mekanizasyon ve işgücü gereksinimine sebep olmaktadır. Bu koşulların sağlanması sürdürülebilir bir tarımsal üretim ve ihracat artışı için kaçınılmazdır. Bölge'de bir yandan sulama yapılmayan koşullardaki üretim geliştirilirken öte yandan da GAP alanı içinde pazarın istediği iyi çeşitleri düşük maliyetlerle üretmek, güçlü bir pazarlama organizasyonu kurmak zorunluluğu vardır.

Antep fıstığı, üretim ve ihracatında yıllar itibariyle gözlenen dalgalanmalara rağmen son 20 yıl içinde gerek üretimdeki artış, gerek tarımı, işlenmesi, pazarlanması gibi iş kollarından geçimini sağlayan nüfus miktarı ve gerekse ihracatında sağlanan döviz girdisinden dolayı kent ekonomisi açısından önemini korumaktadır. Kentten yapılan Antep fıstığı ihracat rakamlarına bakılacak olursa, 2009 yılında 19 milyon dolarlık bir seviyeye ulaşıldığı görülmektedir. Bu rakamın Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri bünyesinde gerçekleşen ihracat değeri olduğunu belirtmek gerekir. Ülkemizde Antep fıstığı ağaçlarının %88,4'ü Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Siirt illerinde bulunmakta ve yıllık

üretimin yaklaşık %90'ı bu illerden elde edilmektedir.[1] Ülke çapındaki Antep fıstığı ihracat değeri, 2009 yılında, 41 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.[2]

5.2.2. Sanayi Ürünleri

Sanayi ürünleri bakımından kentin en önemli faaliyet alanları kimyevi mamuller ile makine ve aksamları sektörleridir.

5.2.2.a. Kimyevi Mamuller

Güneydoğu'da tekstil, gıda ve makine sektörlerinden sonra imalat sanayi içinde yarattığı katma değer ve istihdam açısından dördüncü büyüklüğe sahip iş koludur. Kimyevi mamuller sektöründe faaliyet gösteren firmaların üretim kapasiteleri özellikle iç tüketimine bağlı olarak çok farklılık gösterirken, teknoloji kullanımındaki artışa paralel olarak ihracat yapan ve dünya pazarlarında rekabet eden firma sayısı da giderek artmaktadır. Modern üretim teknolojileri kullanılarak gerçekleştirilen kimya-plastik ürünleri iç piyasa talebini karşılarken, özellikle son yıllarda giderek artan oranda ihraç edilmektedir.

---

[1] S. Arpacı, İ. Açar, Hatice Gözel, "Gaziantep'te Antep Fıstığı, Bağcılık ve Zeytin Sektörü ve AB ile Rekabet Şansı", **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu – Bildiriler** (Hrsg. Mehmet Özaslan), Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi, 2003, s.313.

[2] Antep Fıstığı Tanıtım Grubu verileri: http://www.aftg.org.tr

Özellikle dayanıklı tüketim malları ve otomotiv sektörünün hızla büyümesi, bu sektöre girdi sağlayan plastik sektörünü de önemli ölçüde etkilemektedir. Sektörün ihracat portföyündeki kalemler geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. Sera örtüsü, ambalaj filmleri, bidon, şişe, polipropilen çuval, big-bag çuval, sıhhi tesisat boruları, PVC, suni deri, ev gereçleri gibi birçok kalemde sektör üretim ve ihracat gerçekleştirmektedir. İhracatın yoğun olarak yapıldığı bölgeler Ortadoğu, Eski Sovyet Cumhuriyetleri, Doğu Avrupa ve Afrika ülkeleridir. Küçük ve orta ölçekli firmaların çoğunlukta olduğu plastik sektöründe en yüksek paya ambalaj imalatı sahiptir. Kentte üretilen ambalaj çeşitlerine örnek olarak streç filmler, çuvallar, torbalar, poşetler, katı ve sıvı gıda kapları, şişeler, bidonlar gösterilebilir. Son yıllarda ihracat kalemlerindeki artış ve tüketim alışkanlıklarının değişmesine paralel olarak ambalaj sektöründe ilerleme gözlenmektedir.

2009 yılında yaklaşık 343 milyon dolarlık ihracat yapılan kimyevi mamuller sektörünün kentte en gelişmiş alt sektörü olan plastik veya plastikten mamul eşyalar kalemlerinden 224 milyon dolarlık ihracat gerçekleşmiştir. Hızlı bir yükseliş gösteren bu sektörün 2002 yılında yalnızca 49 milyon dolarlık ihracatının söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Bu yükselişte, gelişmiş ülkelerin çevre sağlığı kaygılarıyla üretiminde kirlilik yaratabilecek ve katma değeri düşük sektörleri geri kalmış ülkelere transfer etme yönündeki siyasetinin büyük payı olduğu muhakkaktır.

Diğer taraftan, sektörün hammadde temini petrol üreticisi ülkelerinden, özellikle Suudi Arabistan'dan karşılanmaktadır. Bunun yanı sıra ülkemizin önemli kuruluşlarından biri olan PETKİM'den sağlanan hammadde de yüksek miktardadır.

5.2.2.b. Makine ve Aksamları

Özellikle otomotiv yan sanayinde 1950'li yıllardan itibaren var olan hareketlilik 1980 sonrası dönemde artarak devam etmiştir. Gümrük Birliği sürecinde, makine sektöründe, gümrük vergilerinin ve eş etkili uygulamaların kaldırılmasıyla birlikte yoğun bir ithalat süreci yaşanmıştır. Önemli miktarda kullanılmış veya yeni makinenin, özellikle Gaziantep için hayati bir sektör olan tekstil ve hammaddeleri alanında kullanılan makinelerin kente girişi, çoğunlukla iç pazara ve özellikle kent dâhilindeki işletmelere makine ve makine donanımları sağlayan firmaların kârlılığında önemli düşüşlere yol açmıştır. Gaziantep'teki makine üretim miktarı, tekstil ve konfeksiyon üretiminin hızlı yükselişine paralel olarak artış gösterse de, ithal mallarla rekabet etme zorunluluğu fiyatların düşmesine sebep olmuş, bu da firmaların kar marjlarında hatırı sayılır azalmalara meydan vermiştir.

İthalattaki artışın sebeplerinden birisi Gümrük Birliği'ne girildikten sonra ihracatta büyük artışlar olacağı düşünülerek yapılan yatırımlar olmuştur. Pek çok sektörde belirli bir plan ve program dahilinde olmayan bu yatırımlar öncelikle makine parkının genişletilmesi şeklinde kendini göstermiştir. Özellikle tekstil alanındaki makine alımı önemli boyuttadır. Avrupa'ya daha rahat ihracat yapabilmek

için gerekli unsur olduğu düşünülen kalitenin yükseltilmesi ihtiyacı firmaları daha yüksek standarda sahip olan ithal makinelerin satın alınması yoluna itmiştir. Ülkemizde ancak 1980'li yıllarda başlayan tekstil makineleri imalatının henüz ne nicel bakımdan ne de kalite bağlamında belirli bir noktanın ötesine geçememesi sonucunda, dünyanın önde gelen tekstil ihracatçılarından birisi olan Türkiye aynı zamanda en büyük tekstil makineleri ithalatçılarından birisi olmuş durumdadır. Yüksek tekstil ürünleri imalat hacmiyle Gaziantep bu konuda en önemli örnektir. Özellikle teknoloji seviyesi yüksek ürünler imal etmekte olan büyük firmalar, yerli pazarda istedikleri donanıma sahip makine bulamadıkları için ithalata yönelmek durumunda kalmaktadırlar.

Bununla beraber, kentteki tekstil ve gıda işletmelerinde yabancı teknolojilerle çalışan tesislerin yanında yerli teknolojiyi kullanan tesisler de mevcuttur. Gaziantep'te tekstil ve gıda makinaları üreticileri bu sektörlerdeki makinaların bir kısmını imal ederken büyük işletmelerin tamir, bakım ve yedek parça ihtiyacını da karşılamaktadırlar.

Kentteki işletmelerde imal edilen makineler iç pazarın yanı sıra Ortadoğu ülkelerine pazarlanmaktadır. Sınırlı miktarlarda olmakla birlikte bazı Güney Amerika ülkelerine de tekstil makineleri ihracatı yapılmaktadır. 2009 yılının önemli ihraç kalemleri arasında, inşaat işlerinde kullanılan makine ve aksamları (18 milyon $), tekstil makinaları (13 milyon $), gıda sanayi makinaları (7 milyon $) yer almaktadır. Kentten otomotiv yan sanayi alanında gerçekleştirilen ihracat değeri ise 4,7 milyon dolar civarındadır.

Yerli makine ile yabancısını ayıran en önemli faktör, tahmin edileceği gibi kalite düzeyleridir. Bu konuda hayli deneyimi olan Avrupa sermayesinin, ileri seviyedeki ürünlerini, daha yüksek üretim miktarlarının sonucu olarak, daha ucuza satma imkânına sahip olması kent sanayisinin ithal makine kullanma gerekçelerinden birisidir.

Kent sanayisinin neredeyse tamamında görülen kalite iyileştirme çalışmalarının makine imalatı sektöründe de yaşandığı söylenebilir. Gümrük Birliği Anlaşmasının etkilerinden biri olarak kabul edilebilecek bu süreç; Avrupa sanayisiyle rekabet edebilmek için hayati önemde kabul edilmektedir. 1990'ların ilk yarısında eski teknolojiye dayanan ürünlerin gerek iç pazar gerekse Ortadoğu ve eski Doğu Bloku ülkelerine ihracatta kullanıldığı; fakat Gümrük Birliği Anlaşmasının ardından teknoloji seviyesinin yükseltilmesinin zorunluluk halini aldığı görülmektedir.

BÖLÜM 6. GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ

Tekstil sanayi elyaftan hazır giyime ve çeşitli kullanım eşyalarına uzanan, kendi içinde entegre bir sektördür. Bu entegrasyon süreci içerisinde, elyaf ipliklere, iplik ise örme ve dokuma kumaşlar ile giyim eşyaları veya tekstilden mamul çeşitli kullanım eşyalarına dönüştürülmektedir.

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, Cumhuriyet Dönemi boyunca Gaziantep'in, 1934-1956 yıllarında gıda endüstrisinde, 1932-1967 yılları arasında dokuma endüstrisinde; 1961-1969 yıllarında ise plastik endüstrisinde belirgin gelişmeler kaydettiği görülmektedir. Aynı yıllarda metal eşya ve ahşap ürünler üreten işyerlerinin sayısında da artışlar gözlenmektedir. Ancak, özellikle 1980'li yıllardan sonra Gaziantep sanayisi tekstil sektörü ağırlıklı bir gelişme trendi izlemiştir. Kent imalat sanayi içerisindeki payı itibarıyla tüm kategorilerde birinci sırada bulunan sektör, Gaziantep sanayisi denince ilk akla gelen faaliyet alanıdır. Bu sektördeki temel üretim maddeleri pamuk ipliği, akrilik iplik, jüt ipliği, halı, ev tekstili, triko ürünleri olarak sıralanabilir.

Bu bölümde, Gaziantep tekstil sektörünün temel özellikleri, araştırma sonuçları ile birlikte değerlendirilecek ve kentin bu sektörde dünya ekonomisine eklemlenmesi sürecinin ana dinamikleri irdelenecektir.

6.1. GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ DIŞ TİCARET VERİLERİ

Gaziantep'ten yapılan tekstil ürünleri ihracatı tablo 6.1'de verilmektedir. Buna göre, öne çıkan ürün gruplarının halı ve iplik olduğu görülmektedir. Kentin halı ihracatı 14 yıllık dönemde 29 milyon dolardan 746 milyon dolara yükselmiştir. Benzer şekilde iplikler, kumaşlar, ev tekstili ve konfeksiyon gruplarında da ciddi artışlar söz konusudur. Bu artışlar halı, iplik ve kumaş grupları için sürekli bir görünüm sunarken ev tekstili ve konfeksiyon alanlarında dalgalı bir seyir gözlenmektedir. Bu iki grup için son yıllardaki trend düşüş yönündedir.

TABLO 6.1 TEKSTİL SEKTÖRÜ İHRACAT VERİLERİ (MİLYON $)

YIL	HALI	İPLİKLER	KUMAŞLAR	EV TEKSTİLİ	KONFEKSİYON
1996	29	44	2	2	4
1997	46	66	9	3	27
1998	64	97	17	8	58
1999	47	83	22	24	105
2000	61	98	38	38	44
2001	79	130	66	51	32
2002	127	120	70	54	25
2003	206	145	76	67	16
2004	280	225	130	83	21
2005	400	216	144	98	19
2006	455	283	165	88	18
2007	635	332	264	82	29
2008	795	392	250	77	18
2009	746	336	211	57	14

KAYNAK: DTM

Kentin bu denli yüksek ihracat rakamlarına ulaşmasının altında yatan ve önceki bölümde ifade edilmeye çalışılan dinamiklerin yanı sıra, bu gelişmenin ciddi miktarlara ulaşan ithalata dayalı olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Tablo 6.2'de yer alan veriler halı, kumaş ve ipliklerin hammaddeleri veya girdilerini oluşturan ürünlerdeki ithalat artışının boyutlarını göz önüne sermektedir. Buna göre, tüm ürünler için ortak bir girdi olan elyaf ithalatında 56 milyon dolardan 336 milyon dolara varan bir artış görülmüştür. 2009 yılındaki değer 260 milyon dolardır. Diğer taraftan, halı ve kumaş üretimi için girdi oluşturan iplik ithalatında da muazzam artış görülmektedir. Kumaş ithalatındaki son yıllarda yaşanan artışın temelinde ise üstün bir takım teknolojilerin kente girmesi ile birlikte ham kumaşın boyama gibi bazı işlemlere tabi tutulabilmesi olanağının ortaya çıkması yatmaktadır.

TABLO 6.2 TEKSTİL SEKTÖRÜ İTHALAT VERİLERİ (MİLYON $)

YIL	ELYAFLAR	İPLİKLER	KUMAŞLAR
1996	56	10	1
1997	124	12	0
1998	72	19	2
1999	58	20	0
2000	143	26	1
2001	132	22	1
2002	155	35	2
2003	218	44	3
2004	225	64	2
2005	281	82	7
2006	304	117	6
2007	336	141	10
2008	300	161	14
2009	260	151	20

KAYNAK: DTM

6.2. ALT SEKTÖRLER İTİBARIYLA GAZİANTEP TEKSTİL SEKTÖRÜ

6.2.1. Halıcılık

Kentin en eski iş kollarındandır. Geleneksel olarak el tezgâhlarına dayanan dokumacılık, 1950'li ve 1960'lı yıllarda kentte kurulan büyük iplik fabrikalarıyla rekabet edebilmek amacıyla otomatik tezgâhların yaygınlaşmasıyla önemini kaybetmeye başlamıştır. Görece artan teknolojik donanımla paralel şekilde makine halıları modern üretim tesislerinde yüksek miktarda üretilmeye başlamıştır.

1980'ler ve 1990'ların ilk yarısı boyunca halı ihracatında da kentin geleneksel pazarı olan Ortadoğu ülkelerinin ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte zaman içerisinde, en yüksek payı Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri almaya başlamıştır. Farklı pazarların gündeme gelmesi Gümrük Birliği'ni izleyen yıllarda iyiden iyiye artmıştır.

Makine halısı imalatında önemli bir yere sahip olan Belçika'nın ve bu alanda faaliyet gösteren Fransa, Hollanda gibi ülkelerin yüksek seviyedeki üretimlerinin pazarlandığı Avrupa piyasasına girmek kent halı sektörü için kolay olmamıştır. Gümrük Birliği Anlaşması'ndan sonra da ağırlıklı pazarlar Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Suudi Arabistan olmuştur. Fakat önemli gelişme kat edildiği

belirtilmelidir. Bu dönemde Romanya'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan ihracatın önemli artış gösterdiğini görüyoruz.

Makine halısı üretimindeki artışın altyapısını, temin edilen modern teçhizatlar oluşturmuştur. Önemli bir bölümü ithal edilen makinelerin hem iplik üretiminin hem de halı dokumacığının standardını yükseltmek gibi bir katkısı olmuştur. Bazı üretimleri gerçekleştirecek makine ve teçhizat ihtiyacı ancak ithalat yoluyla karşılanabilmektedir. Özellikle polipropilen iplik imal eden makineler, birkaç yeni proje dışında, yerli kaynaklardan sağlanamadığı için veya yerli malzeme rekabet ortamında gerekli kaliteyi sağlamaktan uzak olduğu için ithalat zaruret halini almıştır.

Sektördeki dış ticaret gerçekleşmeleri yıllar itibarıyla artan üretimin ihracata yansıdığını ve Gümrük Birliği'nin ardından ihracattaki artışın iyiden iyiye hızlandığını göstermektedir. Tablo 6.1.'deki verilere göre halı ihracatı 2009'da 746 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, yaklaşık 1,1 milyar dolarlık toplam halı ihracatının %69'unun Gaziantep'ten gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Ülkemizden gerçekleştirilen el halısı ihracatının da 125 milyon dolar civarında olduğu düşünülürse, kentin makine halısı ihracatındaki payının %79 olarak gerçekleştiği görülmektedir.[1] Gaziantep dışındaki pazarlama unsurlarının bir kısmının halı teminini yine kentten karşıladığı da bilindiğine göre bu rakamın daha

[1] İTKİB, Aylık İhracat Değerlendirme Bilgi Notları
http://www.itkib.org.tr/ihracat/DisTicaretBilgileri/raporlar/dosyalar/12_hali_bilgi_notu_aralik_2009.pdf

yüksek olması muhtemeldir. Dolayısıyla, halı üretiminde kentin rakipsiz konumda olduğundan bahsedilebilir.

6.2.2. İplik ve Kumaş

Gaziantep'teki tekstil üretiminin temeli iplikçiliktir. Düşük katma değerli basit ürünlerle ve küçük ölçekli işletmelerde faaliyete başlayan sektör zaman içerisinde dış rekabet koşulları çerçevesinde yatırımlarını pamuk ipliği, sentetik iplik, örme kumaş, boya, örgü konfeksiyon, dokunmuş veya dokunmamış kumaş alanlarına doğru kaydırarak hem üretimini hem de kalitesini artırmış ve alım gücü yüksek piyasalarda alıcı bulmaya başlamıştır. Bu ilerlemenin son halkası teknoloji gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan teknik tekstil imalatı olmuştur.

Kentte üretilen iplikler büyük oranda sentetik hammaddeye dayanan ipliklerden oluşur. Naylon, akrilik ve polipropilen hammaddelerinin kullanım alanları oldukça geniştir. Akrilik ile beraber naylon, yün, viskon gibi maddelerin değişik oranda kullanılmasıyla elde edilen karışımlı ipliklerin ihracatında ana istikamet Ortadoğu ülkeleridir. Bunların yanı sıra Gümrük Birliği ile beraber üretimi artan şönil ve gipe iplikleri çoğunlukla Avrupa'ya satılmaktadır. Ev tekstili alanında kullanımı yaygın olan bu iplikler kumaşa ve oradan da perde, örtü gibi ürünlere dönüştürülerek kullanılmaktadır.

İplik üretimindeki hammaddelerin petrol türevlerinden oluşması girdi temininde Ortadoğu ülkelerinin ağırlıkta olması sonucunu doğurur. Tekstilin birçok alanında kullanılan akrilik tow, akrilik elyaf, polipropilen, jüt ipliği gibi maddeler sanayiciler tarafından Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkelerinden ithal edilmektedir. Gümrük Birliği sürecinde teknolojik yapılanmasını geliştiren firmalar, bu hammaddeleri kullanarak ara malı veya mamul madde üretmekte ve bunları ihraç etmektedir.

Bunların yanı sıra hammadde üretimindeki gelişmeler kent sanayisinin ilerlemesine örnek olarak gösterilebilir. Özellikle boya üretimindeki yaygınlaşma tekstil sektörünün dışa bağımlılığını azaltıcı niteliktedir.

Gaziantep'ten yapılan iplik ihracatının 1996'dan bu tarafa gösterdiği seyir dikkat çekicidir. 1996'da 44 milyon dolarlık ihracat kaydedilirken 2008 yılına gelindiğinde bu rakamın 392 milyon dolara çıktığı görülmektedir. 2009 yılında ise kısmi bir azalışla 336 milyon dolarlık ihracat yapılmıştır.

6.2.3 Ev Tekstili

Ev tekstili sektörü; çarşaf, nevresim takımları, yatak örtüleri, masa örtüleri, havlu ve bornoz, tül perde, döşemelik kumaş ve battaniye gibi geniş bir ürün yelpazesini kapsamaktadır. Son yıllarda bu mallara olan iç ve dış talebin artması ile

birlikte hızlı bir gelişme gösteren sektör tekstil üretimindeki payını giderek artırmaktadır. Mamul maliyetinin yüzde 50–60 kadarını hammaddenin teşkil ettiği mensucattan hazır eşya üretiminde kullanılan başlıca hammaddeler iplik ve boyadır. Dokumada yün, keten, pamuk ipliği, suni ve sentetik elyaftan iplikler tek başına kullanılabildiği gibi malın cinsine göre belli oranda karışık olarak da kullanılabilmektedir. Ancak havlu ve havludan mamul eşyada yüzde 100 pamuk ipliği kullanılmaktadır. Gaziantep ve yöresinde pamuk ipliği üretim kapasitesindeki yeterlilik sektörün hammadde teminini yerli üretimden sağlamasını beraberinde getirmektedir. Üretimde kullanılan boyanın çoğunluğu ise yurt dışından ithal edilmektedir.

Gaziantep'in Avrupa pazarıyla bütünleşme bakımından en başarılı sektörü ev tekstili sektörüdür. Üretimin önemli kısmı ihraç edilmektedir ve bu ihracatın en çok yoğunlaştığı bölge Avrupa'dır. Almanya'nın başını çektiği bu ülkeler arasında öne çıkanlar İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalya'dır. Dünyanın en büyük ev tekstili ithalatçısı konumunda olan ABD pazarına girilmesi ise 2005'e kadar bu ülkenin tekstil ürünlerine uyguladığı kotalar sebebiyle sınırlı olarak gerçekleşmiştir. Kotanın kaldırılmasının ardından bu ülkeye yapılan ihracat artmıştır ve ilerleyen yıllarda bu artışın hızlanması beklenmektedir. İhraç edilen en önemli ürün grubunu tuvalet ve mutfak bezleri, yatak çarşafları, masa örtüleri, çeşitli havlular ve battaniyeler oluşturmaktadır.

Tablo 6.1’de yer alan ihracat rakamlarına göre 1996’da sadece 2 milyon dolar olan ev tekstili ihracatı 2005 senesinde 98 milyon dolar seviyesine kadar yükselmiştir. Bu sektörde 2009 ihracatı 57 milyon dolar civarındadır.

İthalat rakamları ise ihracattaki yüksek rakamlarla mukayese edilmeyecek orandadır. Yıllar itibariyle ağırlıklı olarak İtalya'dan yapılan ithalat son yıllarda Çin'e yönelmiştir. Türkiye'nin ev tekstili ithalatında ilk sırayı battaniyeler almaktayken, bu ürün kent ithalatında önemli bir yer tutmamaktadır.

Sektörün dünya ticaretine bakıldığında ticaretin yıllar itibariyle teknolojinin gelişmesine paralel arttığı gözlenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracatında önemli paya sahip olan bu sektörün ilerleyen yıllarda bu ülkelerin dış ticaretinde belirleyici rol alacağı düşünülmektedir. Kent ev tekstili ihracatının tüm tekstil ihracatına oranı 1996’da %1 civarındayken 2009’da %3’ü aşmıştır. Bu rakamlar da bu alt-sektörün öneminin artığına işarettir.

Bununla birlikte, ev tekstili sektörü Uzakdoğu rekabetinden en çok etkilenen sektörlerden birisi olarak gözükmektedir. Bu rekabetin de içinde olduğu bazı gelişmeler kentin en önemli ev tekstili ihracatçısı olan firmanın iflas noktasına gelmesine yol açmıştır. 2009 Yılında bu sektördeki keskin ihracat düşüşü bu tespitle ilintilidir.

6.2.4. Konfeksiyon

Gaziantep'te kökenleri çok gerilere giden bu sanayi dalı, günümüzde gelişen diğer sanayilerin hızına ayak uyduramamış ve teknolojik alanda kendini yenileyememiş olması itibarıyla tekstil sektörüne göre önem kaybetmiş olsa da kentte faaliyet gösteren 800'e yakın işletme, kenti ülkenin en önemli triko merkezlerinden biri haline getirmiştir. Çeşitli alanlarda üretim yapan bu işletmeler çok büyük oranda küçük ölçeklidir. Bunların yanında dış piyasalarda rekabet gücü yüksek birkaç büyük işletme de mevcuttur. Trikotaj atölyeleri şeklindeki örgütlenme, geleneksel el tezgâhlarında yapılan, dükkân ve evlerde geliştirilen ve kökenleri 1. Dünya Savaşı öncesine dek uzanan küçük üretim tarzındaki pazarlamaya dayanmaktadır.

Tarımsal üretim merkezlerine yakınlığı ve temel hammadde olan ipliğin kentte büyük çaplı üretiminin bulunması konfeksiyon sektörünün doğal avantajlarıdır. Fakat teknolojik gerilik ve pazarlama sorunları bu sanayi dalının gelişimine ket vurmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz birkaç büyük işletmenin dışında yüksek kalitede imalat yapan firma bulunmamaktadır. Rekabet koşullarının kızışması da kent üreticilerinin durumlarına olumsuz etkilerde bulunmuştur.

Kent konfeksiyon sektöründe yerel hammaddeye dayanan ucuz ve dar gelirliye hitap eden üretim geçerlidir. Üretim büyük oranda iç piyasaya yöneliktir. İstanbul ve bölge kentlerine doğru yoğunlaşan pazarlama, serbestleşen dış ticaret ortamında kent üreticilerinin en önemli gelir kaynağıdır. Temel sıkıntının pazarlama

konusunda yaşandığı konfeksiyon sektöründe kısıtlı da olsa yapılan ihracatın ana merkezleri Almanya, Fransa, Rusya, Ürdün, Irak ve Suriye`dir. Sektörün, gelişebilmesi için dış ülkelerde daha fazla pazar bulunması kaçınılmazdır. Hem dış pazara mal satıp gelir elde etmek hem de iç piyasadaki payını yitirmemek için sektörün markalaşma, pazarlama ve tanıtıma önem vermesi zorunluluktur.

2009 yılında gerçekleşen 14 milyon dolarlık ihracatın yaklaşık 7 milyon dolarlık kısmı dış giyim, 4 milyon dolarlık kısmı iç giyim, 2 milyon dolarlık kısmı spor kıyafetleri ve 1 milyon dolarlık kısmı ise çorap ve mendil gibi giyim aksesuarlarından oluşmaktadır.

6.3. ARAŞTIRMA SORULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Gaziantep tekstil sektörünün dünya ekonomik sistemine entegrasyonunu inceleyen araştırma 44 soruluk bir anket formunun imalatçı-ihracatçı firmalara Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri'nin duyuru sistemi çerçevesinde e-posta yoluyla iletilmesi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. 16 Ağustos – 30 Eylül 2010 tarihleri arasında yürütülen araştırmaya 40 firma yanıt vermiştir.

6.3.1. İşletmelerin Kuruluş Tarihi

Araştırmaya katılan firmaların %65'inin 2000 yılı ve sonrasında kurulduğu görülmektedir. Firmaların %25'i 1990-1999 yılları arasında, kalanı ise 1990 öncesinde kurulmuştur. 2000 yılı ve sonrasında görülen yoğunlaşmada, üretim

hacmindeki artışın belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede bir başka etken ise önceleri daha küçük ölçekte yapılan üretimin 2000 ve sonrasında giderek kurumsal bir hale gelmesi ve şirketleşmenin bu dönemde ivme kazanmasıdır.

SORU 1: İşletmenizin kuruluş tarihi nedir?

TABLO 6.3 İşletmelerin Kuruluş Tarihi

Kuruluş Tarihi	**Sıklık**	**%**
1980 Öncesi	3	7,5
1980-1989	1	2,5
1990-1999	10	25
2000+	26	65
Toplam	40	100

6.3.2. Çalışan Sayısı

Araştırmaya katılan firmaların %40'ında 49'un altında; %35'inde ise 150 veya daha fazla sayıda çalışan bulunduğu görülmektedir. Firmaların %60'ının 50 ve üstü sayıda çalışan istihdam etmesinin kentteki temel üretimler olan halı, iplik ve kumaşın belirli düzeyde bir yatırım gerektirmesi dolayısıyla firmaların orta ölçekte örgütlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

SORU 2: İşletmenizde maaş veya ücret karşılığı olarak çalışan kaç kişi bulunmaktadır?

TABLO 6.4 Maaş veya Ücret Karşılığı Çalışan Eleman Sayısı

Çalışan Eleman Sayısı	**Sıklık**	**%**
0-49	16	40
50-99	7	17,5
100-149	3	7,5
150+	14	35
Toplam	40	100

6.3.3. İşletmelerin Mülkiyet Yapısı

Araştırma kapsamındaki firmaların %5'i tek kişinin mülkü, %40'ı ortaklık ve %55'i aile işletmesi şeklinde yapılanmıştır. Bu veriler kentin geleneksel olarak aile işletmeleri halinde örgütlenen bir üretim yapısına sahip olduğunu ve son dönemdeki gelişmelerin etkisiyle ortaklık halinde örgütlenmenin de gündeme geldiğini göstermektedir.

SORU 3: İşletmenizin mülkiyet yapısı ne şekildedir?

TABLO 6.5 Mülkiyet Yapısı

Mülkiyet Yapısı	**Sıklık**	**%**
Tek kişinin mülkü	2	5
Aile işletmesi	22	55
Ortaklık	16	40
Toplam	40	100

6.3.4. Kuruluş Sermayesinin Kaynağı

Firmaların %65'i kuruluş sermayelerinin kaynağı olarak öz kaynaklarını gösterirken %25'i ticaretten, %2,5'i sanayiden kazanılan parayı, %7,5'i ise banka kredilerini göstermektedir. Firmaların aile şirketi olarak örgütlenmesinin bir diğer sonucu olarak kuruluş sermayesinin kaynağının öz kaynaklar olarak belirdiğini görmekteyiz. Zengin ticari geleneğin bir devamı olarak ticaretten kazanılan paralar da kayda değer bir orana ulaşmaktadır.

SORU 4: Firmanızın kuruluş sermayesinin kaynağı nedir?

TABLO 6.6 Kuruluş Sermayesinin Kaynağı

Kuruluş Sermayesinin Kaynağı	**Sıklık**	**%**
Öz kaynaklar	26	65
Ticaretten kazanılan	10	25
Sanayiden kazanılan	1	2,5
Banka kredileri	3	7,5
Toplam	40	100

6.3.5. İşletmelerin Tekstil Sektörünü Tercih Etme Nedeni

Firmalar tekstil sektörlerini tercih etme nedenleri olarak tekstilin aile mesleği olmasını (%57,5), sektörün gelişme potansiyelini (%35) ve firma sahiplerinin mesleki eğitimini (%7,5) göstermektedir. Aile örgütlenmesinin belirgin olarak ortaya çıkmasının yanı sıra sektörde kaydedilen başarılar neticesinde bu sektöre yönelik bir ilginin oluşmasından doğan bir gelişme görülmektedir.

SORU 5: Firmanızın tekstil sektörünü tercih etme nedeni nedir?

TABLO 6.7 Tekstil Sektörünü Tercih Etme Nedeni

Sektörü Tercih Etme Nedeni	**Sıklık**	**%**
Sektörün gelişme potansiyeli	14	35
Aile mesleği	23	57,5
Firma sahiplerinin mesleki eğitimi	3	7,5
Yöresel hammadde elverişliliği	0	0
Toplam	40	100

6.3.6. Firmaların Faaliyet Alanı

Faaliyet alanlarına göre sınıflandırıldığı zaman firmaların %35'inin halı, %30'unun sentetik iplik, geriye kalanların ise pamuk ipliği, non-woven ve çuval alanlarında faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu dağılım kentten yapılan tekstil ihracatındaki oranlara paralel bir seyir çizmektedir.

SORU 6: Firmanızın faaliyet alanı nedir?

TABLO 6.8 Firmaların Faaliyet Alanı

Firmaların Faaliyet Alanı	**Sıklık**	**%**
Sentetik İplik	12	30
Pamuk İpliği	4	10
Non-woven	3	7,5
Halı	14	35
Çuval	2	5
Dokuma	5	12,5
Triko	0	0
Toplam	40	100

6.3.7 İşletmelerin Gaziantep'te Kurulmasının Nedeni

Firmalar, işletmelerinin Gaziantep'te kurulmasına gerekçe olarak öncelikle tekstil sektörünün kentteki uzun geçmişini (%53,8) ve üretim girdileri ve pazar olanaklarını (%30,8) göstermektedirler. Devletin ve yerel yönetimlerin sağladığı olanakların geri planda kalması kent sanayicilerinin övünçle bahsettiği yaygın bir devlet desteği olmadan sürdürülen gelişme temposuna uygun görülmektedir.

SORU 7: Firmanızın Gaziantep'te kurulmuş olmasının en önemli nedeni nedir?

TABLO 6.9 İşletmenin Gaziantep'te Kurulmasının Nedeni

Gaziantep'te Kurulmanın Nedeni	**Sıklık**	**%**
Devletin sağladığı olanaklar	5	12,8
Yerel yönetimin sağladığı olanaklar	1	2,6
Üretim girdileri ve pazar olanakları	12	30,8
Tekstilin uzun geçmişi	21	53,8
Toplam	39	100
Yanıtsız	1	

6.3.8. İşletmede Üretilen Ürünler

İşletmelerde üretilen ürünlerin niteliğinin sorulduğu iki soruya verdikleri yanıtlarda firmalar, ürünlerinin ağırlıklı olarak talebe göre değişen farklı ürünler (%64,2) olduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçevede, bu soruda amaçlanan düşüncenin firmalara yeterince aktarılamadığı yönünde bir görüş oluşmuştur. Talebe göre değişen farklı ürünler ifadesinden kasıt şekil veya boyuttaki değişiklikler değil daha kapsamlı, nitel değişikliklerken firmaların bunu farklı algıladığı düşünülmektedir. Diğer taraftan söz konusu ürünlerin nihai ürün veya ara malı olması konusunda ise

birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir. Burada nihai ürün halı olarak görülürken ara mal olarak iplik ve kumaş değerlendirilmektedir.

SORU 8: Firmanızda üretilen ürünlerin niteliği nedir?

TABLO 6.10 İşletmede Üretilen Ürünler

İşletmede Üretilen Ürünler	**Sıklık**	**%**
Değişmeyen standart ürünler	14	35,8
Talebe göre değişen farklı ürünler	25	64,2
Toplam	39	100
Yanıtsız	1	

SORU 9: Firmanızda üretilen ürünlerin niteliği nedir?

TABLO 6.11 İşletmede Üretilen Ürünler

İşletmede Üretilen Ürünler	**Sıklık**	**%**
Doğrudan tüketici için nihai mal	20	51,2
Başka bir üretici için ara mal	19	48,8
Toplam	39	100
Yanıtsız	1	

6.3.9. Firmanın Kapasite Kullanım Oranı

Firmaların kapasite kullanım oranlarının ağırlıklı olarak %70 ve üzeri olduğu, düşük kapasitenin en önemli nedeninin ise talep yetersizliği olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla kentin üretim olanakları bakımından bir sıkıntı içerisinde olmadığı fakat pazarlama konusunda güçlükler yaşandığı ileri sürülebilir.

SORU 10: Firmanızın son dönemdeki kapasite kullanım oranı nedir?

TABLO 6.12 Kapasite Kullanım Oranı

Kapasite Kullanım Oranı	**Sıklık**	**%**
30-69%	10	29,4
70-100%	24	70,6
Toplam	34	100
Yanıtsız	6	

SORU 11: Firmanızın düşük kapasite ile çalışmasının en önemli nedeni nedir?

TABLO 6.13 Düşük Kapasite İle Çalışılmasının Nedeni

Düşük Kapasite Nedeni	**Sıklık**	**%**
Talep yetersizliği	19	59,4
Finansman güçlüğü	7	21,8
Hammadde temininde güçlük	2	6,3
Arızalar	4	12,5
İşçi yetersizliği	0	0
Toplam	32	100
Yanıtsız	8	

6.3.10. Üretim İle İlgili Kararlar

Firmalar üretim kararlarının çoğunlukla sipariş veren firmaların beklentisi doğrultusunda kendi firmaları tarafından verildiğini belirtmişlerdir. Üretim kararları sipariş veren firmalar tarafından alınanların oranı ise %7,5 kadardır. Bu kararların üretim için talepte bulunan firmanın kullandığı aracı tarafından verildiğini beyan eden firma bulunmamaktadır. Bu soruya verilen yanıtlar uluslararası alt sözleşme ilişkilerinin başatlığına dayanan bir üretim sisteminden bahseden meta zincirleri yaklaşımının Gaziantep'te baskın görüntü olarak ortaya çıkmadığını göstermektedir.

SORU 12: Firmanızın üretim ile ilgili kararları nasıl verilmektedir?

TABLO 6.14 Firmanın Üretim İle İlgili Kararları

Üretim İle İlgili Kararlar	**Sıklık**	**%**
Firmamız tarafından verilir	10	25
Sipariş veren firmaların beklentilerini dikkate alarak firmamız tarafından verilir.	27	67,5
Firmamıza ürün siparişi veren birkaç bağımsız firma tarafından verilir.	3	7,5
Üretim için talepte bulunan firma ile bizim firmamız arasındaki iletişimi sağlayan aracı firma tarafından verilir.	0	0
Toplam	40	100

6.3.11. Üretimin Kimin İçin Yapıldığı

Araştırma kapsamındaki firmaların %68,4'ü üretimin kısmen yurt içi kısmen yurt dışı firmalar tarafından verildiğini belirtmekte, tamamen yurt içi firmalar için üretim yapan firmaların oranı ise yalnızca %5,3'te kalmaktadır. Benzer şekilde yurt dışı satışların üretim miktarına oranı %30 veya üstü olan firmaların oranının %73,3 olduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede Gaziantep tekstil üretiminin hem yurt içi hem yurt dışı pazarlara dönük olduğunu ve bu anlamda bir pazar çeşitliliği gösterdiğini söylemek mümkündür. Firmaların sahip olduğu pazarlama stratejilerini değiştirebilme esnekliği hem dünyada hem de ülke içinde yaşanan gelişmelere karşı önlem alma olanağı yaratmaktadır.

SORU 13: Firmanızda üretim öncelikle kimin için yapılmaktadır?

TABLO 6.15 Üretimin Kimin İçin Yapıldığı

Üretimin Kimin İçin Yapıldığı	Sıklık	%
Tamamen yurt içi firmalar	2	5,3
Tamamen yurt dışı firmalar	10	26,3
Kısmen yurt içi kısmen yurt dışı firmalar	26	68,4
Yerel-bölgesel firmalar	0	0
Yurt içindeki nihai tüketiciler	0	0
Toplam	38	100
Yanıtsız	2	2

SORU 14: Yurt dışı satışlarınızın üretim miktarınıza oranı nedir?

TABLO 6.16 Yurt Dışı Satışların Üretim Miktarına Oranı

Yurt Dışı Satışlar/ Üretim Miktarı	Sıklık	%
0-29%	8	26,7
30-69%	14	46,6
70-100%	8	26,7
Toplam	30	100
Yanıtsız	10	

6.3.12. En Çok Yurt İçi Satış Yapılan Bölge

En çok yurt içi satış yapılan bölgenin Güneydoğu Anadolu Bölgesi olduğu görülürken Marmara Bölgesi %25'in üzerindeki oranıyla dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalarda, özellikle 1980 sonrası Marmara Bölgesi ile artan bir ticaret hacminin oluştuğu ortaya konmuştur.

SORU 15: En çok yurt içi satış yapılan bölge neresidir?

TABLO 6.17 En Çok Yurt İçi Satış Yapılan Bölge

En Çok Yurt İçi Satış Yapılan Bölge	Sıklık	%
Bölge kentleri	17	48,6
Marmara bölgesi	9	25,7
Diğer bölgeler	9	25,7
Toplam	35	100
Yanıtsız	5	

6.3.13. Firma Teknolojisinin Rekabette Yeterliliği

İşletmelerinin teknoloji kapasitesinin yurt içi rekabette yeterli olduğunu belirten firmaların oranı %77,5 iken bu oran yurt dışı rekabette %67,5 olarak gerçekleşmektedir. Bu çerçevede, firmaların teknoloji konusunda bir sıkıntı yaşamadığı düşünülebilir. Yapılan üretimlerin niteliğine bakıldığı zaman, bu üretimler için gerekli donanımın standart olarak ithalat yoluyla temin edildiği ve dünyanın her yerinde bu üretimi yapan firmaların aynı makineleri kullandığı bilinmektedir. Bu kapsamda, teknolojik yetersizlik üretim önünde bir engel olarak görülmemektedir.

SORU 16: Firmanızın sahip olduğu teknoloji ülke içi rekabet için yeterli midir?

TABLO 6.18 Firma Teknolojisinin Yurt İçi Rekabette Yeterliliği

Teknoloji/Yurt içi rekabet	Sıklık	%
Yeterli	31	77,5
Yetersiz	9	22,5
Toplam	40	100

SORU 17: Firmanızın sahip olduğu teknoloji uluslararası rekabet için yeterli midir?

TABLO 6.19 Firma Teknolojisinin Yurt Dışı Rekabette Yeterliliği

Teknoloji/Yurt dışı rekabet	Sıklık	%
Yeterli	27	67,5
Yetersiz	13	32,5
Toplam	40	100

6.3.14. Son Teknolojik Yatırımın Amacı

Firmalar gerçekleştirdikleri son teknolojik yatırımın ürün çeşitliliğini artırmak (%39,9), üretim ölçeğini artırmak (%34,3) ve ürünlerin kalitesini artırmak amaçlı olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle halı sektöründe yeni tezgâhların alınması yoluyla kapasite artırımı çalışmalarının son yıllarda yaygın eğilim olduğu bilinmektedir.

SORU 18: Firmanızda son olarak yapılan teknolojik yatırımın temel amacı nedir?

TABLO 6.20 Son Teknolojik Yatırımın Amacı

Son Teknolojik Yatırımın Amacı	Sıklık	%
Üretim ölçeğini artırmak	12	34,3
Ürün çeşitliliğini artırmak	14	39,9
Ürünlerin kalitesini artırmak	8	22,9
İşgücü maliyetini azaltmak	1	2,9
Toplam	35	100
Yanıtsız	5	

6.3.15. Dış Ticaret Bilgileri

Firmaların önemli bir bölümü (%43,2) ithalatın Ortadoğu ülkelerinden yapıldığını belirtirken bunu Batı Avrupa (%27) ve Asya (%24,4) takip etmektedir. Diğer taraftan ithal edilen maddelerin büyük oranda hammadde (%89,1) olduğunu görüyoruz. İplik ve dokuma alanları için hammadde ithalatının baskın olması beklenmekteyken halı firmalarından bu yönde cevaplar gelmesi, halı üretimi yanında iplik de üretildiğini ve/veya iplik tedarikinin yurt içinden karşılandığını göstermektedir. İhracat pazarları açısından ise Ortadoğu ülkeleri ile Batı Avrupa'nın başı çektiği (%35,1), bu bölgeleri Doğu Avrupa'nın (%19) izlediği belirlenmiştir.

SORU 19: En çok hammadde ithalatı yaptığınız bölge hangisidir?

TABLO 6.21 Hammadde İthalatı Yapılan Bölgeler

Hammadde İthalatı Yapılan Bölgeler	Sıklık	%
Batı Avrupa	10	27
Doğu Avrupa	2	5,4
Ortadoğu	16	43,2
Asya	9	24,4
Toplam	37	100
Yanıtsız	3	

SORU 20: En çok ithal ettiğiniz madde hangisidir?

TABLO 6.22 İthal Edilen Maddeler

İthal Edilen Maddeler	Sıklık	%
Hammadde	33	89,1
Ara malı	4	10,9
Toplam	37	100
Yanıtsız	3	

SORU 21: En çok ihracat yaptığınız bölge hangisidir?

TABLO 6.23 İhracat Yapılan Bölgeler

İhracat Yapılan Bölgeler	Sıklık	%
Batı Avrupa	13	35,1
Doğu Avrupa	7	19
Ortadoğu	13	35,1
Asya	1	2,7
Diğer	3	8,1
Toplam	37	100
Yanıtsız	3	

6.3.16. Firmanın Fason Durumu

Araştırmaya katılan firmaların %70'i ihracatta kendi markalarını kullandıklarını bildirmişlerdir. Benzer şekilde, yurt içindeki veya yurt dışındaki firmalar için fason üretim yaptığını bildiren firmaların oranı %30 civarındadır. Fason üretim yapmayan ve yaptırmayan firmaların oranı ise %47,1'dir.

SORU 22: Firmanızın ihraç ürünlerinde markalar kime aittir?

TABLO 6.24 İhracatta Marka

İhracatta Marka	Sıklık	%
Firmanın kendi markası	28	70
Müşterinin İstediği Marka	12	30
Toplam	40	100

SORU 23: Firmanızın fason üretim durumu ne şekildedir?

TABLO 6.25 Firmanın Fason Üretim Durumu

Firmanın Fason Üretim Durumu	**Sıklık**	**%**
Yurtdışı işletmeler için fason üretim yapıyoruz	4	11,7
Aracı ihracatçı firmalar için fason üretim yapıyoruz	2	5,9
Başkalarına fason üretim yaptırıyoruz	8	23,6
Yurtiçindeki firmalar için fason üretim yapıyoruz	4	11,7
Fason üretim yapmıyor/yaptırmıyoruz	16	47,1
Toplam	34	100
Yanıtsız	6	

6.3.17. Dış Ekonomik Gelişmelerin Etkisi

Gümrük Birliği'nin etkisinin niteliğini araştıran soruya karşılık 1996 yılından önce kurulan 13 firmanın 7 tanesi Gümrük Birliği'nin olumlu etki ettiğini bildirirken 2 tanesi olumsuz etkilerden söz etmiş, 4 tanesi ise belirgin bir etkisi olmadığı yönünde yanıt vermiştir. 2005 Yılında kotaların kalkması sonucu firma politikasının ne şekilde değiştiği yönündeki soruya verilen yanıtlarda ise kapasite genişletme seçeneğinin öncelikle gündeme geldiğini görmekteyiz.

SORU 24: 1996 Yılındaki Gümrük Birliği Anlaşması firmanızı nasıl etkiledi?

TABLO 6.26 Gümrük Birliği'nin Etkisi

Gümrük Birliği'nin Etkisi	**Sıklık**	**%**
Olumsuz etkiledi	2	15,4
Olumlu etkiledi	7	53,8
Etkilemedi	4	30,8
Toplam	13	100
Yanıtsız	27	

SORU 25: 2005'te kotaların kalkması sonrasında firma politikanız nasıl şekillenmiştir?

TABLO 6.27 Kotaların Kalkması Sonucu Firma Politikası		
Kotaların Kalkması Sonucu Firma Politikası	**Sıklık**	**%**
Kapasite genişletmek	11	34,4
Ürün çeşitlendirmek	7	20,6
Yeni teknolojiye geçmek	3	8,7
Yurtdışı pazarlara girmek	6	17,7
Mevcut durumu korumak	1	2,9
Mevcut pazarda pazar payını artırmak	6	17,7
Toplam	34	100
Yanıtsız	6	

2008 Yılında yaşanan küresel kriz sonucu ankete yanıt veren firmaların %55,6'sında ithalatın azaldığı, %16,7'sinde ithalat yapılan ülkelerde değişiklik olduğu, %45,9'unda ihracatın azaldığı, %29,7'sinde ihraç pazarlarında değişiklik olduğu gözlenmiştir.

SORU 26: 2008'de başlayan küresel krizde firma ithalatı azaldı mı?

TABLO 6.28 2008 Krizi Sonucu İthalat Azalması

2008 Krizi Sonucu İthalat Azalması	**Sıklık**	**%**
Evet	20	55,6
Hayır	16	44,4
Toplam	36	100
Yanıtsız	4	

SORU 27: 2008'de başlayan küresel krizde ithalat yapılan ülkeler değişti mi?

TABLO 6.29 2008 Krizi Sonucu İthalat Yapılan Ülkelerde Değişiklik

2008 Krizi Sonucu İthalat Yapılan Ülkelerde Değişiklik	**Sıklık**	**%**
Evet	6	16,7
Hayır	30	83,3
Toplam	36	100
Yanıtsız	4	

SORU 28: 2008'de başlayan küresel krizde ihracat azaldı mı?

TABLO 6.30 2008 Krizi Sonucu İhracat Azalması

2008 Krizi Sonucu İhracat Azalması	Sıklık	%
Evet	17	45,9
Hayır	20	54,1
Toplam	37	100
Yanıtsız	3	

SORU 29: 2008'de başlayan küresel krizde ihracat pazarları değişti mi?

TABLO 6.31 2008 Krizi Sonucu İhracat Yapılan Ülkelerde Değişiklik

2008 Krizi Sonucu İhracat Yapılan Ülkelerde Değişiklik	Sıklık	%
Evet	11	29,7
Hayır	26	71,1
Toplam	37	100
Yanıtsız	3	

6.3.18 Firmaların Rakipleri ve Yönelimleri

Araştırma kapsamındaki firmaların %38,9'u en önemli rakiplerinin Gaziantep'teki şirketler olduğunu belirtirken bunları Uzakdoğu kökenli ve Avrupa kökenli firmalar izlemektedir. Türkiye'nin diğer bölgelerindeki firmalar da rakipler arasında yer almaktadır.

SORU 30: Firmanızın en önemli rakipleri kimlerdir?

TABLO 6.32 Firmanın En Önemli Rakibi

Firmanın En Önemli Rakibi	Sıklık	%
Avrupa kökenli yabancı şirketler	5	13,9
Uzakdoğu kökenli yabancı şirketler	8	22,2
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki yerli şirketler	4	11,1
Gaziantep'teki yerli şirketler	14	38,9
Diğer	5	13,9
Toplam	36	100
Yanıtsız	4	

Önümüzdeki 5 yıl içindeki yönelim bakımından ise öncelikli tercihin kapasite artırımı olduğu görülmektedir. Kalite çalışmaları diğer bir yönelim tercihidir.

SORU 31: Firmanızın önümüzdeki beş yıl içindeki yönelimi nasıl gerçekleşebilir?

TABLO 6.33 Firmanın Önümüzdeki 5 Yıl İçindeki Yönelimi

Firmanın Önümüzdeki 5 Yıl İçindeki Yönelimi	Sıklık	%
Kapasite artırımı	17	45,9
Kalite	9	24,4
Teknoloji	3	8,1
Ürün geliştirme	4	10,8
Pazarlama	4	10,8
Yeni bir sektöre geçme	0	0
Toplam	37	100
Yanıtsız	3	

Ankete yanıt veren firmaların %80'i yeniden tekstil sektörünü tercih edip etmeyecekleri yönündeki soruya olumlu yanıt vermiştir.

SORU 32: Firmanızı yeniden kurmanız gerekse yine tekstil sektörünü tercih eder miydiniz?

TABLO 6.34 Yeniden Aynı Sektörü Tercih Etme Kararı

Yeniden Aynı Sektörü Tercih Etme Kararı	Sıklık	%
Evet	32	80
Hayır	8	20
Toplam	40	100

6.3.19. Çalışanların Durumu

Ankete yanıt veren firmaların %76,3'ü çalışanlar ile yazılı sözleşme yaptıklarını ifade etmektedir. Ankete verilen yanıtlar arasında en baskın sonucun ise sendikalı çalışan olup olmadığı yönündeki soruya gelmiştir. Yanıt veren 37 firmanın yalnızca 3 tanesinde sendikalı çalışan bulunduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan, firmaların %75'i çalışanların ağırlıklı olarak kalifiye olduğunu belirtmektedir.

SORU 33: Çalışanlar ile yazılı sözleşme yapıyor musunuz?

TABLO 6.35 Çalışanlar İle Yazılı Sözleşme

Çalışanlar İle Yazılı Sözleşme	Sıklık	%
Evet	29	76,3
Hayır	9	23,7
Toplam	38	100
Yanıtsız	2	

SORU 34: İşyerinizde sendikalı çalışan bulunuyor mu?

TABLO 6.36 Sendikalı Çalışan Varlığı

Sendikalı Çalışan Varlığı	Sıklık	%
Evet	3	8,1
Hayır	34	91,9
Toplam	37	100
Yanıtsız	3	

SORU 35: İşgücünüzün nitelik durumu ne şekildedir?

TABLO 6.37 İşgücünün Genel Olarak Kalifiye Olma Durumu

İşgücünün Genel Olarak Kalifiye Olma Durumu	Sıklık	%
Kalifiye	27	75
Kalifiye Değil	9	25
Toplam	36	100
Yanıtsız	4	

Ankete yanıt veren firmaların %86,1'inde kadın çalışan oranı %30'un altındadır. Kadın çalışan tercih etme oranları ise %57,9'dur. Kadın çalışan etmeyen firmaların neden belirten 8 tanesinden 6'sı işin ağırlığından söz ederken 2 tanesi kadınların doğum izni gibi bazı sosyal haklarını neden olarak öne sürmektedir.

SORU 36: İşyerindeki kadın çalışan oranı nedir?
TABLO 6.38 İşyerindeki Kadın Çalışan Oranı

İşyerindeki Kadın Çalışan Oranı	Sıklık	%
0-29%	31	86,1
30-69%	3	8,3
70-100%	2	5,6
Toplam	36	100
Yanıtsız	4	

SORU 37: Firmanızda kadın çalışan tercih ediliyor mu?
TABLO 6.39 Firmanın Kadın Çalışan Tercih Etme Durumu

Firmanın Kadın Çalışan Tercih Etme Durumu	Sıklık	%
Evet	22	57,9
Hayır	16	42,1
Toplam	38	100
Yanıtsız	2	

SORU 38: Firma personeli kadın çalışan tercih ediyor mu?
TABLO 6.40 Çalışanların Kadın Çalışan Tercih Etme Durumu

Çalışanların Kadın Çalışan Tercih Etme Durumu	Sıklık	%
Evet	22	57,9
Hayır	16	42,1
Toplam	38	100
Yanıtsız	2	

SORU 39: Kadın çalışan tercih edilmemesinin nedenleri nelerdir?
TABLO 6.41 Kadın Çalışan Tercih Etmeme Nedenleri

Kadın Çalışan Tercih Etmeme Nedenleri	Sıklık	%
İşin Niteliği	6	75
Sosyal Haklar	2	25
Toplam	8	100
Yanıtsız	32	

6.4. DEĞERLENDİRME

Anket sorularına verilen cevaplar doğrultusunda, firmaların ağırlıklı olarak 2000 yılı ve sonrasında kurulduğu; çalışan sayısı 50'nin altında olan firmaların baskın olduğu, bununla birlikte 150 üzerinde çalışana sahip firmaların oranının da kayda değer olduğu; mülkiyet yapısı bakımından aile işletmeleri ve ortaklık biçimlerinin birbirine yakın ağırlıklara sahip olduğu; kuruluş sermayelerinin büyük ölçüde öz kaynaklara dayalı olduğu; tekstil sektörünün tercih edilme nedeninin çoğunlukla ailenin sektördeki geçmişine dayalı olduğu tespit edilmiştir.

Firma çalışanlarının sayısına dair gözlemler, kentteki üretimin yaygın olarak orta büyüklükteki firmalar tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Şüphesiz, küçük ölçekli hatta atölye işi yapan işletmeler mevcuttur. Fakat bu işletmelerin toplam üretim içerisindeki ağırlığı sınırlıdır.

Faaliyet alanlarına göre değerlendirildiğinde, halı ve iplik sektörünün baskın göründüğü firmalarda üretilen ürünlerin talebe göre değişen ürün niteliğinde olduğu belirlenmiştir. Kapasite kullanım oranlarının yoğun olarak %70'in üzerinde olduğu firmalarda düşük kapasiteyi açıklayan en önemli unsurun talep yetersizliği olduğu görülmektedir. Firmaların üretim kararlarının firmaların kendisi tarafından verildiği; üretimin kısmen yurt içi kısmen yurt dışı firmalar için yapıldığı; yurt dışı satışların üretim miktarına oranının ağırlıklı olarak %30-70 aralığında seyrettiği; en çok yurt içi satış yapılan bölgenin ise Marmara Bölgesi olduğu belirlenmiştir.

Firmalar, ağırlıklı olarak sahip oldukları teknolojinin yurt içi ve yurt dışı rekabette yeterli olduğunu bildirmişler ve son teknolojik yatırımlarını ürün çeşitliliğini ve kapasitelerini artırma yönünde gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir.

İhracatta kendi markasını kullanan firmaların oranı %70'tir. Firmaların yaklaşık yarısı fason üretim yapmadıklarını ve yaptırmadıklarını belirtmekte, fason üretim yapan firmaların oranının ise %30 civarında olduğu görülmektedir. Bu durumun kentteki temel tekstil alanları olan halı, iplik ve kumaş alanları için doğal karşılanması gerekir. Fason üretimin yaygın olarak hazır giyim alanında, özellikle dokuma ve trikotaj için, kullanıldığı bilinmektedir. Gaziantep'te dokuma ve trikotaj atölyeleri bulunmakta fakat Denizli örneğindeki gibi baskın nitelik taşımamaktadır. Kentten yapılan halı, iplik ve kumaş ihracatında da kısmen fason üretim söz konusu olabilirken bu durumun kent sanayisinin belirleyici kimliğini oluşturmadığı anlaşılmaktadır.

Denizli ve Gaziantep'teki tekstil işletmelerine yönelik olarak 2009 yılında yapılan bir çalışmada fason yapma/yaptırma durumu incelenmiştir. Bu çalışmada, Gaziantep'teki firmaların fason yapmaktan çok fason yaptırmak yönünde bir eğilim içerisinde oldukları gözlenmiştir.[1] Buna gerekçe olarak da Gaziantep'teki üretimin niteliği gösterilmiştir.

Gümrük Birliği'nin olumsuz etkide bulunduğunu ifade eden firma sayısı önemsenmeyecek düzeydedir. Diğer taraftan 2005 sonrasındaki temel yönelimin

[1] D.Ş. Saracoğlu, Z. Başak, "Firmalar Arası Değişim İlişkileri Kapsamında Fason Üretim: Denizli ve Gaziantep Tekstil Sektörü Örneği", **Toplum ve Bilim,** 2009, S:114, ss.235.

kapasite artırımı yönünde olduğu belirlenmiştir. 2008 krizinde dış ticaret hacminin azaldığını belirten firmaların oranı azalmadığını ifade eden firmaların oranına yakın seyretmektedir. Firmaların önemli bir bölümü 2008 krizinin ithalat ve/veya ihracat yapılan bölgeleri değiştirmediği yönünde yanıtlar vermiştir.

2008 Krizinin Gaziantep sanayisi üzerindeki etkisi bir gerilemeden ziyade durgunluk olarak kendini göstermiştir. Gerileme içine girilmemesinin temel nedeninin ise ihraç pazarlarında Batı dışı unsurların ağırlığıdır. 2008 krizi küresel piyasalara yeterince eklemlenmeyen Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracatta belirleyici olmamıştır. Bu nedenle, bu dönemde kentten yapılan ihracat seviyesinde ciddi gerileme yaşanmamıştır.

Gaziantepli tekstil firmaları en önemli rakip olarak yine Gaziantep'te yerleşik firmaları göstermişler, önümüzdeki, 5 yıl içindeki temel politikalarının kapasite artırımı olacağını belirtmişler ve yeniden iş kurmaları gerekse tekstil sektörünü tercih edeceklerini ifade etmişlerdir.

En önemli rakibin Gaziantepli firmalar olarak ortaya çıkması hem Esnek Uzmanlaşma'nın önerdiği firmalar arası ilişki ağı görüşünü geçersiz kılarken hem de kent sanayisinin dünya ekonomik sistemine eklemlenmesinde hala eksiklikler ve yetersizlikler olduğunu göstermektedir. Tamamen veya bütününe yakın entegrasyon sağlanmış olsaydı, kuşkusuz Belçika'lı halı üreticilerinin rekabetteki ağırlığı ortaya çıkmış olmalıydı.

Çalışanların ise kent tekstil sektörünün bu gelişmesinden yeterince pay alamadığına dair çıkarımlar yapmak olasıdır. Ankete verilen yanıtlarda en yüksek orana ulaşan soru, firmalarda sendikalı çalışan bulunup bulunmadığına dair sorudur. Bu soruya yanıt veren 37 firmanın 34'ünde sendikalı çalışan bulunmamaktadır. Ülkemizde 1960-80 arasında Avrupa'daki oranların dahi üzerinde seyreden sendikalaşma oranının bu denli düşmüş olması "İlkel Taylorizm"in Gaziantep'te yürürlükte olduğuna dair ipuçları vermektedir. "İlkel Taylorizm"in diğer bir görüntüsü de kadın çalışanlara dair sorularda kendini göstermektedir. Firmalar büyük oranda kadın çalışan istememekte ve buna neden olarak işin ağırlığı ile birlikte kadınların sahip olduğu, başta doğum izni olmak üzere, ekonomik hakları göstermektedir.

Sonuç olarak, Esnek Uzmanlaşma Yaklaşımı'nın ileri sürdüğü teorilerin Gaziantep örneği için yeterince açıklayıcı olmadığı görülmüştür. Kent üretiminin dayandığı tekstil teknolojisinin orta veya büyük ölçekli ve kitle üretimi esasına dayanması nedeniyle küçük üretim birimlerinin dayanışması temelinde örgütlenen bir yapı Gaziantep için geçerli bulunmamaktadır. Fordizmin baskın karakterini yitirmeye başladığı ve Post-Fordizmin egemen olduğu yönündeki anlayış özellikle en büyük uluslararası rekabet gücü kapasitesinin yüksekliği olan kent halı sektörü için yeterli olmaktan uzaktır. Çalışmamızın içerisinde değinildiği gibi, benzer nedenlerden ötürü meta zincirleri yaklaşımı da Gaziantep tekstil sektörünün temel dinamiklerini ifade etmemektedir. Bazı haklı eleştiriler yöneltilmekle birlikte Dünya Sistemi Teorisi ile Düzenleme Okulu argümanlarının araştırma konusu hakkında daha elverişli bir zemin oluşturduğu düşünülmektedir.

BÖLÜM 7 SONUÇ

Anadolu'da gelişme gösteren merkezler 1990'lı yıllarla birlikte iktisat yazınında önemli yer tutan konulardan birisidir. Bu merkezler, Anadolu Kaplanları tanımlamasıyla yüceltilmiş ve diğer kentlere örnek olarak gösterilmiştir. Diğer taraftan bazı yazarlar, bu merkezlerdeki gelişmenin mahiyetini sorgulamış ve bu gelişmenin ne derece zenginleşme ifadesi olduğunu araştıran çalışmalar kaleme almışlardır.

Gaziantep bu kentlerden birisi ve düşük katma değerli emek yoğun bir sanayi olan tekstil sektörü de bu kentlerdeki sınaî gelişmenin motorudur. Bu bağlamda Gaziantep tekstil sektörünün incelenmesinin hem gelişme gösteren merkezlerdeki eğilimi anlamak hem de bu merkezlerin uluslararası iş bölümü içerisinde nasıl konumlandığını görmek bakımından yararlı olacağı düşüncesiyle bu yönde bir çalışma yürütülmüştür.

Gaziantep tekstil sektörü, temel olarak halı, iplik ve kumaş üretimi üzerine kurulmuştur. 1980 öncesinde gerek devletin gerekse özel sektörün girişimleriyle oluşturulan az sayıda işletme söz konusudur. Bunun dışında küçük ölçekli, atölye tipi üretimler 1980 öncesinin yaygın işletme tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük ve orta boy işletmeler 1980 sonrasında özellikle 1990'ların ikinci yarısında faaliyete başlamıştır. 2000'li yıllarda ise sayıları önemli şekilde artmıştır. Bunların dışında ev tekstili, konfeksiyon ve trikotaj alanlarında üretim olmakla birlikte bu alanların

paylarının giderek azaldığını ve giderek göz ardı edilebilir hale geldiğini söylemek mümkündür.

Gaziantep'teki işletmelerin temel mülkiyet yapısının aile işletmesi şeklinde geliştiği görülmektedir. Kentte büyük çaplı devlet veya özel sanayi yatırımı veya yabancı sermaye yatırımı bulunmamaktadır.

1980 Sonrasında yaygın hale getirilen esnekleştirme politikaları sonucu Türkiye işgücü piyasalarının enformel hale geldiği görülmektedir. Bu durumun emek yoğun sektörlerde daha belirgin bir hal aldığı bilinmektedir. Buna, gelişme gösteren merkezlerdeki sömürünün yüksekliğini ve Gaziantep'in de içinde bulunduğu coğrafyaya özgü koşulları eklediğimizde kent tekstil sektörünün ilkel Taylorizasyon için örnek oluşturabilecek bir alan olduğu görülmektedir. Özetle, 1980 sonrasında Gaziantep tekstil sektöründeki gelişmenin işgücü piyasalarını esnekleştirerek rekabet gücü kazanmak temelinde gerçekleştiği görülmektedir.

Gaziantep, özellikle son yirmi yıl içerisinde, ticaret ağırlıklı bir bölge merkezi olmaktan çıkıp rekabetçi kapitalizmin egemen olduğu bir sanayi kentine dönüşmüştür. Gaziantep'in gelişmesinin nedenleri arasında üretim sistemindeki değişikliklerin önemli payı bulunmaktadır. Düşük katma değerli işler giderek artan oranlarda geri kalmış yerlerde yaptırılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu üretimden kaynaklanan gelişmenin bir zenginleşme olarak adlandırılması zorlama bir yaklaşım olacaktır.

Sonuç olarak, Gaziantep tekstil sektörünün gelişmesi, esnek uzmanlaşma teorisyenlerinin ileri sürdüğü gibi teknolojik özellikleri ağır basan, yardımlaşma esasına dayanan ve kitle üretiminin sakıncalarından arınmış bir süreç izlememiştir. Diğer taraftan, küresel meta zincirlerine entegrasyonu bakımından da, buna uygun bir sanayiden ve toplum yapısından söz etmemiz için de yeterli veri bulunmamaktadır. Bu duruma gösterilebilecek örnekler bulunmakla birlikte belirleyici yapının bu yönde olmadığı görülmektedir.

Gaziantep'teki gelişmeyi bütünlüklü bir çerçevede incelediğimizde, özellikle emek süreçlerini denkleme dahil ettiğimizde, bu gelişmede, düzenleme okulu argümanları ve dünya-sistemleri yaklaşımının kapsamlı analiz sistemi çerçevesinde üretim sistemindeki değişikliklerin, merkez-çevre eksenleştirmesinin, ilkel Taylorizasyon ve çevresel Fordizm kavramlarının belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

Son söz olarak; gelişme veya büyüme dar anlamlı iktisadi kavramlardır. Tek başlarına bir şey ifade etmemektedirler. Kimin için gelişme, kimin için büyüme sorularına açıktır. Diğer taraftan, gözden düşürülmeye çalışılsa da insanlığın ortak özlemi olması gereken kalkınma kavramı, bütünlüklü çerçevesiyle, yeniden gündeme gelmek zorundadır. İncelediğimiz Gaziantep örneğinde olduğu gibi, düşük ücretle, sigortasız, sendikasız çalıştırılan kitlelerin alın terinin bazı kesimlerin yararına kullanılması ve bunun da gelişme gibi gösterilmesi toplumun içinde bulunduğu durumu örtbas etmeye yetmemektedir.

Toplum kesimlerinin hep birlikte insanca yaşamasının sağlanması iktisat politikalarının temel gayesi olmalıdır. Ortaya çıkarılan zenginliğin hakça paylaşılması daha zengin ve müreffeh bir toplum oluşturulabilmesi için vazgeçilmez unsurdur. Aslolan, insanlığın bütünüyle gelişmesinin yollarını aramaktır.

EK: ANKET FORMU

ANKET FORMU

Sayın Yetkili,
Gaziantep tekstil sektörünün uluslararası işbölümündeki yerini açıklamaya çalışan tez kapsamındaki bu ankete göstereceğiniz ilgi için teşekkür ederim. **Ankete vereceğiniz yanıtlar tamamen gizli tutulacak ve tez çalışmasının veri setini oluşturmanın dışında başka bir amaç için kullanılmayacaktır.** Araştırma bulguları, arzu ettiğiniz takdirde, sizinle paylaşılabilecektir.
Saygılarımla,

Bülent KAYALI: Uzman: Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri
Ankara Üniversitesi İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

e-mail: kayalibu79@yahoo.com faks: 0.342 220 00 15 tel: 0.342 220 00 10

FİRMA BİLGİLERİ

1	İşletmenizin kuruluş tarihi nedir?	(……..……)	
2	İşletmenizde maaş veya ücret karşılığı olarak çalışan kaç kişi bulunmaktadır?	(……..……)	
3	İşletmenizin mülkiyet yapısı ne şekildedir?	Tek kişinin mülkü	( )
		Aile işletmesi	( )
		Ortaklık	( )
4	Firmanızın kuruluş sermayesinin kaynağı nedir?	Öz kaynakları	( )
		Ticaretten kazanılan kaynaklar	( )
		Sanayiden kazanılan kaynaklar	( )
		Banka kredileri	( )
5	Firmanızın tekstil sektörünü tercih etme nedeni nedir?	Yöresel hammadde elverişliği	( )
		Sektörün gelişme potansiyeli	( )
		Aile mesleği	( )
		Mesleki eğitimim	( )
		Diğer	( )
6	Firmanızın faaliyet alanı	Sentetik iplik	( )
		Sentetik akrilik	( )
		Pamuk ipliği	( )
		Non-woven	( )
		Halı	( )

		Çuval	( )
		Boyahane	( )
		Triko	( )
		Fantezi iplik	( )
		Dokuma	( )

7	Firmanızın Gaziantep'te kurulmuş olmasının en önemli nedeni nedir?	Devletin sağladığı olanaklar	( )
		Yerel yönetimin sağladığı olanaklar	( )
		Üretim girdileri ve pazar olanaklarının kolay sağlanması	( )
		Tekstilin Gaziantep'te uzun süredir yapılıyor olması	( )

ÜRETİM YAPISI

8	Firmanızda üretilen ürünler	Değişmeyen standart ürünler	( )
		Talebe göre değişen farklı ürünler	( )
9	Firmanızda üretilen ürünler	Doğrudan tüketici için nihai mal	( )
		Başka bir üretici için ara mal	( )

10	Firmanızın son dönemdeki kapasite kullanım oranı nedir?	(……..……)

11	Firmanızın düşük kapasite ile çalışmasının en önemli nedeni nedir?	Talep yetersizliği	( )
		İşçi yetersizliği	( )
		Finansman güçlüğü	( )
		Hammadde temininde güçlük	( )
		Arızalar	( )
		Diğer	( )
12	Firmanızın üretim ile ilgili kararları	Firmamız tarafından verilir	( )
		Sipariş veren firmaların beklentilerini dikkate alarak firmamız tarafından verilir.	( )
		Firmamıza ürün siparişi veren birkaç bağımsız firma tarafından verilir.	( )
		Üretim için talepte bulunan firma ile bizim firmamız arasındaki iletişimi sağlayan aracı firma tarafından verilir.	( )

13	Firmanızda üretim öncelikle kimin için yapılmaktadır?	Tamamen yurt içi firmalar	( )
		Tamamen yurt dışı firmalar	( )
		Kısmen yurt içi kısmen yurt dışı firmalar	( )
		Yerel-bölgesel firmalar	( )
		Yurt içindeki nihai tüketiciler	( )

PAZARLAMA-TEKNOLOJİ

14	Yurt dışı satışlarınızın üretim miktarınıza oranı nedir?	(……..……)

15	En çok yurt içi satış yapılan bölge neresidir?	Bölge kentleri	( )
		Marmara bölgesi	( )
		Diğer bölgeler	( )

16	Firmanızın sahip olduğu teknoloji ülke içi rekabet için yeterli midir?	Evet	Hayır
		( )	( )

17	Firmanızın sahip olduğu teknoloji uluslararası rekabet için yeterli midir?	Evet	Hayır
		( )	( )

18	Firmanızda son olarak yapılan teknolojik yatırımın temel amacı nedir?	Üretim ölçeğini artırmak	( )
		Ürün çeşitliliğini artırmak	( )
		Ürünlerin kalitesini artırmak	( )
		İşgücü maliyetini azaltmak	( )
		Diğer	( )

DIŞ TİCARET

19	En çok hammadde ithalatı yaptığınız bölge hangisidir?	Batı Avrupa	(	)
		Doğu Avrupa	(	)
		Ortadoğu	(	)
		Asya	(	)
		Diğer	(	)
20	En çok ithal ettiğiniz madde hangisidir?	Hammadde	(	)
		Ara malı	(	)
		Diğer	(	)
21	En çok ihracat yaptığınız bölge hangisidir?	Batı Avrupa	(	)
		Doğu Avrupa	(	)
		Ortadoğu	(	)
		Asya	(	)
		Diğer	(	)
22	Firmanızın ihraç ürünlerinde markalar	Kendi markamız	(	)
		Müşterinin istediği marka	(	)
23	Firmanızın fason üretim durumu	Yurtdışı işletmeler için fason üretim yapıyoruz	(	)
		Aracı ihracatçı firmalar için fason üretim yapıyoruz	(	)
		Başkalarına fason üretim yaptırıyoruz	(	)
		Yurtiçindeki firmalar için fason üretim yapıyoruz	(	)
		Fason üretim yapmıyor/yaptırmıyoruz	(	)

ULUSLARARASI GELİŞMELER VE ETKİLERİ

24	1996 Yılındaki Gümrük Birliği Anlaşması firmanızı nasıl etkiledi?	Olumsuz etkiledi	( )
		Olumlu etkiledi	( )
		Etkilemedi	( )

25	2005'te kotaların kalkması sonrasında firma politikanız nasıl şekillenmiştir?	Kapasite genişletmek	( )
		Ürün çeşitlendirmek	( )
		Yeni teknolojiye geçmek	( )
		Yurtdışı pazarlara girmek	( )
		Mevcut durumu korumak	( )
		Mevcut pazarda pazar payını artırmak	( )

26	2008'de başlayan küresel krizde firma ithalatı azaldı mı?	Evet	Hayır
		( )	( )

27	2008'de başlayan küresel krizde ithalat yapılan ülkeler değişti mi?	Evet	Hayır
		( )	( )

28	2008'de başlayan küresel krizde ihracat azaldı mı?	Evet	Hayır
		( )	( )

29	2008'de başlayan küresel krizde ihracat pazarları değişti mi?	Evet	Hayır
		( )	( )

30	Firmanızın en önemli rakipleri kimlerdir?	Avrupa kökenli yabancı şirketler	( )
		Uzakdoğu kökenli yabancı şirketler	( )
		Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki yerli şirketler	( )
		Gaziantep'teki yerli şirketler	( )
		Diğer	( )

DİĞER KONULAR

31	Firmanızın önümüzdeki beş yıl içindeki yönelimi nasıl gerçekleşebilir?	Kapasite arttırımı	( )
		Kalite	( )
		Teknoloji	( )
		Ürün geliştirme	( )
		Pazarlama	( )
		Yeni bir sektöre geçme	( )

32	Firmanızı yeniden kurmanız gerekse yine tekstil sektörünü tercih eder miydiniz?	Evet	Hayır
		( )	( )

33	Çalışanlar ile yazılı sözleşme yapıyor musunuz?	Evet	Hayır
		( )	( )

34	İşyerinizde sendikalı çalışan bulunuyor mu?	Evet	Hayır
		( )	( )

35	İşgücünüz nitelik durumu	Nitelikli	( )
		Niteliksiz	( )

36	İşyerindeki kadın çalışan oranı nedir?	Erkek (%)	( )
		Kadın (%)	( )

37	Firmanızda kadın çalışan tercih ediliyor mu?	Evet	Hayır
		( )	( )

38	Firma personeli kadın çalışan tercih ediyor mu?	Evet	Hayır
		( )	( )

39	Kadın çalışan tercih edilmiyorsa nedenini yazar mısınız?	(……..……)

KAYNAKÇA

Akkuş, Y. "Çağdaş İktisadi Düşüncede Sol Perspektifler - Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemi Teorisi", http://www.econturk.org/Turkiye2004.html, Erişim Tarihi:10 Mart 2010

Arpacı, S., Açar, İ., Gözel, H., "Gaziantep'te Antep Fıstığı, Bağcılık ve Zeytin Sektörü ve AB ile Rekabet Şansı", **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu – Bildiriler** (Mehmet Özaslan Ed.), Gaziantep, Gaziantep Üniversitesi, 2003.

Ataay, F., "Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü", **Praksis**, Bahar 2001, http://praksis.fisek.com.tr/ataay01b.php, Erişim tarihi: 30.05.2010

Ayata, S. "Bir Yerel Sanayi Odağı Olarak Gaziantep'te Girişimcilik, Sanayi Kültürü ve Dış Ekonomik Dünya ile İlişkiler", **İlhan Tekeli için Armağan Yazılar içinde,** derl. S. İlkin, O. Tekelioğlu & M. Güvenç, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2004, ss. 559-590.

Bair, J., "Global Capitalism and Commodity Chains: Looking Back, Going Forward", **Competition and Change**, 2005, C.9, S.2, ss.153-180.

Bedirhanoğlu, P., Yalman, G.L., "Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Sermaye: Gaziantep, Denizli ve Eskişehir'den İzlenimler", *Praksis*,2009, S:19, ss.241-266

Centre for Development Research, Kopenhag, **Global Commodity Chain Analysis and the French Filiere Approach: Comparison and Critique, Working Paper**, Şubat 2000, www.inti.gov.ar/cadenasdevalor/wp-00-3.pdf, Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2009

Çakmak Karaçay, H., Erden, L. "Yeni Sanayi Odakları Ve Sanayinin Yeni Mekan Arayışları: Denizli Ve Gaziantep Örneği", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2005, C:6, S:1, ss.111-129

Dağ, R., **1800'lerden Günümüze Doğu Ekonomisi**, Ankara, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, 1995.

Devlet Planlama Teşkilatı, **İllerin Performans Göstergeleri**, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/ipg.html, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2008

Devlet Planlama Teşkilatı, "İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri Araştırması", http://www.dpt.gov.tr/bgyu/illerdesanayi/backup.htm, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2008.

Dikmen, A.A., "Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi", **Toplum ve Bilim**, Güz 2000, S:86, ss.281-302

Dikmen, A.A., **Küresel Üretim,** www.**aso**.org.tr/.../**aso**medya/.../buyuteceylul-ekim2003.html (erişim tarihi: 26.06.2009)

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Irak Savaşı'nın Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri**, Ankara, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 2003.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.dtm.gov.tr

"Dış Ticaret İstatistikleri"

"İllere Göre İhracat"

"Bölgelere Göre Dış Ticaret"

"İl Bazında İhracat Haritası"

Dikmen, A. A., "Standart Üründen Marka Standardizasyonuna", **İktisat Üzerine Yazılar 1 – Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, A. H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan (ed), İletişim Yayınları, 2003, İstanbul, s.515-538.

Dikmen, A.A., **Küresel Üretim,** www.**aso**.org.tr/.../**aso**medya/.../buyuteceylul-ekim2003.html (erişim tarihi: 26.06.2009)

Dulupçu, M. “Americanismo e fordismo ve yeni kapitalist gelişme: düzenleme perspektifi“, **İktisat Dergisi, 2003 Eylül-Aralık**, SS: 441-444, ss. 52-62.

Ege, Y., **Bölge Planlamasına Yeni Bir Yaklaşım, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı (2002-2010)**, Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/egey.pdf, Erişim tarihi: 24 Nisan 2008.

Eraydın, A., **Yeni Sanayi Odakları: Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması**, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2002.

Eraydın, A., "Sanayinin Anadolu'ya Yaygınlaşması ve Son Dönem Gelişen Yeni Sanayi Odakları”, **75 Yılda Çarklardan Çiplere**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 257-277.

Ercan, F., “Sermaye Birikimi Sürecinde Bölgesel Kalkınma-Planlama ve Anadolu Sermayesi”, **Ekonomide Durum**, Güz 1999, Kitap: 6, ss.29-54.

Frank, A.G., **Lümpen Burjuvazi – Lümpen Gelişim**, İstanbul, Gökkuşağı, 1995.

Gereffi, G., “A Commodity Chains Framework for Analyzing Global Industries, 1999”, Yayımlanmamış Çalışma, http://mgtclass.mgt.unm.edu/DiGregorio/cidesi/mexico/gereffi%201999%20global%20value%20chain.pdf, Erişim Tarihi: 18 Haziran 2009.

Gereffi, G. and Korzeniewicz, M.(ed), **Commodity Chains and Global Capitalism**, Westport, CT, Praeger, 1994.

Gereffi, G., "The Organisation of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How U.S. Retailers Shape Overseas Production Networks", **Commodity Chains and Global Capitalism**, Gereffi, G. and Korzeniewicz, M.(ed), 1994, Westport, CT, Praeger, ss.95-122.

Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri Aylık Bültenleri (1989-2007)

"Birlikler Bazında İstatistikler"

"Maddeler Bazında İstatistikler"

"Ülkeler Bazında İstatistikler"

Hopkins,T.,Wallerstein, I, "Patterns of Development of The Modern World-System", **Review,** 1977, C.1, S.2, ss.11-145.

Hopkins,T.,Wallerstein, I, "Changes in the World Economy Prior to 1800", **Review,** 1986, C.10, S.1, ss.157-170.

http://www.aftg.org.tr: Antep Fıstığı Tanıtım Grubu Web Sitesi

http://bilgi.dtm.gov.tr: Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Sistemi

http://www.gap.gov.tr: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Web Sitesi

http://www.dpt.gov.tr/bgyu/: Devlet Planlama Teşkilatı Web Sitesi Bölgesel Gelişme Sayfası

http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8241781&tarih=2008-02-18, "Türkiye'nin Çin'i Güneydoğu Olsun," Hürriyet, 18.02.2008, Erişim: 17 Mart 2010

http://www.cumhuriyet.com.tr/index.php?hn=107060 , "4 Bin Kadını İşten Çıkaracak", Cumhuriyet, 11 Ocak 2010, Erişim: 17 Mart 2010

http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/menuAction.do: Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel İstatistikler Sayfası.

İTKİB, Aylık İhracat Değerlendirme Bilgi Notları http://www.itkib.org.tr/ihracat/DisTicaretBilgileri/raporlar/dosyalar/12_hali_bilgi_notu_aralik_2009.pdf

Karlı, B., **GAP Alanındaki Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Gelişimi Sorunları ve Çözüm Yolları,** Ankara, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, 2002.

Köse, A. H., Öncü, A.,"İşgücü Piyasaları ve Uluslararası İşbölümünde Uzmanlaşmanın Mekansal Boyutları: 1980 Sonrası Dönemde Türkiye İmalat Sanayi", **Toplum ve Bilim**, Güz 2000, S:86, ss.72-90.

Köse, A. H., Öncü, A.,"Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Anadolu İmalat Sanayi: Zenginleşmenin mi Yoksa Yoksullaşmanın mı Eşiğindeyiz?", **Toplum ve Bilim**, Yaz 1998, S.77, ss.135-158.

Kula, F., "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 1981, C.4, S.2, ss. 141-154.

Lenin, V.İ., **Emperyalizm - Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2009.

Lipietz, A. "Labour Relations, International Hierarchy and Global Ecology", http://lipietz.net (erişim tarihi:12.08.2009)

Lipietz, A. "Uluslararası İşbölümünde Yeni Eğilimler: Birikim Rejimleri ve Düzenleme Tarzları", **Toplum ve Bilim,** Bahar 1993, SS: 56-61, ss.58-82.

Marx, K., Engels, F., **Alman İdeolojisi**, İstanbul, Sol Yayınları, 2004, Çeviren: Sevim Belli.

Miran, B, "Tarımsal Yapı ve Üretim", **Türkiye'de Tarım (Fahri Yavuz (Ed.),** Ankara, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2006.

Özuğurlu, M., **Anadolu'da Küresel Fabrikanın Doğuşu: Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi**, İstanbul, Halkevleri, 2005.

Pamuk, Ş., 1998, "Denizli ve Gaziantep'te Sanayileşmenin Yakın Tarihi", (Yayımlanmamış Tebliğ), Yeni Yerel Sanayi Odakları (Denizli-Gaziantep) Uluslararası Semineri.

Parlak, F., B., **Business and Life in Gaziantep**, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2005.

Pekdoğan, C., **Gaziantep Ticaret Odası'nın 100 Yılı**, Gaziantep, Gaziantep Ticaret Odası, 1999.

Piore, M.J., Sabel, C.F., **The Second Industrial Divide: Possibilities For Prosperity,** New York, Basic Books, 1984.

Saracoğlu, D. Ş., Başak, Z., "Firmalar Arası Değişim İlişkileri Kapsamında Fason Üretim: Denizli ve Gaziantep Tekstil Sektörü Örneği", **Toplum ve Bilim**, 2009, S:114, ss.214-237.

Schmitz, H., Nadvi, K., "Clustering and Industrialization: Introduction", **World Development**, C:27, S:9, s.1503-1514.

Sorguç, N., **Güneydoğu Anadolu Projesi'ne Bakış**, Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/sorgucn.pdf

Taymaz, E. "Kriz ve Teknoloji", **Toplum ve Bilim,** Bahar 1993, SS:56-61, ss. 5-41.

T.C. Kalkınma Bankası, **Gaziantep İli Uygun Yatırım Alanları Araştırması**, Ankara, 1991.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi:02.10.2010.

Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracat Rakamları Bültenleri, www.tim.org.tr.

Uyan, B., **Bölgesel Gelişme Dinamikleri: Gaziantep İlinde Yerel Ekonomik Gelişmeyi Etkileyen Faktörler,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2009, http://library.cu.edu.tr/tezler/7240.pdf, Erişim Tarihi: 15 Mart 2010.

Wallerstein, I., **Tarihsel Kapitalizm**, 5. basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.

Wallerstein, I., **Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, 2. Baskı, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005, Türkçesi: E. Abadoğlu – N. Ersoy.

Yeldan, E., **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi – Bölüşüm, Birikim ve Büyüme,** 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

ÖZET

Gaziantep, Türkiye'nin geleneksel sanayi bölgelerine ilaveten ortaya çıkan ve göreli bir gelişme temposu yakalayan Anadolu kentlerinden birisidir. Özellikle tekstil alanındaki gelişme dikkat çekicidir. Kentteki deneyim birikimi, hammaddeye yakınlık ve coğrafi avantajların getirdiği ticaret yaşantısının başını çektiği dinamiklerin 1980 sonrası süreçte yaygınlaşan dışa açılma ile birleşmesi sonucu ortaya çıkan durum araştırmaya değer bir görünüm sunmaktadır. Bu gelişmenin uluslararası iş bölümü çerçevesindeki temel yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmesi ve kentin izlediği gelişme çizgisinin incelenmesi kent ekonomisinin geleceği hakkında tespitlerde bulunma imkanı sağlayacaktır.

Bu çalışma, genel hatlarıyla Gaziantep tekstil sektörünün uluslararası sistemle bütünleşmesine dair bir çözümlemeyi içermektedir. Bu çözümlemeye dayanak oluşturmak için kentin iktisadi tarihi ve mevcut iktisadi durumu kısaca ifade edilmiştir. Çalışmanın kuramsal alt yapısı, esnek uzmanlaşma, düzenleme okulu, dünya-sistemleri ve küresel meta zincirleri yaklaşımlarının kent gelişimini ne ölçüde açıklayabildiğini incelemeye dönük olarak kurgulanmıştır. Çalışmanın özünü Gaziantep tekstil sektörünün 1980 sonrası gelişimi oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Gaziantep is one of the Anatolian cities which reach a relative pace of progress, emerging in addition to traditional industrial areas of Turkey. Especially progress in textiles sector is remarkable. The situation occurred by trade-led dynamics which is brought by experience accumulation, easy access to raw materials and geographical advantages combined with growing liberalisation in post 1980 period, is worth to examine. Explaining this progress in the context of main theories related with international division of labour will provide incentives to make inferences about the economy of the city.

This study, in general, includes an analysis about integration of Gaziantep textile sector to international system. As a basis to this analysis, economic history and current economic situation have been expressed briefly. Theoretical sub-structure of the study has been organised to discover to what extent the flexible specialization, regulation school, worls-systems and global commodity chains reveal the progress of the city. The core of the study, however, is the post 1980 progress of Gaziantep textile sector.